

EGĀN

1-2

1985

Suplemento de Literatura del Boletín de la Real Sociedad Bascongada de Amigos del País

Redacción: Seminario de Filología Vasca «Julio de Urquijo», Palacio de la Diputación Foral de Guipúzcoa

Patrocinio: Excm. Diputación Foral de Guipúzcoa

SUMARIO

	Pág.
PATRIARKA BATEN HERIOTZA: Anjel Lertxundi	5
BASARRI'REN FIGURA EUSKAL KULTURAN: Manuel Le- kuona	7
JON MIRANDE EUSKALTZALE: J. M. Satrustegi	17
GABRIEL ARESTI-REN 200 PUNTUAK: A. Zelaieta	41
LANGILERIAREN KEZKA ETA BORROKA LEXO ZENAREN BERTSOTAN: J. San Martín	55
 OLERKIAK	
EGIAREN EZPATA: Martín Iturbe Balda	65
ZEZEN LARRUA (jarraipena): S. Espriu-ren La pell de brau Otsalarren euskeratua	91
 KONTU KONTARI	
KNOLGE DOKTORE JAUNAREN AZKENA: Hermann Hesse- rena Pello Zabaletak euskaratua	103
GERTHAKARI HARRIGARRI BAT: Federico Krutwig Sagredo	111
HIZKUNTZARIK BALIOZKOENA: J. Egigurentarra	115
 ADABAKIAK	
JON BILBAO-REN EUSKO BIBLIOGRAPHIA-RI GEHIGARRI TXIKI BATZUK: J. M. Etxebarria	119
GURE HIRIEN IZENAK. Vitoria, GASTEIZ?: J. S. M.	120
GORPUZBIDEA: J. S. M.	122
EUSKARA BATUAREN MERITOAK, DEL BURGO-REN US- TEZ: J. S. M.	122
ESTRAPERLO BERBEA: Kamiñazpi	124
ZABALATIK ZABALETARA: J. S. M.	125
 LIBURUAK	
JOXE AUSTIN ARRIETA: Otsalar	129
JOSE ANTONIO MUJIKA: Anjel Lertxundi	130
PIARRÉS LAFITTE-RI OMENALDIA. IKER -2: J. S. M.	132
Fr. LUIS VILLASANTE, OFM: J. S. M.	133
ZOFIA SZLEYEN: J. S. M.	135
JAN BRAUN: J. S. M.	136
FERNAND BONNEURE: J. S. M.	137
UNESCO-REN ALBISTARIA: J. S. M.	138
ITUN BERRIA: J. S. M.	139
IÑAKI EIZMENDI «BASARRI»: Otsalar	141
 ANTZERKIA	
BERTERRETX: Piarres Larzabal	145

EGAN

EGAN

SANZ-ENEA UDAL LIBURUTEGIA

1018554

891.69 EGA

1985 1-2

M

Comité de Redacción:

ANGEL LERTXUNDI
LUIS MICHELENA
JUAN SAN MARTIN
ARANTXA URRETAVIZCAYA

PATRIARKA BATEN HERIOTZA

EGAN

Pierre Lafitte hil da. Eta, hala ere, ez zaigu hil, haren obrek, haren lan nekogaitzek itzal sendo, berezia utzi bait dute gure artean.

Egia da Pierre Lafitte-rekin itzaltzen hasia zaigula mende honen hasierako euskal berpizkunde garaiko oihartzuna. Seminarijocn ingurutan bazi eta gorputa zen arreta eta oihu mirbera. Aro hunkigarri bati agur esaten hasiak bagina bezala.

Patriarka hitzak konotapen biblikoak ditu. Eta konotapen horiei uko egin gabe ere, halako patriarka batzuk ezagutuaren pozá geratzen zaigu. Patriarka zentzi erlijiosoan, apaizgintza-ren erio sendoenak bizkar gainean eroso eraman dituztelako, patriarka baita ere herri baten sentimendutara lotuz, bizitza guztiá sentimendu horren azterketara eta babes lanetara eskaini dutelako.

Patriarka izan bait da Pierre Lafitte, Bizirik ditugun, eta ure auktatarako lan ditzagula, Jose Mari Berandiaran eta

SUPLEMENTO DE LITERATURA DEL BOLETIN
DE LA REAL SOCIEDAD VASCONGADA DE AMIGOS DEL PAIS

Dirección: Luis Michelena y Juan San Martín

Redacción: SEMINARIO URQUIJO DE FILOLOGIA VASCA
Palacio de la Diputación Foral de Guipúzcoa - SAN SEBASTIAN

II Epoca

Vol. XLV

Enero-Abril 1985

EGAN

ISSN 0422-7328. Título Clave: EGAN

Depósito Legal: S. S. 289 - 1958

Gráficas Echeverría - Easo, 47 - San Sebastián 1985

PATRIARKA BATEN HERIOTZA

Anjel Lertxundi

Pierre Lafitte hil da. Eta, hala ere, ez zaigu hil, haren obrek, haren lan nekegaitzek itzal sendo, berezia utzi bait dute gure artean.

Egia da Pierre Lafitte-rekin itzaltzen hasia zaigula mende honen hasierako euskal berpizkunde garaiko oihartzuna. Seminarioen ingurutan hazi eta gorpuztu zen arreta eta oihu minbera. Aro hunkigarri bati agur esaten hasiak bagina bezala.

Patriarka hitzak konotapen biblikoak ditu. Eta konotapen horiei uko egin gabe ere, halako patriarka batzuk ezagutuaren poza geratzen zaigu. Patriarka zentzu erlijiosoan, apaizgintza-aren erro sendoenak bizkar gainean eroso eraman dituztelako, patriarka baita ere herri baten sentimendutara lotuz, bizitza guztia sentimendu horren azterketara eta babes lanetara eskaini dutelako.

Patriarka izan bait da Pierre Lafitte. Bizirik ditugun, eta urte askotarako izan ditzagula, Jose Miel Barandiaran eta Manuel Lekuona bezala.

Lafitte jaunarekin harreman gutxi izan dugun arren, ez ditugu Uztaritz-a egin izan dizkiogun bisitaldiak ahaztuko. Irri-farra lege, gizalegea aitzindari, edozein hartuko zuen hark borondate onaren aztarnarik ikusten baldin bazion. Bere begi

itsu samartuek ez zuten aise irakurriko eskaintzen zitzaiona, baina bere bihotz zabalak berehala antzemango zion eskaintzari borondatea.

Fedea zuen zutabe nagusi. Kristau fedea. Hainbeste urte Ustaritzeko Apaiztegian botatakoa ez zen fede horren hazi bakarrik, fadearnetzen beti lagundu zuena ere bai. Makina bat pertsonak aitortuko diote aita Piarresi testigantza!

Euskalduna ere bazen. Eta euskal kulturgintzari halako trazedentzia eskaintzen zion bere fedea. «Euskaldun fededun» baino harantzago zihoan haren ikusmoldea. Lehendabizi euskaldun, lehendabizi norbera bere herriko, aintzina erroak. Eta alor honetan fededun baten testigantza eskaini zuen etengabe. Ez euskaldun fededun bat zelako, fededun euskalduna zelako baizik. Haren langintza guztia ardatz hauen inguruan interpretatu beharko delarik.

Guk geuk ez dakigu esaten gaurko euskaldun jendeak zer arraio zor dion Lafitte-ri.

Baine badakigu, eta oso garbi gainera, guri dagokiguna: haren «Grammaire basque» harrigarrian ikasi genuen euskara, haren euskal testu eta literaturgintzaren ezagutza zabalari esker dakigu gaur dakigunaren neurri handia.

Aro bat joaten hasi zaigu. Ez dadila berehalakoan agortu! Zaila ikusten bait da aro horren lan nekegaitza inork bete dezakeenik pentsatzea. Itzaltzen hasia bait dugu patriarken aroa.

1985-II-25.

BASARRI'REN FIGURA EUSKAL KULTURAN

Manuel Lekuona

ZARAUTZEN «BASARRI»REN OMENALDIAN IRAKURRIA

(1985-I-19)

Basarri'ren figura ipintzeko leku jatorra, itz gutxitan esateko, «EUSKO-İKASKUNTZA 7» da. Eusko-İkaskuntza bere Batzarrakin. Batzar aietako batean —gizaldi ontako 30'gn. urtean egindako Bergara'koan sendotu ta bizkortu bait zan BERTSOLARITZA'ren izaera— ia pipiak janean zebillen Bertsolaritzaren izaera—, eta gure Basarri zerbait bada, BERTSOLARIA da. Gero ikusiko degu nola izan zan Bergara'koa.

Batzar aietan lenengoa —Batzar «oñarria»— Oñatikoa izan zan. Orduan sortu bait zan Euskal-Kulturaren «ezur eta ma-mi» dan SOCIEDAD DE ESTUDIOS VASCOS: EUSKO-İKASKUNTZA: itz bitan, Euskalerrriaren problematika osoa zientifikoki aztertzeko Sorkari ta Lantegi sendoa, bere atal guztiakin; Euskeraren Ikaskuntza-atal ederrarekin batez ere.

Gizaldi onen 10'gn urtean izan bait zan. Eta an sortu EUSKO-İKASKUNTZA-ren Alkartea. Eta Eusko-İkaskuntzaren ondoren bereala baita EUSKALTZAINDIA ere: Azkue'ren eta Urkixo'ren eta Kanpion'en eta Elizalde'ren eta Txomin Agirre'ren EUSKALTZAINDIA...

Andik bi urtera izan genduan bigarren Batzar Nagusia, Iruña'n, gizaldiaren 20'gn urtean. Sozial-gaia izan zuan gai. Bana neretzat eta guretzat urte ura beste gai bateko urtea izan zan: Dotriña berriaren urtea, KRISTAU-IKASBIDE berriaren urtea. Neronek egin bait nuan lana —euskerana— Don Antonio Pildain'ek egindako erderazko textoaren gañean; nere arren gañean gero Eguskitza Apaizak bere bizkairatze-lana egin zezan: Ola egindako liburuxka bait da, norbaitek esan duan bezela, Euskalerrian geiena argitaldu ta geiena irakurri dan liburu bitxia...

Andik bi urtera —gizaldiko 22'gñean— egin genduan urren-go Batzar Nagusia... Errege Jaunak ostikadatxua eman zigun Batzar, tristeki gogoangarria: BATZARRAK Euskalerrirako UNIBERTSIDADEA eskatu bait zion; eta berak Unibertsidadaren orde, LA RICA LENGUA DE CASTILLA opa bait zigun, ERDERAZ MINTZATZEN IKASITA, Ameriketara joanda aberastu gindezen...

Guretzat Gernika'ko Batzarra, Guridi musikoaren Opera «AMAYA» entzun genduan ereti ederra izan zan.

Urrengo urteetan BATZARRETAKO GAIKAK Ekonomi-jakin-tzakoak-eta izan ziran: nere gogoaneko, ez ain interesgarriak. Eta andik laister Primo de Rivera'ren Diktadura izan genduan, bere Euskeraren kontrako «tiki-miki» txaldanakin.

Orregatik urrengo BATZAR GOGOANGARRIA, Bergara'koa izan zan. Gizaldiko 30'gn urtekoa. Orduan izan zan BERTSO-LARITZAREN benetako APOLOJIA. «ARTE POPULAR» «ARTE ERRIKOIA» izan bait zuan bere gai. Neretzat, POESI ERRIKOIA: LA POESIA POPULAR. Neretzat gai oso gogoangarria. Eta, beste alde, gure Basarriren benetako figura, gai ta giro ortan kokatzen bait da: ortxe du bere leku.

Bertsolaria.

Egia da, Oñatiko Batzar Nagusian entzun nuala nik, jakintsu-usteko jauntxo baten aotik, bertsolaritzaren kontra esan ditekenez despreziozko itzik txoroenetako bat: Bertsolariak Igande arratsaldeetan, sagardotegietan zozokeriak besterik esaten ez dituztelako iritzi iguingarria: *Bertsolarien zozokeriak...*

Ori entzun nuanean, asi bait nitzan ni, Gasteiz'ko Seminarioan ematen nituan Lekzioetan BERTSOLARIEN BENETAKO APOLOJIA egiten. 18'gn urte artan bertan izan eta argitaldu bait nuan Itzaldi Akademiko bat —ain xuxen, Oñati'ko Batzarraren urtean, grippe aundi urtean— «De métrika vasca» izena zuana, euskal-bertsoen neurri ta metrikari buruz...

Bañan gauza guzti onen leertzea —eklosioa— Bergara'ko Batzarrean izan zan.

Batzarraren gaia «ARTE POPULAR VASCO» izan zan. Eta, jakina, Arteen artean bat, nai-ta-nai-ez, Poesia kontatu bear. Eta, zorionean, or erasotzen dit, alako batean, Eusko-Ikaskuntzaren «aitak»: Anjel Apraitz Jaunak neri:

—Don Manuel: ya sabe Vd. que el año próximo tenemos un Congreso, cuyo tema es «Arte Popular Vasco». ¿Tendría Vd. inconveniente en dar una lección sobre el tema «Poesía Popular Vasca»?

—Al contrario; —erantzun nion—; tendré sumo gusto. Ya tengo algo que decir sobre esa materia.

Eta berealaxe asi nintzan nere Lekzio ura prestatzen. Oso gustora.

Eta uste bait det, gauza naiko «dotore» atera zitzaidala, bere bi zatitan:

a) Kopla Zaarrak; eta

b) Bertso berriak; ots! bapateko Bertsolaritza: munduan ain gutxi ezaguna, ta gutxi praktikatua dan *Arte Popular*, *Arte Errikoi* ori.

Orain emen gauza bat esan bearra dago.

Oñati'ko Batzar Nagusi artan, juxtu-juxtu ezagutuak nituan nik bi apaiz-gai, Gasteitz'en ez baño Komillas'en estudiantzen zebiltzanak; biok, Komillas'en, Orixe'ren Ikasle ziranak —ikasle gotor eta azkar—: Nemesio Etxaniz azkoitiarra, eta Jose Ariztimuño tolosarra —gero «Aitzol» famatua izango zana—.

Eta, nik Oñati'n ezagutu ondoren, biotan bat, Jose Ariztimuño, Comillas'tik «dimititua» or azaltzen da Gasteitz'en, anartean naiko aurreratua zeukan Apaiz-karrera Gasteiz'ko gure Seminarioan bukatzera.

Mutil azkarra gure Ariztimuño. Azkarra ta langillea. Gero euskal-munduan «Aitzol» izenez ezagutua.

Ez bait zan geldi egotekoa, or topo egiten du, leen leen Comillas'en ezagututako ta orduan gure Seminarioan Gasteitz'en, Musika-Irakasle zegon Anjel Sagarminaga bat.

Sagarminaga onek Obispadutik ezarritako kargua, Musikazkoaz gañera, Mixio-organizamena Euskalerrian sortzeko kargua bait zuan, or topo egiten dute bi komillastarrak lanerako prest, eta or asten dira biok, Mixio-zabalkunde-itzaldiak ematen Gasteiz'ko Ikastetxeetan eta gero Parrokietan; eta andik bereala Iru Probintzietako Eliz guztietan. Itzaldi ta Elizkizun. Zoramena...

Andik bereala sortzen dute «*Secretariado de Misiones*» esango zaion Organizamen bizkor bat. Eta Sakretariado artan lan egiteko autatzen dute Apaiz-eginberri dan Pedro Anitua bat; eta andik laister baita Frantzisko Salazar bat ere.

Gure Aitzol'ek Mixio-zabalkunde ura indartzeko, Aldizkari Errebista euskaldun bat sortzen du: GURE MIXIOLARIA.

Guzti ori Gizaldiko 22'gn urtetik Bergara'ko Batzar Nagusira arte gertatzen da: Gernika'ko Batzarretik Bergara'kora arte.

Tarteko zortzi urte oietan Euskal-Kultura —gezurra dirudian arren— asko indartzen da. Besteak beste, orduan sortzen da Donostian *El Dia* egunerokoa —ordurako baita sortua zegoen Bizkaian *Euzkadi*—.

Bañan bitarte ortan uzten ditu Mixio-lanak gure Ariztimuño'k. Bitarte ortan biurtzen zaigu benetako «Aitzol». Eta, besteak beste, orduan indartzen da batez ere «Tolosa'ko eskola» esan litekean erakundea— Aitzol, Ixaka Lopez Mendizabal, Xabier Lizardi, Yon Andoni Irazusta... Eta sortuko da Aitzol'en egitura dan «Euskaltzaleak» Bazkuna politikarik gabeko Bazkuna, Euskeraren aldeko «frente único» esan ditekenez zerbait. Erakun bat, eta aren barruan urteoroko Euskal-Olerki Sariketa, 30'gn urtean, asita 35 arte bost olerki-tomotxo oso irakurgarri argitaldu bait zituen Aitzol'ek beren Itzaurreprologo ederrakin.

Olerkia. Olerkia...

Ura izan zan aldi artan gure Aitzol'en ametsa ta apeta euskal-problematikari buruz. Olerkiak, Olerkariak salbatu bear zuten Euskalerria. Olerkariak zutitu bear zituan euskaldunak, Olerkiak esnaerazi Euskalerria. Erria esnatu bear zan; eta Erria esnatzeko esnatzallerik onena Schiller bat, Goethe bat zan; Schiller bat, Goethe bat bear genduan. Poema «nacionala» egingo zuan Poeta aundi bat.

Bitarte artan Orixe Jesuitatzatik aterata zegoen. Aretxek egin bear zuan gure Poema aundia.

Artean Lizardi'k argitaldua zeukan bere Bilduma liriko ederra, «Biotz-begietan»; eta Orixe-k ere bere Poema Mistiko «Barne-muñetan», eta Lauaxeta'k ere bere entsaio liriko «Arrats-beran».

Bide ortatik jarraitu bear zan. Poesis, Olerkia...

Giro artan bizi giñala etorri zan Bergara'ko Batzar Nagusia. Eta Batzar artan nere Itzaldia «La Poesía Popular Vasca» «Euskal Olerki Errikoia». Eta itzaldi ark, gure Kopla Zaarrak eta gure Bertsolaritza goratzea zuan bere xede ta elburu...

Esan bezela, 1930'gn urtean izan zan Batzarra. Eta urte artakoa da nere Itzaldia. Eta Batzarraren Kronika andik lau urte arte —34 arte— argitaldu etzan arren, Itzaldiaren oiua naiko banatua zebillen baztarretan. Aitzol'ek jarraitzen zuan oraindik bere «Olerki egunak» urteoro egiten, eta egun aieta-ko tomotxoak urteoro argitaltzen: 1930, 31, 32, 33, 34...

Bañan Bergara'ko nere Itzaldia entzun zuan ezkeru, ikusten zuan nunbait, Olerkiaz gain —Poesi-Olerkiaz gain— ba genduala Euskalerrian beste palanka bat, Erria esnatzeko, Erria zutikatzeko: BERTSOLARITZA; eta or asten da Bertsolaritzaren palanka manaiatzen, erabiltzen: *Kurtsaaleko Txapelketak* eratzen. TXAPELKETAK. 1934'gn urtean izan bait zan lengoa.

Orduan izan zan, ain zuzen, gure Basarri'ren GARAITZA. Garaitza sonatu-sonatua...

Ikustagun orduko «Euzkadi» egunkarian gure adiskide Jose Artetxe argitaldu zuen Kronika.

BASARRI - "EUZKADI"REN KRONIKA

(José de Arteche)

1935 - 25-I

«Con puntualidad destacable, y cerradas que fueron a las once las puertas del local, al que no pudieron tener acceso buena cantidad de entusiastas, que de ninguna manera hubieran podido acomodarse, dio comienzo el concurso con todas las formalidades, con toda la seriedad que actos de esta naturaleza alcanzan entre los vascos.

Ante el Jurado calificador —compuesto por «Aitzol», Toribio de Alzaga, José Olaizola, Manuel de Lekuona, Txomin de Olano y el Secretario Zubimendi— y ante el público, formaron los Basarri, Zepai, Txapel, el veterano Txirrita, Alkain el de Urnieta, Kortatxo, el laburdino Matxin, y el benabarro Larralde, con otros muchos no menos destacados.

Hechas las últimas advertencias a bertsolaris y público, rompe el fuego el genial Basarri, al que siguen todos los demás en dos vueltas, con un tema a elección personal. Se dibujan ya las tendencias, los estilos y maneras. Y termina esta primera parte en medio de una ovación entusiasta de toda la multitud, que ha entrado de lleno e increíblemente en el concurso».

Suspendiendo un momento el relato del Diario bilbaíno, vamos a añadir por nuestra cuenta un par de detalles que, como testigos presenciales, observamos en este primer ejercicio, y que revelan la gran seguridad que el bertsolari tiene en su facultad para la improvisación en todo momento.

La mayor parte de los presentados al concurso traían preparadas de antemano las estrofas de este primer ejercicio, de tema libre. Pero no así otros de los contendientes, los muy

envejecidos en estas lides, como Txirrita y su primo Saiburu que se asieron para cantar a cualquier circunstancia de la fiesta que se estaba celebrando.

Una contingencia imprevista dio también ocasión en este ejercicio a un elocuente golpe de improvisación.

Empezado el ejercicio, faltaban aún los dos contendientes de allende el Bidasoa, Matxin y Larralde, los cuales llegaron justamente en el momento preciso en que iba a cantar el urnietarra Alkain, tras del cual le tocaba a Matxin. Este no tuvo tiempo de enterarse de las condiciones del ejercicio que se estaba verificando. Alkain cantó una bellísima estrofa de las de «nueve puntos» con la tonada de «Betroi baten tratua». Matxin la escuchó atentamente, y luego, en la creencia de que la tonada y el asunto eran obligados, siguió sin inmutarse, el hilo del asunto iniciado por Alkain, empleando la misma tonada, sin fallar en ninguna de las nueve consonantes obligadas de la estrofa, con la admiración consiguiente de todos los que se pudieron hacer cargo de las circunstancias que en el caso habían concurrido.

Pero volvamos de nuevo al hilo del relato.

«Segunda parte. El Jurado fija esta vez el tema, al que han de acomodarse los «bertsolaris», que es este:

«Si el Euskera desaparece, ¿qué será de nuestra tierra vasca?».

Basarri perfila aquí cada vez más sus características de cultura y depuración. Otros señalan en sus improvisaciones, iniciativas y proyectos. No falta tampoco la nota humorística a cargo del veterano Txirrita, que manifiesta tener sobre las espaldas setenta y cuatro años, y dice desconocer en absoluto el erdera. Pero —añade— si el Euskera se va, él ya ha tomado sus medidas. Piensa contratar un profesor de Latín para aprender este idioma.

Tercer ejercicio. Los bertsolaris lo aguardan con inquietud.

Un miembro del Jurado, Zubimendi, indica a los concursantes el metro del verso que se les impone. Con todo, no está aquí la dificultad suprema del ejercicio. Zubimendi se dirige desde el Jurado a cada uno de los concursantes con un comienzo distinto de estrofa —el «mutur» en lenguaje técnico—. Cada bertsolari debe atraparlo y terminar por su cuenta y en el acto la estrofa completa. Maravilloso el ejercicio. Porque el poeta ignora hasta aquel preciso momento la consonante a que debe ajustarse su producción, y el ingenio de nuestros artistas, hasta ahora tan despreciado, se manifiesta aquí hasta su máxima pujanza. Con qué atención esperan los bertsolaris la pregunta, indicación sugerencia, ironía, que desde el Jurado se les dirige! ¡Y qué prontamente la captan y continúan en verso, poniendo a veces en ridículo al autor de la interrogante!

No debiera haber ningún vasco sin haber presenciado este ejercicio increíble y maravilloso. «Dunixi» que a veces dudaba que Bilintx compusiera de una vez su ironía admirable dedicada a Domingo Kanpaña —*Mando baten gañian — Domingo Kanpaña*— puede desechar sus dudas desde el Domingo... Los bertsolaris vascos son capaces de repentizar las más admirables Poesías. Y esta cualidad inapreciable anida precisamente en nuestros humildes artistas populares.

«Falta aún el cuarto ejercicio.

El Jurado ha asignado a todos los bertsolaris concursantes un oficio determinado. Deben, pues, contender dos a dos; hacer el panegírico del propio oficio y mofarse del ajeno.

Larralde el benabarro y Matxin el laburdino ofrecen aquí al público una pugna desternillante.

«El Jurado clasifica a Basarri primero.

No extraña esta otorgación debida a los méritos de éste.

Basarri es un muchacho de Zarauz, escritor y orador euskerico meritísimo.

Basarri va a formar escuela. Debe formarla.

Sus maneras contrastan evidentemente con las de los «bertsolaris» viejos. Porque tiene depuración y gusto exquisito, cultura... Con estos ingredientes no es extraño que Basarri guste.

Basarri tiene, además, una misión. La de formar en derredor a muchos a quienes las aficiones «bertsolarísticas» llaman.

MATXIN el laburdino se llevó el Segundo Premio.

ZEPAI, de Régil, joven aún, de la Escuela antigua, gran bertsolari indudablemente, alcanzó en justicia la tercera calificación.

JON MIRANDE EUSKALTZALE

J. M. Satrustegi

Mirande-ren egoera pertsonala kontuan izanik, *itxaropen* gutunak eta *etsipenezkoak* berezi nituen lehen bi emanaldietan. Gaurkoan euskararen kezka eta bere inguruko euskaltzaleen jokabidea nabarmentzen dira. Gerra osteko giroa.

Horrek ez du esan nahi arazo pertsonalak baztartzeko direnik. Euskaldun atzerriratu asko iritsi zen Parisera eta haiekilako harreman-eza nabarmentzen da, alde batetik. Euskal Herrira joan-etorriak egin zituen eta bere horien berri ematen du, noski. Izkribuen tankera ere pertsonala da eta beste pertsona askorekiko lokarri. Une batez, gutun osoa euskal idazleen helbidez betetako zerrenda gertatzen da; Tauer jaunak ikasi nahi dituen helbideak eskuratzen dizkio Parisetik zuberotarrak. Bakardadea, zabarkeria eta pobrezia aurkitu zituen euskal kulturaren alorrean.

Baina, denbora berean, euskara eta hizkuntza honen etorkizuna ikusten dira gai nagusi bilduma honetan. Erdaraz barra-barra ari diren euskaltzaleen joerak kezkatzen du. Mihiaz abertzale eta euskal aldizkari, liburu eta gure kulturarentzat laguntzarik eman nahi ez dutenekin sartzen da. Etorkizun iluna ikusten du gure mintzaira gaixoarentzat. Idealistak ez baino materialista hutsak omen zirela bere inguruan zebiltzen euskotarrak, salatzen du garbi.

Baina, bada beste aipamen interesgarririk Miranderen izkribuotan. Euskararen batasuna aipatzen du behin eta berriz. Krutwig jaunaren ildotik jarraituz, «Laphurtar klasikoa» ikusten du euskara batuaren eredu. Esan dezagun Arantzazun egon zela 1956-eko batzarrean eta jakingarria da horretaz ematen duen iritzia.

Nola nahi ere, zaila ikusten du batasunaren etorkizuna. Azpilana salatzen du eta ez zebilen bere aburuetan hain gaizki.

Eskutitz hauetan, bestalde, une hartako euskal idazleen munduan zebilen pertsona askoren izenak agertzen dira. Batzuren laudorioa egiten du eta besteena isiltzen. Hor ikusten da nortzuekin izan zituen harreman nagusiak.

Eskuartearen zituen idazlanen informazioa ere aipagarria da, argibide onik ematen baitu.

Hizkuntza eta euskal literaturari buruz gutun hauek ematen dituzten berriak ikusirik, Miranderen euskaltzaletasuna iduri zait bilduma honentzat izenburu egokia.

F. Krutwig atzerriratzearen arrazoi simple hau ematen du lehen gutun honetan: «Euskaltzaindiko hitzaldi batean Eleizgizon erdalzaleak gogorki zirikatu zituelako», alegia. Eleizaren botere eta polizia beldurgarria!!

Paris'en, 10-IX-52.

Adiskide maitea!

Zuk eskatu bezela, zure idazkia Villasante Kortabitarte Aitari bidali diot, idatz-utsak zuzendu ondoren. Bere lana jaso orduko, zuri igorriko dizut.

Nik ere Aita orren eta bere eskolakoan aleginak euskerari buruz, arduraz segitzen ditut. Krutwig'tar

F. K.'en ezagutzea egin dut Andimaren baitan. Euskadi'tik aldegin bear izan du, bere Euskaltzaindiko itzaldi batean Eleiz-gizon erdalzaleak gogorki zirikatatu zituelako. Orain Paris ontan bizi da, erbestean. Ea asmo baterat elduko geran, Andima, bera eta ni, euskeraren onetan zerbait egiteko.

Aspaldi ontan ez dut euskal-arloan lantze aundirik egin. Zalantzan eta ezbaian nago, zein euskalki aukera bear dugun problema ortan. Egan aldizkari-txoan ene poema bat argitarazi zuten: «Nil igitur mors est», alegia, laburdieraz egina. Buddhista-kutsua dauka, guti edo asko... «Arauz gaindiko Ezagumenaz» amaituxe dut; oraindik ez dut garbitan jarri, ordea, non argitaraz ez bait-dakit. Jakintza-agerkari bat falta edo ments dugu, Euzko Gogoia litterature-rako asko egoki dan arren.

Andima'k egun auetan erantzun omen dizu, berak esan didanez.

Marranta gaitz bat bildu dut, emengo eguraldi aldakorra dala bide. Gaur egun laru eta euritsua; udazkenekoa, ots.

Zure berrien aiduru nagola, ene gutuntxo au bukatzen dizut aldi ontako.

Ene agurrik adiskidetsuenak ar itzazu. Jon Mirande.

Idazlearen langaia hizkuntza da eta oztopo asko aurkitzen zuen euskaldunak bere mintzairan. Batasunaren kezka kalera-turik zegoen 1952-an gizon argien artean. Baina, era berean, bidea ez zen erraza ikusten, Jon Mirande zenaren hitzak lekuko.

Berrogeita hamar urteren buruan euskara batuaren aurre-historia xume hau oso jakingarria deritzat.

Parisen 22-X-52.

Adiskide maitea!

Zuk galdegin zenuen Villasante Cortabitarte Aitaren lana (*En torno al problema del vascuence*) akitua omen da, berak idatzi didanaz. Aren orde, bertze bat igorri dit, problema bera aipatzen duena: nire eskutitz onekin doakizu, eta nai zenituen zeapenak bertan edirengo dituzulakotan nago.

Ezin uka dezakegu Villasante-k eta Krutwig-ek arrazoin andia dutela, maiz beren erranetan. Nik ere asi gogo dut «laphurtar klassikoz» idazten, bainan Zaitegi-ri eta E.G.-ko lankideei gaitzituko zaiela beldur naiz. Ez genuke, ordea, ain gaitzikor izan bear, Euskeraren etorkizuna delarik kontuan. Bazterrik gabeko purismoak kalte andia eragiten dio gure idazkerari ulert-ezina biurtzen du-ta askotan; eta bertzalde, syntaxian eta phonetikan, iparreko euskalkiak, ez soilik «klassikoago», bainan aberatsago ere dira, ezen-ez Gipuzkera. Bainan oraiko idazle ongeienek, giputzeraz idazteko joera artu dute, eta ez dukete utziko nai..., buru-gogor bai gera Euskaldunok... Beranduarekin igortzen dizut, Andima-ren bi-tartez bidali bai-dit Villasante Aitak.

Zure idazki batean «Iratzeder» izenordeko poeta-ren izena eskatzen zinidan. Ona nola deitzen den: Jean DIHARCE; erlisionean: Aita Xabier.

Krutwig Parisen da orain, bere akademiako itzaldia dela kausa. Maiz elkar ikusten dugu, eta euskara ta Euskalerrriaren alde zinez lan egiteko gertu dela dirudi.

Zuberoko Euskalkia ikasten asi al zera? Datorren eskutitza edo «güthüna» izkelgi ortan idatziko dizut

nai ba duzu? Daukat Euskera Batuarien orthographia Zuberotarren mingapena erakusterako egokitu bear genekela, nola ere bait.

Izan ontsa bertze berriz arte ene adiskide maite ori.

Zure

Jon Mirande

«Nork-idazki-geiagokan» irabazi duzun saria gatik, ene zorionak ar itzazu.

Zuberotarrez, edo zuberoraz berak dioen bezala, gutun bi idatzi zizkion Prahako euskaltzaleari. Miranderen izkribuek haserrea sortu ohi zuten askotan, eta Abandoko euskotarrak ditu oraikoa partida. Edozein ezkertiarrek Eleiza erasotzeko duen berezko buldari uko egin gabe, noski.

Bere eskualdeko mintzairaren etorkizuna txarra zela, ezin du ukatu; baina ez beste lurraldeetako baina txarrago, berak dioenez. Askoren gaitza, nunbait, gaitz erdi.

Jakintza-aldizkari berri baten ametsa agertzen du 1953-an.

Parisen, 11-XII-52.

Adiskide maitia!

Hitzaman bezala, güthün hau Ziberutarrez izkibazten dereizüt; aisa enthelegatüko düzüla uste dit.

Azken «Euzko Deya».n zure lanttua irakurri dit; ederki ari zitzeikü üskaraz, geruago eta hobekiago...

Abandotarraren artiklia ere irakurri dit, bena harekilan enüzü akort eta arrapostü egin gei diot. Us-

kaldiünak oro garbi eta xâhü bizi ba dira, hobe! bena horrek üskararen problemareki zer-ikhusirik eztizü. Ene ustez, üskaldiin nazionalismoa eta üskaltzaletarziña bethi'ta bethi errelisioniarekin edo moralarekin identifikatüz, deüs eztizügü irabaziko. Khiristi eta ohidüra hunetako egin bite, bai, Uskaldiünak, bena beren herriaren althe zerbait egin nahi dienian, Uskadi-ren problema errelisioneakua eztela orhit bite! Frantzia eta Espaiña bi herri katholiko dütiüzü eta halerik ere, züzenik gabe beren esküpeko begiratzen gitizie, eta Erromako Aita Sainiak sekülan eztiüzü horrengatik kundenatu...

Andima-ren ganik jakin dit Egüberri (Nathibitate)ko Irizar adiskidiari izkibatu nahi derozüla. Huna haren züzenbidia (adreza):

«Miracielos a Hospital N.º 87-4.º Caracas (Venezuela)».

Nik ere Nathibitate alagera bat eta Urthe berri hun bat, oraindanik zuri eta zure emaztiari suhetatzen dereitziat...

Eta ürrhentzeko, har itzazü, ene adiskide maitia, ene Ziberutar goraintzi hoberenak.

Johañe Mirandek.

OARRAK:

- 1) R samurra geienetan ez dugu batere oguzten.
- 2) bi vokalen artean, s sonorizatzen da, eta ia fr. j bezala oguzten da.
- 3) â = sudurretiko a, bainan nasalizazionea ez da «an» frantzesean bezin andi.
- 4) Unitivua, ki, kin, kila eta kilan lazuz atzizkien bidez esaten dugu. Azken biak emphatiko dira.
- 5) Zuberotarrek, intensitate-mintzor bat darabilgu; geienetan antepenultiman erorten da, e.g. hitzáman bezála güthün hau zibeutárrez e.a.

Parisen, 8-III-53.

Adiskide maitea

Barka nazazu ainbat luzatu baitut zure azken idazkiari erantzutea. Pozik ikusi dut Zuberoko euskalkia ikasten asi zerala. Zoritxarrez! liburu guti irartzen dira Zuberoaraz eta zail izanzen zaizu ikasketan iarraitzea. Askotan esaten da —Zuberotar ez direnek esaten dute— Euskara galtzen ari dela Zuberoan. Nire ustez, ez da bertze euskalerrietan baino galtzenago ari nire errian, bainan Zuberotarrek zaletasun guti dute euskaraz irakurtzerako edo idazterako, naiz geienetan beren ama-izkuntzan itzezin duten beti.

Euskarazko lan berririk asko ez dut egin —ni ere Zuberotar idiosynkraziaren alperkeriak io nauelako noski. Gainera, aspaldi da Euzko Gogoa ez dela argitaratu eta bertze euskal-aldizkaririk ez izaki, ez dakit nire idazlanak non agertaraz, idazten ba dut ere. Nire gardiz, iakintza-agerkari bat antolatu bear genuke euskaltzaleok «Eusko Jakintza»-ren antzeko, bainan dena euskaraz...

Itzulpenak. Norbert Tauer-i idazle txekoen itzulpenak eskatzen dizkio: «euskal kultura urria zabalduko da, beste errien kultura ondasunak txertatzen zaizkiolarik».

Gizon eztabaidatua izan zen Mirande, baina ez zuen polemikak beldurtzen; behar zuen polemika bere bakardadearen betegarri. Eraso bat jasaiten duen denbora berean, istilu berriak sor ditzakeen beste lan bat egiten ari dela aitortzen du.

Paristik, Orrillaren 31an (1953).

Adiskide maite orri, agur!

Esker mila zure eskutitz eta argazkia gatik. Nik ere enea igortzen dizut: zatar xamarra dala beldur naiz, baiñan beste obeagorik ez dut, eta...

Beti ain euskaltzale sutsua zerala ikusita asko pozten naiz. Geroago ta beteago zaitugu euskera erabiltzean —lausengurik batere gabe diot— ta ondo litzake txekeratiko beste itzulpenik idatz zenezan gure euskal-aldizkarietarako. Euskal-kultura urria zabalduko da, beste errien kultur-ondasunak txertatzen zaizkiolarik.

«Laphurtar Klassikoa» ren auziari, zer deritzazu? Nik uste dut izkuntza ori onartu bear genukela idazkuntzarako euskalkitzat. Baiñan idazle askok —geienek— gogor egiten diote asmo orri; orrengatik nik bietara idazteko oitura artu dut: lan batzuk Gipuzkera osotuz, bestetzuk (batez ere olerti-lanak) L.K.'z egiten ditut. Gaiñera, uste dut Laphurtar Klasiko zale zenbaitzuk urrunago doazela atzerritar-itzak jasaitean. Euskerak egokitasun andia dauka itz-be-

rriak eratzerako ta bere egokitasun ortaz baliatu bear gera.

«Euzko-Deyan» argitarazi nuen artikulutxo batek eztabaida gotorra sortu zuen. Eliza gogorki samar zirikatzen nuelako artan...

Alta, mingarri zait esatea baiñan egia da: oraingo Apaiz asko («obispuetaz» ez mintzatzeko) euskeraren ta, batik bat, Euskadiren askatasunaren etsai gertatzen dira. Gure zoritxarra da, bai ezkertarrak bai eskubitarrak gure aurkako izatea... Guztiak euskaldungoaren etsai ditugunezkeru, Euskaldunak gogorrago ta indarzaleago izan bear dukegula irudi zait, etorriko diran guduetan garaile ateratzekotan. Orrengatik beste artikulu bat idatzi berri dut (Euzko Deyarako, pentsatzen dut) «Izan basa...» tituluduna (Irizartar Peli'ren «Izan gizon»'ak gogoratuz) ta onek ere zarata asko sortuko duela uste dut... Bainan eztabaidak gauza onak dira, einbatetaraño, erri bat bi-zirik dagoela erakusten dute ta.

Beste berriz arteo, onar itzazu, adiskide on orrek, nire euskal goraintzirik oberenak. Mirande-tar Jon.

Bat-batean hodeiak Miranderen aburuetan. Euskara ta euskaltzaletasuna aitzakitizat harturik, herri baten heriotza sumatzen du azken gabeko gau luzean. Folklorekeria salatzen du abertzaleen joera antzuan. Sagardotegietako euskaltzaletasuna: «Izugarrizkoa da gure ez-axola eta zabarkeria geure herri eta hizkuntzen eretzean. *Hitzetan eder, eginetan lander*».

Ekaitzaren erdian argi izpiren bat edo beste: Espainian zehar egindako ibilaldia eta Jakintza-aldizkaria argitaratzeko asmoa.

Paristik, Buruilaren 6-an (1953).

Adiskide maitea!

Zure karta herenegun hartu dut, mila esker zure berriengatik. Nik lanarteak Espainian iragan ditut, Madrillen eta Andaluzian. Handik landa aste bi eman ditut Gipuzkoan eta Zuberoan.

Donostian Etxaide euskal-idazle gaztea ikhusi nuen. Berak egindako liburu bat eman zerautan, zuri Paristik igortekotz («Alos Torrea» du izena). Hala egin dut, eta oraingo ukhanik duzulakotan nago?

Euskaldunen artean, ezer ez berririk. Gipuzkoako abertzale andana bat ikhustatu ditut; baiñan ez dute gauza handirik egiten, sagardo edateaz eta abertzaleki kantatzeaz bertzerik... Nahi dut zail dela alhor politikoan zerbaiten egitea. Euskal kulturaren alhorrean, bederen, zer-edo-zer antola dezakete. Izugarrikoa da gure ez-axola eta zabarkeria geure herri ta hizkuntzen eretzean... Hemengo Euskaldunen artean ere, berdintsu da: hitzetan eder eginetan lander gara, nahiz Monzon'dar Telesphoro'k bertzera erran.

Andima atzo arratsaldean ikhusi dut, eta Krutwig (hau duzu «Laphurtar Klassikoaren» asmatzaile ta aldezelea) aurrengo astean ikhusi nuen. Jakintzazko euskal-aldizkari bat irazan nahi genduke, hortarakotz behar den dirua jasoten badugu behintzat. Ez dakit, ordea, lankhideak non aurkhituko ditugun, benetako jakintza erakhutsi gura baitugu gure agerkari horretan.

Zure berri xehegoen haiduru gelditzen naizela, har itzazu, adiskide maite horrek, ene egurrik eta goraintzirik hoberenak.

Mirandetar Jon.

(Eskuthitz haur aiphatu Laphurtar Klassikoan idatzi dut, nolakoa den ikhus dezazuntzat).

Tauer jaunak harreman berriak nahi ditu euskaltzaleen artean eta helbideak Miranderi eskatzen dizkio. Zailtasun haundiak eta arriskua sortzen zituen orduan euskaltzaletasunak. Zerrendan diren gehienak elizgizonak. Historia. Oskarbi eta bero denean edozein doa hondartzara; ekaizpean aterkirik gabe bustitzea da zaletsunaren neurria.

Paristik, 5-IV-54.

Adiskide maitea!

Zure idazkia Aita Mitxelena-ri eldu-arazi nion; eta zuk galdegin zuzenbideak Louis Dassance-k —Euskaltzaleen Biltzar-aren buruzagiak— igorri berri dizkit. Ona dituzu:

- 1) *P. Larzabal, Curé de Socoa, par Ciboure B.P.*
- 2) *Paul Guilsou (apheza) Professeur au Collège de Hasparren B.P.*
- 3) *P. Ithurrealde = Pierre Lafitte, apheza, Professeur au Petit Séminaire d'Ustaritz, B.P.*
- 4) *Arnaud Etchart, Conseiller Général, Lescar, B.P.*
- 5) *Mme. Gil Reicher, villa Saint Henri, allée des Chênes, Arcachon (Landes).*
- 6) *R. Idieder, apheza, 9, rue des Prébendés, Bayonne, B.P.*
- 7) *André Tournier, 4, allées Bouffers, Bayonne, B.P.*
- 8) *Zephuru = Abbé Sauveur Arotçarena, évêché, Bayonne.*
- 9) *Berriz arte = abbé Léon, Curé-Doyen d'Ustaritz, B.P.*

10) *Ikhertzalea: askoren izen-ordea izan omen da; ala nola: abbé Lassalle, professeur au Pt. Séminaire d'Ustaritz,*

Chanoine Eppherre, aumônier, St. Bernard, Bayonne (B.P.).

eta beste...

L. Dassance'k goraintzi asko igortzen dizu, bai eta barkatzeko eskatzen, zure eskutitz zenbait erantzun gaberik utzi ba ditu.

Andima'ren eskutitz bat artu dut, dirala egun zenbait. Asko pozik dago an, Zaitegi'rekin, eta egin-gai ederrak ditu euskerari buruz. Gero ikusiko zer aterako...

Besterik gabe bukatzen dut emen nire gutun laburtxo au.

Ene adiskide-agurrik onenak ar itzazu, eta berriz arte.

Mirande'tar Jon.

Euskararen etorkizunari buruz iritziak agertzen dituen gutun luze eta mamitsua dator hurrena. Garbizalekeria arbuia-tzen duen neurri berean, kulturgaietarako hitz berrien beharra ikusten du euskararentzat. Behin eta berriz ados dator puntu honetan Krutwig-ekin.

Europako herrien elkartasuna egin nahi zela esatean, itxaropen-eza agertzen du berak; erdalduntzen doan Euskadi honen baitan duen fidantzia bezain eskasa. «Gauza its eta gordi-nak esan ditut, dio, eta barka iezadazu».

Parisen, 17-V-54.

Adiskide maitea!

Zure azken bi idazkiei erantzutera natorkizu. Euzko Gogoa'ko idazleen izen ta zuzenbideak Andimari galdegin dizkiot; berak bidaliko dizkizu agian.

Neronek ez dut E.G. aspaldi ontan artu; ba dakit nire lan batzu artan argitaratu izan dirala azken zenbakietan, bai eta nire adiskide Krutwig'tar F.K. arenak ere. Ain zuzen ere, Krutwig atzo arratsaldean ikusi dut; aren erantzunik artu ez zenuela esan diot; erantzun zizula esan dit, ordea. Aren eskutitza galduko zan edo; dana dala, berriz ere idatziko dizula uste dut. Aita ez du Austriakoa, baizik Doitxerrikoa (ez naiz oroitzen zein tokitako). Bera oso euskaltzale sutsua izan da; dakizun bezala, Lapurdi'ko euskararen aldeze da, euskal idazkuntzarako eta nire aburuz, zuzen dago ortan (naiz ez naizen aren iritzi guztiekin erabat) Lapurdi'koak, edo beintzat lapurdieraz mintzatzaile baitziran gure lenagoko idazle andi geienak a.n. Axular, Sara'ko Etxeberri, Leizarraga (Testamentu Berriaren itzultzailea) eta beste asko. Bai eta Oihenart gure poeta andienak ere ia laburdieraz idazten zuen, naiz Zuberotarra izan. Emeki-emekei uster a etorri naiz oriek ditugula euskaltzale goienak, eta eredugarrienak; oraingo idazleek gai edo tema asko geiago erabilten ditugu, jakina. Bainan gure izkuntzak ez du aienaren indarra, ez eta ederra ere. Baserritar usaina dario beti, eta baserritarrak bearezko ta onuragarri ditugu gure endaren berezitasunaren zaintzeko; bainan ez kultura-lanik egiteko. Gañera, Arana-Goiri'tar Sabin'en eskolakoek «euskera garbia» baizik ez dute erabili nai (linguistak ez diralako, ez dakuste garbi diralakoan erabilten dituzten itzetarik, erdiak latinetik datozela/bai eta keltararik; zenbait germanararik/ a.n. jai, alai, gudu eta 100-ta beste) bainan izkuntza landu guztiek kultura-errietako itzak erabilten dituzte beldurrik gabe, ots, grek-latin itzak, bai eta inglerari, frantzesari edo doi-

txerari jasandako itz oraindarrak ere. Krutwig'ek orrelako kultura-itzak guk ere onartu bear ditugula gure itz-altxorrean dio; eta orrengatik euskal integristak aren aurka jazarri dira. Euskal integrista oiek beren baserritar euskararekin gauza bakun batzuei buruz idatz dezakete, jakiña; bainan nola idatz jakintza-edo tekhnika gaietaz nekazari batek bere sorolanetarako usatzen dituen termin berekin?? Dana da, Krutwig'ek atera aburuak, beste Euskaldunek ez dituzte onartu. Oso gogo-ertsiak baidira Euskaldunak, batez ere arrotz-errietan ibili izan ez direnak.

Eta arrotz-errietan ibili direnek, geienetan beren euskalduntasuna galtzen dute... Au da «cercle vicieux» itzur-ezin bat!

Hilckman jauna adiskide dut (Aste zenbait igaro izan ditut aren etxean Mainz-en, orain dirala 45 urte) eta pozten naiz arekin idazketan ari zerala jakinik.

«Union Fédérale des Communautés Européennes» ezagutzen dut; arren aldizkari bat jaso dut ere, bainan ez dut dalako batasun orren lanean itxaropen andirik ipinten. Egia esan: ez dut itxaropen andirik Euskadi-ren etorkizunari buruz; nire ustez Euskaldunak aberri eta enda bezala galtzen ari gara —eta ori ez da bakarrik Franco-ren obenez Frantziako Euskaldunak ere galtzori berean baitaude; bai eta Francozaleen gandik igesi egindako Euskal-abetzaleek ere erdalduntzen baitira, naiz ezerk ez ditu ortara beartzen. Gauza berdina gertatzen da Bretoinekin —egia da Frantziak gogorki eta ankerki erabili dituela Bretoin abertzale gutiak «naziak» ziralakoan (!) bainan nire ustez, bi populu oik, Euskaldunak eta Bretoinak, galtzen ari dira ala bearrez, enda bezala ez diralako egoki estatu eta nazione bat egiteko. Gauza its ta gordinak esan ditut eta barka iezadazu; bainan, Ortega y Gasset-ek bezala nik uste dut «que la mejor manera de salvarse es abrir bien los ojos para ver las cosas claras».

Zurekin biotz-biotzez

Jon Mirande.

Parisko hiria basamortu gertatu zitzaion Miranderi. Harreman gutxi zuen euskaldunekin; bakardadea zuen bizilagun. Egoera honetan benetan mingarri gertatu zitzaion 1954.eko «Euskararen eguna», ez baitzuten gonbidatu. Edontziaren neurria gainditu zuen ur-tantoa izan zen, eta ez zuen irentsi ahal izan: «Dantzari edo politikero batek beti ere garrantzi geiago eukiko du euskaldunen artean, euskararen alde lanegin nai duenak baño». Geroztik ez du ezer jakin nahi euskaldunekin. Keltari lotzen zaio, «Euskaldunek baño zentzu askoz geiago daukate kulturaren problemenez, eta balio du aiekin lan egitea ezen-ez ene erritarrekin».

Euskaldunek hotsa eta hitzak bai, eta laguntza gutxi eskal kultura bultzatzeko, berak zioenez.

Parisen, 1954-gneko Abenduaren 13-an.

Adiskide mina,

Esker mila zure azken gutuna gatik, bai eta atzo eldu zaitan zure Gabon-txartela gatik ere. Neuk ere zorionik onenak opa dizkizut Gabonerako ta Urte-Berrirako.

Naigabeturik irakurri dut ez zaudela egokiera onean bizipidearen aldetik, agian zure bulego berrian laket izango zara?

Orain dala amar bat egun «Euskararen Eguna» zuten Parisko euskaldunek. Ni ez naiz an izan, ez bainekian ba zenik ere iñork ez naualako gombidatu. Uleru bear dezu nire samintasuna euskaltzaletasun ta abertzaletasunari buruz. Ba dira orain Zazpi-zortzi urte nire kemenik geiena euskeraren kausari; zuk orain bezela, nik ere zailtasun andiak izan ditut ene lantokian, eta beste sailetan. Orain ongi dakust nire aleginak alper izan dirala: Euskaldunen artean dantzari edo politikero batek beti ere garrantzi geiago eukiko du kulturaren alde lanegin nai duenak baño. Ez du beraz balio alper lanean jarraitu dezadan; bakarrik ba nengo bestera litzake; bañan nire aita-ama

zartuak lagundu bear ditut orain, eta zoritxarrez, familia oso txiroa gara...

Diozu «euskaldun abertzale geienak atzerrian bizi dirala ateka txarrean». Ez dakit, ba. Dana dala, Parisen, eta Frantzian bizi diren abertzale aipatu geienak ezagutzen ditut, eta segur izan zaite nire egokiera minarekin alda nezakela!

Fidantza pixka bat Euskaldunen baitan gelditu zaitano, guti edo asko lan egiten jarraitu dut. Orain, damu dut esatea fidantza galdu dedala. Diozu: nire indarra lenbizikoan euskarari eskeiñi bear diodala, keltalaritzan ekiteko orde. Naturalago litzake, bear bada; keltak ordea, Euskaldunek baño zentzu askoz geiago daukate kulturaren problementzat, eta balioago du aiekin lan egitea, ezen-ez ene erritarrekin. Delako «abertzaleak» eta «euskaltzaleak» oiuka daude beti gure arbasoen izkuntza paregabea salbatu bear dugula otsez; bañan zerbait eskatzen diezunean, naiz izparringi bat, naiz euskal liburuak argitarazteko, naiz kultura —edo jakintza— batasun bat antolatze-ko, orduan ez dute lagundu nai, ez beren diruz ez eta beren lan-egiteaz ere. Ez dakit nondik, eta nola, idealista batzuentzat edukiten diren atzerrian; nik beintzat materialistarik osoenak arkitu ditut, orain arte, gutxiz-geienak.

Ona emen Gallastegi-tar Peli-ren zuzenbidea: 2, St. Stephen's Green, Dublin, Eire.

«Gero» ren ediziño berria jaso dut. Zoritxarrez, editoreek Axular-en idazkera aldatu nai izan dute, h-ak kenduz e.a. eta orrengatik, balio guti du euskaltzale jakintsuentzat.

Ontan amaituko dut ene eskutitz au. Barkatu, arren, ene itz samiñak, bañan ene etsipena ulertuko duzu noski.

Berriz ere, Gabon zoriontsu bat eta Urte berri on bat opa dizkizut, eta alaber zure sendiari ere.

Jon Mirande.

Etendura erabatekoa izan zen. Ez du euskaldunekin harremanik: «egia esan, ez ditut orain sarritan ikusten azkeneko konturatu bainaiz itzetan baizik ez zirala euskaltzale ta aber tzale». Bakardadea du olerkigintzaren lagungarri bakarra.

Euskal Herriko berrietan EGAN aldizkaria du azken lotura eta Zarathustraren lanen bat itzuli nahian zebilen 1955-ean.

Parisen, 55-III-29.

Adiskide laztana!

Eskerrik asko zure azkenengo idazkia gatik eta barkatu lenago ez ba dizut erantzun.

Ez da berri aundirik uri ontako Euskaldunen artean, nik dakidanaz beintzat. Egia esan, ez ditut orain sarritan ikusten azkeneko konturatu bainaiz itzetan baizik ez zirala euskaltzale ta abertzale. Orrengatik ez naiz geiago aekin ibiltzen eta bakarrik egonaz, asti geiago ba dut elertiko lanetarako. Euzko-Gogoarako dut geien idazten: artikulu luzetxo bat ondu dut Irlandako izkuntza-auziaz. Ez dut oraindik dana bukaturik jakintzako lana izan dadin nai izan dudalako, eta billaketa asko egin bearrean nago liburuetan eta idazki zaarretan.

Artikuluaren apaingarri, edo argigarri bezela itzulpen batzuk ere agertaraziko ditut: gaelera zaarretiko, artekotik eta berritikoak.

Egan-en ere idazlantxo zembait publikatuko dizkidatela uste dut. Munro edo Saki luma-izenaz obeto ezagutua dan Engelandar idazle humoristaren ipuin bat itzuli dut, eta gainera olerki batzuk ere bidali

dizkiot Luis Michelena-ri aldizkari ortan eman ditzan nai ba du.

Andima-ren izparrak maiz asko elduten zaizkit, bai eta Irizartar Peli-ren alabarenak: guztiak ondo diraute, bakoitzaren tokietan.

Ez naiz arritzen ez Krutwig-en, ez Gallastegi-ren gandik erantzunik ez izateaz. Parisen zegola ia astero ikusi oi nuen Krutwig, orain dala urterdia, Alemaniara joan zan eta arrezkero ez dut ezer entzun aren gandik, eta aren zuzenbidea ere ez dut ezagutzen. Gallastegitarak maiz ikusi nituen Eiren nengoe-larik, bainan geroztik ez didate ez bein baizik ere idatzi. Orrelako da Euskaldunen tankera...

Bertze idazlanik aunitz ba nituen asiak, ala nola Zarathustraren itzulpen bat, heraldikaren gaineko istudio bat, poema e. a. bainan ez ditut amaitzen eusko-aldizkariak ez dituztelako noski argitaratuko. A! dirua ba neuka neronek neure aldizkaria agerteraziko nuke, eta artan nire, eta beste idazle gazteen saioak eman aalko nituke. Bainan amets bat baizik ez da ori.

Txit pozgarri da Seminario de Filologia Vasca eraiki dutela Giputzek, eta Luis Michelena gazteak lan onik egingo duela artan, eta egineraziko diola, uste dut. Gutu dira nire erritarren artean gizon orrek bezela egiazko jakintzaren zentzua daukatenak.

Besterik gabe nire eskutitz kaskar au amaitzera noa, nire euskal-agurrik amultsuenak igortzen dizkizudalarik adiskide maite orri.

Jon Mirande.

Eroria, nehoren sostengurik gabe, honela mintzo da 1956-an: «bakoitzak bere problemak dauzka eta bakarrik aek askatzen saiatu bear da al badezake».

Ongi deritzaio Arantzazuko batzarrean hasitako lana. «Ala ere, euskaltzale andi-andiak omen diran batzuek gogorki baño gogorkiago jorratzen dituzte Euskaltzaindikoak, erriketa-ko zioak direla kausa. Bañan sekula ez da batasunik izan euskaldunen artean, eta ez det uste sekula izan ditekenik».

1956-12-13.

Adiskide maitea,

Eskerrik asko gaur iritxi zaitan zure Gabon-txartela gatik. Nik ere Eguberri alaiak eta urte berri zoriontsu bat opa dizkizut. Agian munduko gertari negargarriok bakean bizi izaten utziko digute erri guztiai!

Barkatu otoi, lenago ez ba dizut berririk eman. Ba dakit aspaldi onetan erantzun baten zorretan nintzaizuna, bañan alde batetik eguneroko egingoak dirala, bestetik alperkeria, egunak eta illak utzi ditut igarotzen zuri idatzi gabeen...

Itxaropen det ongi zaudela gogoz eta osasunez. Ni neu osasun onean nago orain artean, ene ama ordega gaizki dabil alde ortatik, aspaldian, eta kezkatua nago orrengatik. Gogoz, berriz, aitortu bear det erorita aurkitzen naizela, ene bizimoduko baldintzak ez diralako nai nitukean bezala; ez urbildik ere. Bañan bakoitzak bere problemak dauzka, eta bakarrik aek azkatzen saiatu bear da, al ba dezake...

Amabost bat egun igaro nituen Euskalerrian azkenengo udaran (Gipuzkoan, Nafarroan eta Zuberoan) eta jende ezagunik eta ez ezagunik asko ikusi nituen an. Ba dirudi euskeraren arloan zer edo zer egiten ari dirala mendiz bestaldeko Euskalerrietan (gure alderdian berriz ia ezer ez da egiten ez izkuntzaren ez eta erriaren alde, eta egiten duten apur ura ere, obe litzake askoz ere ez ba lute egiten!). Arantzazun izan nintzan, Euskaltzaindiak antolaturiko euskal-ikerkuntzako batzarrean. Batere gutxiesgarri ez dan lana bururatzen du orain Euskaltzaindi orrek —edo beintzat Zaindiko sail bat dan «Urkixo-tar Jul» Euskal-Mintegiak. Ala ere, euskaltzale andi-andiak omen diran batzuek gogorki baño gogorkiago jorrazten dituzte Euskaltzaindikoak, erriketako zioak dirala kausa. Bañan sekula ez da batasunik izan Euskaldunen artean, eta ez det uste sekula izan ditek.

Nik lan kaskar batzuk idatzi ditut azkenengo illabetetan Euskaltzale zenbaitek eskatu zizkidatelako. Orain, berriz, ez det berririk eia noiz argitara eraziko dituzten, edo argitara eraziko dituztenentz ere. Gauzak orrela izanez, gelditu naiz idaztetik, lenengo idazlanak publikatzen ez diran artean.

Andimaren berririk ba al dezu? Nik ez. Irizar-tar Miren Gurutzek idatzi berri dit Venezuelako Euskaldunen izparrak emanaz.

Ene goraintzirik amultsuenak ar itzazu adiskide on orrek.

J. Mirande.

2-9-57.

Adiskide maitea,

Eskerrik asko zure azkenengo eskutitza gatik, bai eta zure lan-artetik igorri didazun karta gatik ere. Barkatu ez ba nion eskutitzari erantzun. Aunitz lanpetua izan naiz: ama berriz ere gaxorik izan det eta gaiñera, neronek ere ez-ontsa bat jasan bear izan det.

Andimaren berriak artu berri ditut — Venezuelan dago beti; (in)guru bat egin nai luke Frantzian (...) Europan baina ez daki oraindik (...) aal izango duen.

Beste iñoren berririk ez (...) unen artetik alegia (...) arrotzen ari zaizkit ene lenagoko «aberkideak...». Orain, erabaki det euskaltzaletasuna, edo obeki esan, euskaltzaleen batasuna uztea, zio askoren gatik. Ez det beraz ezer idatziko, edo bereren argitara emango Euskeraz.

Lan-arteak datorren illabetean dituk nik. Ez dakit zer egingo dedan, nora joango naizen; dana dala, ez naiz aurten Euskalerrira joango. Bear bada, Parisen egongo naiz.

Zure berri onen zai nagola ar itzazu, adiskide maite orrek, ene goraintzirik onenak.

Jon Mirande.

(hemen eskutitzaren zati bat falta zait). Tauer.

1959

Ene adiskide maitea,

*Esker mila zure eskutitza ta Gabonetako karta
gatik. Nik ere Eguberri alai bat eta Urte berri zo-
riontsu bat opa derizuet zeorri ta zure etxekoei, Lu-
zaroago idatziko dizut berandutxeago. Barkatu ez
ba dizut lenago ene berririk eman: asko lanpeturik
egon naiz azkenengo illabeteotan, ofizinako lanak zi-
rerala, bai eta, bestalde, ene aita gaxorik izan dala-
ko; obeto dago orain.*

*Aste zenbait Euskalerrian igaro ditut uda hontan:
lauzpabost egun Donostian, ta emparantzako dem-
bora Laburdin ta Zuberoan, ene etxekoan artean.*

*Orain, berriz ere Parisen nago— urte bete baten-
tzako noski, zoritxarrez.*

*Pentsatzen dut osasun onean zaudela— Ene eus-
kal agurrik onenak onar itzazu.*

Zure adiskide

Jean Mirande.

1966-VII-23.

Adiskide maitea,

Zure karta garaiz artu nuen eta bereala, zuk eskatu bezala zure adiskide Querexeta Jaunari «Jesukristo'ren Berriona» igorri nion nola itzultzen dan:

- 1.º Irlandako gaelikoara
- 2.º Eskoziako
- 3.º Kambria (Wales)'ko izkuntzara.
- 4.º Britainia edo Armorikako izkuntzara.
- 5.º Biarnoko oc-izkelkira.

(Ez ordea Proventziarara ez eta Romanche delako izkuntzara, bi izkuntzok ez dakizkit eta)

Querexeta-k orain arte ez dit idatzi ene karta artu zuela esateko, eta eskerrak emateko. Baña itxaroten dut artuko zuela, eta egingo duela...

Agur, eta agindu nai dezun guzia zure adiskide oni.

Jean Mirande.

Parisen, 1969-XII-22.

Adiskide maitea,

Eskerrik asko zure karta gatik. Nik ere gabon alai eta Urte Berri zoriontsua opa dizkizut.

Poztu naiz EGAN.en argitaldu nuen itzulpena gustatu zaizulako. Zoritxarrez, ez det uste hemendik aurrera ezer euskeraz publikatuko dudana...

Osasun ona eta itxaropena opa dizkizut urte berri hunen kariatara.

Zure adiskidea

Jean Mirande

PS. Bear izan det etxez aldatu, ene aita ill-ekero. Ona nere zuzenbide berria: 7, rue JULES-DUMIEN Paris XX.

Hirugarren bilduma honekin amaitzen dut J. Mirande-ren gutunen emaitza. Badira, noski, argitara gabeko beste zenbait txartel eta izkribu labor mezu berezirik ez dutenak. Ikus nahi dituenak «Azkue Biblioteka-ko» gordailuan aurkituko ditu.

GABRIEL ARESTI-REN 200 PUNTUAK

A. Zelaieta

«Maitatzen dut Jesukristo
bihotzetikan.

Okerra eta zuzena dira
bi hots etikan».

(«Astepeko sekretarioaren bertsoak»)

1. *Hasiz.*

Zutik-eko mutilek hots egin eta, Gabriel hil zela hamar urte beteten direla eta, «zerbait» idatz diezaiedan dioste. Ez zait, oraindik, memoriatik alendu Durango-n gertatua, han Txillardegi-k, geroago adiskideago egin dudana, eta norbaitek gizalegerik xamurrenaz laster batean aititatuko duen honek, esanez. Noan, bada, han esateko gai izan ez nintzenak idazten.

2. *Aresti, sentikaria.*

Aresti-ri inondik indarririk jalkitzen bazitzaion, bihotzetikan zela esango genuke. Honen poesiak adar bi zituela esan daiteke: etika eta hosketa. Testamentu Zaharreko profeta dirudi, nonahi zuzena eta okerraren arteko muga salatu nahian. Begira geure «200 puntu» hauetako verso hauxe ere: «Bihoztzean argi, eta buruan laino». (Valle Inclán-en *Luces de Bohemia* honetan bezala).

3. Aresti, gazte.

Gabriel-ek, «200 puntu» hauen idatzikeran, hogeitasei urte inguru izan behar zituen: 1959.ean, edo, agian, lehenago, idatzi zituen: pare bat urte lehenago, 57-an, Euskaltzaindiko egin zuten. Eta, garai honetan bertan, 1959.ko Irailaren 13-an, «Maldan Behera» poemak Loramendi saria irabazten du.

«Compañía Vasco Africana»-n dihardu beharrean («Zorroztako portuan»); eta Meli, ezagutzekotan, ezagutu berri-berria zuen.

«Puntuok» S. Onaindia-ren *Olerti* aldizkarian agertu ziren, 1960.ean.

4. Puntu erak.

Garai honetako Aresti-k ezaugarri bi ditu, besteak beste. Alde batetik «formalismo hermetikoa». Eta bestetik «euskara batua». Gaurko honetan, lehenari lotuko gatzaizkio.

4.1. Ahapaldiak.

Bi ahapaldi, lau versotakoak dira. Gainetiko guztiak, —64— hiru versotakoak. Hots, 64 terzeto (kateatuak), kuarteto bat eta serventesio bat. Lehen 100 versoen bukaera, kuartetoak egiten du. Serventesioak, ostera, ematen dio amaiera saio guztiari.

4.2. Neurriak.

Verso isometriko eta konposatuak dira: hamairu silabana dauzkate. Egia esan, *zortziko txikia* deitu horren neurriko dira, baina novedade batekin: ez dute 7 + 6 egiten, beste jokaera hauxe baino:

«Eta erregeak, esan zion anaia (6 + 7)

Jentatze ziztrin hori, aspergarria duk (7 + 6)

Honi eman behar, zioz laster amaia». (6 + 7)

Ikusten denez, zesura zortziko txikian ohi den antzera ematen da: 7 eta 6.garren silabekin batera. Ba dirudi, ba, terzeto kateatu, serventesio eta zortziko txikiaren arteko ezkontza egin nahi izan dela: baina argien dagoena zera da, Aresti-ren *virtuosismoa*.

Euskal fonologiak irakasten dituen zenbait «euskal» lege foniko beteten dituela dirudi. Kasurako, beheranzko diptongoei beti ematen zaie silaba bakarraren balioa; eta ez da, inoiz, goranzko diptongorik gertatzen. Baina *dieresi-sineresi* delakoez edo baliatzen da, bereziki *hasperenketa* bitarte denean. Ikus, esaterako, «nahi» hitza nola ebakitzen den kasu bi hauotan:

(13)	«Kontuak hartu nai, dizkiot Jainkoari	(6 + 7)
(14)	Igandean elizan, gupidarik gabe	(7 + 6)
(15)	Nola hegaztinak, egonikan kantari».	(6 + 7)
(25)	«Hau holaz izanik, jakin nahi dut nola	(6 + 7)
(26)	Abandonatu nauen, hain asturu gaizki	(7 + 6)
(27)	Lehoinak eztaki, edekitzen kaiola».	(6 + 7)

Beraz ba, 13.ean *nai*, monosilabiko, ebaki da. Bisilabiko, aldiz, 25.ean: *nahi*. Lizentzia hau ba darabil gehiagotan ere.

Antzerako zerbait esan daiteke sinalefa deritzonari buruz ere. Ikus adibide hau:

(4)	«Populu horren kontra, zer geneidike guk	(7 + 6)
(5)	Nire erresuma, haundiaren herena	(6 + 7)
(6)	Orain emanen nuke, lo-aldi baten truk».	(7 + 6)
(85)	«Baina koroa hau, salbatzeko lurrean	(6 + 7)
(86)	Gizon bakar bat baizik, inun ere eztago	(7 + 6)
(87)	Eta gizon hori, orain daukat aurrean».	(6 + 7)

Beraz ba, ez da sinalefaz 5.ean baliatu (ez ditu «nire erre-suma» hitz bi hauen -e e- delakoak elkartu); baina bai elkartu ditu bi e («inun ere eztago») 86.ean. Lizentzia edo jokaera «ad libitum» antzeko hau, hainbat aldiz erabiliko du.

4.3. Errimak.

Terzetoetan ABA errima kontsonante kateatuz jokatu du. Begira, kasurako:

(110)	«Horregatik makurrik, agur egin zion	A
	Ene andre noble, eta maitagarria	B
	Zeruko Jaungoikoak, dizula egun on.	A
	Baita zuri ere, zaldun agurgarria	8
	Oren goiza honetan, zer atsegin duzu	C
(115)	Mesedez ikusi, nahi nuke mendia.	B

Ehungarren versoa bukatzen duen kuartetoan, ostera, ohi legez, ABBA. Eta serventesioak, ohi legez, ABAB.

(Ohar egin dezagun, Dante-ren *Divina Comedia* terzeto kateatuen eran burutua dela).

5. *Dramatis personae.*

Erdi-erdian, 97-100 versoek beteten duten ahapaldiak, terzetoen erritmoa eteteaz gain, esanahi sakonagorik ere badauka: bi zatitan banatzen du argumentazioa. Era berean, lehen partean pertsonaia modu batzuk dauzkagu, eta nahiko desberdinak bigarreanean.

5.1. *Narratzailea.*

Lehen versoan agertzen da: «Eta erregeak esan zion». Ez zaigu gehiagotan agertuko, lehen partearen bukaeraraino: 97.n versoragino, alegia. Bigarren zatian, ostera, narratzaileak

askoz ere joko luzeagoa agertzen du. (Lehen partean, bestalde, ez dago elkarrizketarik).

5.2. *Errege, hibaia eta mendia*¹.

Lehen ehun versoak erregeren bakar-hizketak beteten ditu (hasierako perpausa hori kendurik). Edonola ere, erregeren diskurtsoa narratzailea da: historiak kondatzen ditu, zenbaite-tan anaiari hitzeginez, batzutan *hika* bestetan *zuka*. Bigarre-nean, hots 97.etik aurrerantz, narratzailea presenteago da: «dio», «zuen», «zion», «zen», «zuen»... bezalakoak esaten entzuten dugu. Hibiaiak, mendiak eta emaztekiak elkarrizketak ere ba dituzte: 112-115 versoetan, *Maritxu*, *nora zoaz?* kanta gogora erazten ote den dirudi:

«Oren goiza honetan, zer atsegin duzu
Mesedez ikusi, nahi nuke mendia».

(Geure ustez, lehen versoa «emaztekiak» esana da. Bigarrena, erantzuna).

Behin ipuin-kontakteten joera agertuko da:

«Orain dut irabazi, pentsatu omenzuen».

5.3. *Irakurleari deia*.

Azken adibidean gertatu zaiguna, sarri askotan jazo dakigu: kontuz-kontuz begiratu behar nor den hizlaria, noiz narratzailea, etabar. (Ez du euroi dagokien ikurrik jarten). Ez dakigu zein arrazoi arraro zukeen Aresti-k irakurlea pairamendu horretara eramateko.

Bista-bistan dagoena zera da: ez gaude textu liriko bat irakurten. Errege, hibai eta mendiak... hitzegin dezatenean ere, narrazioaren hotsa dantzugu.

1. Aresti-k h- batez idatzen zuen, orduan, «hibaia».

6. Katabasia.

Esan bezala, «200 puntu» argumento-dun poema da: *errege*, kexaz ari zaio *anaiari*. Jainkoaz ere kexatzen da, *eremu* bat landatzen jarri duelako. *Herri ziztrina* (eta anaia bera ere) zigortu behar lituzke, azken hau *beltz* batekin ezkondu delako. Baina *barkatu* egingo ditu, *gupidaturik*. Hori dena lehen 100 versoetan.

Segidakoetan, *emaztekoa*, *hibaia* eta *mendia* ari dira, batik bat. Ba dirudi *bekatua* zigortzeraino helduko direla, baina, azken batez, *tratu* batek deuseztatzen du gutzia: konponenda honen ondoren, *katua* bere lakerantza doa. Geure ustez, katabasia gertatu da, ez du heroeak —*mendia*, seguraski— garaitzerik jadesi, ez da *anabasirik* lortu (Homero-ren Ulises-en antzera, kasu).

7. Sinbologia.

Aresti-ren poema —esana dugu— gutziz kriptogramatikoa da. Gu geuk irakurketa bat egingo dugu: Liburu Santu eta Nietzschegandik hasten dena (azken honen *Also sprach Zarathustra*, *Así habló Zaratustra*, hain zuzen ere). Abiapuntu hau uste ustela balitz, dena hankaz gora eroriko litzaiguke, eta beste era batez hasi behar izango genuke. Ezezkoan gaude, baina. Edo, behinik behin, argiren bat egin daitekeela dirudi, nahiz eta beste zenbait izkutu eta ilun geratu.

Ez dago esan beharrik, noski, Aresti-ren testua gutziz pertsonala dela, Nietzscheren eta Bibliako iturrietatik edaten badu ere, bilbotarraren aparteko oremahaietan oretuak direla sinboluok.

7.1. Errege.

Erresuma dauka, eta *anaia* bat, nori hitz dagion. Jainkoak *eremuan* ezarri zuen, eta, hemen, lurra *landatu* zuen: zuhaiztiak landatu, ura atondu, goldea asmatu... Ezkondua baina semerik gabe dagoelarik, anaia du *primua*. Baina hau *beltz* batekin

ezkondu delako, zigortu behar badu ere, azken batez *barkatu* egingo du.

Errege honek ba du zerbait biblikoren antzik, Kain-ena hain zuzen: honexek eraiki zituen ziutateak, laborantza, musika... asmatu...: «Kainek bere emaztea ezagutu izan zuen; (...) eta hiri bat egin izan zuen (...) Ada amatu zen Jabelez, zeina izan baitzen olhetan daudezinen eta artzainen aita. (...) hau izan zen arrabita eta maniura jotzen dutenen aita». (Gn., 4, 17-21) (Duvoisin kapitainaren itzulpena).

7.2. *Anaia, beltzarekin ezkondu.*

Bekatu egiten du, baina ez zaio zigorra bururaino eramango. Erregek, anaia hau eremuan aurkitu zuen, eta babestu. *Beltz* delako hori, Nietzsche-rengandik jaso daiteke. Esperantzarik eza, igualitarismo ergela, kedarra, ziutatea... sinbolizatzen ditu. «A los predicadores de la muerte —idazten du Nietzschek— se les llama «amarillos»; también se los llama «negros». (...) Todavía no han llegado a ser hombres estos seres terribles. ¡Que prediquen, pues, el aborrecimiento a la vida y que se vayan! He aquí a los tísicos del alma, que, apenas nacidos, ya comienzan a morir y aspiran a las doctrinas del cansancio y del renunciamiento». (*Así habló Zaratustra* hiru zatitan banatua dago, eta zati bakoitzak azpi tituloak daramatza. Darabilgun itzulpena EDAF etxearena da). (1, «De los predicadores de la muerte»).

7.3. *Karriketako jendatze ziztrina.*

Erregek, *jendatze ziztrin* batez hitzegiten dio anaiari. Berak eremuan *populatu* zuen *populuaren* kontra ari zaio. *Zikina* omen da *karriketako* jendea. Populu honek, gainera, errege *gorrotatu* egiten du, eta *errepublika* altxatu nahi dute.

Zergatik kexa hauek?

«Amo la selva. Es penoso vivir en las ciudades». dio Zaratustra-k. («De la castidad»). Eta beste behin «¡Escupe sobre la gran ciudad, que es el gran pozo negro donde se acumula

toda la materia fecal!» («Caminando»). Hementxe, hirian, bizi ere bizi da, nahasian, jendatze ziztrina: «Quien forma parte del populacho quiere vivir gratuitamente; pero nosotros (...) pensamos constantemente en lo mejor que podríamos dar a cambio!» («De viejas y nuevas tablas»).

Zaratustra-k «populacho», «dorado populacho» eta «revoltijo populachero» deitu ohi du. «Populacho quiere decir —irakur daiteke— revoltijo. Revoltijo populachero: en él todo se mezcla con todo, el santo con el ladrón, el hidalgo con el judío y todos los animales del arca de Noé. ¡Las buenas formas!» («Conversando con los reyes»).

7.4. *Eremua.*

Bai erregek eta bai beronen anaiak ezagutu dute eremua (hementxe aurkitu zuen hark hau). Erregek *arbolatu* egin zuen. Eremua, *ez-sortze-lana* da. «Poseer muchas virtudes es una distinción; pero es una suerte muy dura y los hay que han ido a matarse al desierto porque estaban fatigados de servir de campos de batalla a las virtudes». («De las alegrías y las pasiones») dio Zaratustra-k. Iturri bizi-emaielen arerio da: «Y más de uno huyó al desierto y en él padeció de sed entre los animales salvajes, por no sentarse alrededor de la cisterna en compañía de los sucios camelleros». («De la chusma»), zioen Zaratustra-k.

7.5. *Lehoina eta bildotsa.*

Lehoinaren eta bildotsaren arteko anaitasuna, Testamentu Zaharreko ideia da. «Otsoa eta bildotsa —irakurten da Isaias baitan— batean alhatuko dira, lehoinak eta idiak lastoa janen dute, eta herrautsa izanen da fusegarean hazkurria; ez dute kalterik eginen, ez-eta hilen ene mendi saindu guzian, dio Jau-nak». (Is., 55, 25). (Duvoisin...).

Aresti-k verso ilun hauek idatzi zituen:

«Lehoinak eztaki, edekitzen kaiola.
Baina bildots zuriak, irunzten daki».

Zaratustra-k, ostera, honetaraxe hitz egiten du: «O, semejante a las águilas que largo rato contemplan los abismos (...) de repente caen de un vuelo súbito, hambrientas de corderos, sobre las víctimas detestadas, odiando de la oveja, del cordero, con la benevolencia, la mirada y su lana gris y rizada!». («La canción de la melancolía»).

(Aresti-ren versoetan, aitzitik, adbertsatibozko perpausa daukagu).

7.6. *Urkamendia eta gupira.*

Aipatu dugu, gorago, zergatik nahi dituen *zigortu* anaia eta populu ziztrina: ezer astintzen badu Zaratustra-k, *gupira* hori da, pietatea. Hauxe da kristautasunaren ahulezia salagarriena: «Jesús no conocía sino las lágrimas y la tristeza del hebreo. (...) si hubiera vivido hasta mi edad él mismo se hubiera retractado de su doctrina». («De la muerte voluntaria»).

Jatorra eta deuseza era berean maitatzeak galdu du Jainkoa bera ere: «Dios ha muerto; le ha matado su piedad por los hombres». (Azken partearen lehen lerrokadetatik).

7.7. *Hibaia.*

Hibaia, bigarren parteko sinbologia dela esan daiteke. Antza eman egiten du, ere, *hibaia* hau lehen parteko anaia ote den.

«Hibaia maltzurak, irritu zuen hortza eta mendia berriz, negarrez zegoen».

egiten du: *Maria* emaztekiak irekiten dio. *Babes eske* doakie. *Hibaia* honen berbaldia, haatik, geuk uste, zinikoa da. Narrazaileak deskripzio hauxe egiten dio:

«Hibaia maltzurak, irritu zuen hortza eta mendia berriz, negarrez zegoen».

Beraz ba mendiari ematen dizkion putzak, ironia zinikoduntzat ematen ditugu.

(Liburu santuetan, ibaia (eta urak) zerbait negatiboren eta arriskutsuren sinbologia daukate. Ikus, adibide bat imintearren, hauxe: «Eta sugeak ahotik ura ibaya bezala arthiki zioen andreari gibeletik, ibayak eraman zezan nahiz. Bainan lurrak lagundu zuen andrea; eta bere ahoa irekirik, iretsi zuen erainsugeak ahotik igorrikako ibaya». (Ap., 12, 15-16) (Du voisin).

7.8. *Mendia.*

Profeta da. Anaia, eta populu ziztrinaren *bekatua zigortu* behar ditu. Ezpata dauka, habe da, soldadu, eta zaldia perratuko duena: ezaugarri guztiok *indartsuaren* zeinu dira.

Biblian Sion da mendi hori. Salmugileak «Igan zare lekhu gorara, gathibuak hartu dituzu, gizonetan onhetsi ditutzu emaitzak». (Ps., 57,19) dioenean, Jainkoagana igon esan nahi du.

Zaratustra ere mendian bizi eta «antzaldatzen» da: «Apenas llegó Zaratustra a los treinta años, dejó su patria y se refugió en la montaña. Durante diez años disfrutó allí, sin cansarse, de su espíritu y de su soledad. Hasta que al fin se transformó su corazón». («El prólogo de Zaratustra»).

Aresti-ren 200 puntuotan, baina, ez du *mendiak* inolako gairitarik lortuko, «tratu» baten bukatuko bait da guztia.

7.9. *Katua.*

Aresti-ren 200 puntuok serventesio batek hersten ditu (terzeto kateatuen errima soltea «kateatzeko» modua da, izan). Eta anartean agertu ez den «katuaren» aipamen honexekin:

«(...) teilatuan katua

Bere lakerantza, dihoa narrastan».

Hainbatetan aipatzen du Nietzsche-k «katua» delakoa. «Detesto (...) a estos gatos monteses que se arrastran» («Antes

de salir el sol») «¡Es preciso aligeraros las piernas a vergazos! (...) sois (...) gatos golosos y ladinos!» zioen Zaratustra-k.

Azken batez, bada, katabasia: ez dago, egiatan, «zaldiak perrratzen» eta «ezpata jazten duen soldadurik».

8. *Aresti-ren umorea.*

Ez daukana zerikusirik Liburu Santu eta Zaratustra-rekin Aresti-ren umorea da. Ez da ugaria hemen, baina bai markagarria, eta markatzailea, hain sinbologia bortitz eta ilun hotetan.

8.1. *Latina.*

Irakurgai ditugun 200 puntuon erdian dugun kuartetoak latinezko esaldi bat dauka:

«Orduan besteak, esaten dio meam
Juventutem alaitu, zenuen putzuan
Eta zure gauak, luzatzen direnean
Alaitu behar dizut senectutem tuam».

Lehen partea Eliza Katolikoaren Mezaren liturgiako hasierako Antifonaren erantzunaren zati bat da: «Introibo al altare Dei. Ad Deum qui laetificat juventutem meam». (Latin vulgarea da, «ad altarem» behar bait luke. Hitz hauexez hasten du James Joyce-k ere *Ulises* elaberria Buck Mulligan pertsonaia bizarra mozten doanean).

8.2. *Arraultzak eta urdai frijituak.*

Bi aldiz behintzat, urdai frijitua aipatzen du. Ikus 49 eta 139. versoak. «Urdaija, jan ta garbaija» idatzi zuen Mogel-ek (*Peru Abarca*, 1881, 123.ean). Ba daukate erreferentzia hauek sarkasmo-bufonada aire kutsurik. Geroagoko kopla baten ere helduko dio gai honi Aresti-k:

«Kantatu zuen oilarrak
Argitzen dira belarrak
Ageda gure martiriari
Moztu zizkaten bularrak.
Bularrak moztu zizkaten eta
Euskalerrriak diotsa:
Solomo luze dultzerik gabe
Eman zaidazu bihotza». (*Harri eta Herri, F.*)

8.3. *Jainko antropomorfikoa.*

Ikus ateraldi irreberente hau:

«Kontuak hartu nai dizkiot Jainkoari».

Txirrita bertsolariaren beste hauxe gogora erazten du:

«Beste munduan ikusten badet
eman biazkat graziyak!».

(*Txirritaren bertsoak I.*)

8.4. *Euskara batua versus euskararen erabilera.*

Batuaz ziharduen, jadanik, garai honetarako ere Aresti-k I. Sarasolak adierazi duenez. Kontu izan, baina, Agirre Astea-suko-k liokeen bezala, «keiñada» hauek: «Zer geneidike», Axu-lar-ek lehen kapituluan dakarrenez. «Fagore indazue», Barru-tia-ren teatroan Luzifer-ek dioen bezala: «Okasino onetan fa-gore indazu!». Edota «Jainkoak dizula egun on», edozein ber-tsolari-paperetan aurki daitekeena.

9. *Bukatzeko.*

Geure ustez, Aresti-ren garai honetako usteak ulertzeko, argigarri gerta dakiguke 1960.ean Donostia-n eta *Egan*-en ar-

gitara eman zuen hitzaldia: «Poesia eta euskal poesia» izenburua eman zion. «Poeta —zioen— da gizon egia maitatzen duena, egia hori hitzaren medioz esplikatzen eta kantatzen duena». Hori dela eta «persegitua» izango dela eta «Golgota mendi batean josiko» dutela ziozan han. Erreferentzia profetiko-biblikoa ezin argiago da.

Liburu Santuetako Jainkoaren existentzia, edo Nietzsche-ren Super-Gizona baino gehiago agiri zaigu, «Mendia izeneko profeta». Hots,

«... *Juan San Martin*

bihotzetikan

...

bi hots etikan».

«(Saioaldi bateko ezagugarria)» azpi-izenburua eman zion honetan, ezin da esan Gabriel-ek ala «hoskidegoa» (Lizardi-ren hitzez) zuen plazerrago ala etikotasuna.

gileria-aren kezak
Literatura mole hau oso
zabandu zen Espainia aldean hasierako lekukotasuna
Miguel Hernandez hartzen baklin bada, baina bein baten
Tomas Meabe berak ere bide horiek hartuak ziren. Gure ar
za, onkaraz idatzi zuener artean, kultur moflakoetan begi
zuzen heldin badugu, Estepan Urkiaga «Lauaxeta» zenak zer
bait lenda zuen. Horren lekuko dugu Arrats beren (1935) der
sion liburuko «Langile eraildu bati» eskaintzen dion olerkia.
«Gure ga horiek herriko jende zeheragan erazago gertatu
duenak eta gure bertsoarietat zuzerako gaita zen. Bertsoa
rik ez bai dira izan nekazariak soilik. Langileen artean
eta bai dira bertsoariak, eta gaitariak normalena zen bein
betan gure beherak bertso: kantatzen. Biberko jorariak
rak. Arri-riko Urkiologi sinifikatuzarenik eta Lakorenak ditte
go jorari».

Langileria-aren berriak Herriak konpromentitu egin dute
eta artean leuzeragat keneko bai izan zen Loto bertsoariak
Hala zeharri zure Antonio Zabalak egin zure bildumen

gitar eman zuen hitzaldia: «Poeta eta musikari poeta» izendur-
 ra eman zion. «Poeta — zioen — da gizon baten mitatean du-
 na, eta hori hitzaren mediox esplikatzan eta kantatzan du-
 na». Hori dela eta «perseguitatua» izango dela eta «Golota mendi-
 batan joako» duela ziozan baina, Eizirikaren profetiko bi-
 bilka ezin irizteko da.

Euskalerrak: *«Aitor karrizalea»*
 Iburu Santutako Jainkoaren existentzia, edo Nietzsche-ren
 Super-Giong baimo beldioa auzi xarua. «Mendia izeneko pro-
 fezia». Hots,

8.3. *Jainko antropomorfitikoa* ...

bihotzetikan
 uah inberberri idazeta zuki
 «Kontak hartu nai utziak»

Territe bertsoaren beste hauetan ere bertsoak idazteko
 «(Zioaldi bako ezarria)» xpi-izendur eman zion
 honetan ezin da esan Gabriel-ek ala «poetaren» (izardi-
 ren hitzez) xuen plaxetrago ala etilotasun.

(Territearen bertsoak I.)

8.4. *Baskara batua verus euskararen erabilera.*

Batua ziharduen, indarik, garai honetarako ere Aretzek
 I. Sarasolak adiarazi duenez, Kontu izan batua, Agirre Astes-
 auko-k hokeen bezala, «k»-ak hauek: «Zer gero-dike», Axi-
 larek lehen kapituluak dakarrenez. «Fagore izabate», Bartu-
 tiaren teatron Luzifer-ek dioen bezala: «Okasino onetan fa-
 gore indaiz». Eta «Jainkoak dizula egun un» eduzte ber-
 tsolari-papertan surki dutekeena.

9. *Bakarteko.*

Geure ustez, Aresti-ren garai honetako ustek utziteko,
 argigarri gerta dakiguke 1960.ean Donostia-n eta Euzkari ur-

LANGILERIAREN KEZKA ETA BORROKA LEXO ZENAREN BERTSOTAN

Juan San Martin

Bertsolaria, maiz, historiaren kronikagile bihurtzen zaigu bere garaiko gertaerak kontatzen dituelarik. Baina kronikatzat har genezazkean bertsoetan guti da langileriaren kezka eta borrokak kontatu dituenik. Literatura mota hau oso berandu zabaldu zen Espania aldean hasierako lekukotasunez Miguel Hernandez hartzen baldin bada, baina hein batean Tomas Meabe berak ere bide horiek hartuak zituen. Gure artean, euskaraz idatzi zutenen artean, kultur mailakoetan begiratzen baldin badugu, Estepan Urkiaga «Lauaxeta» zenak zer-bait landu zuen. Horren lekuko dugu *Arrats-beran* (1935) deritzan liburuko «Langile eraildu bati» eskaintzen dion olerkia. Baina, gai horiek herriko jende xeheagan errazago aurkitu genezazke eta gure bertsolarien zatia aukerako gaia zen. Bertsolariak ez bai dira izan nekazariak soilik. Langileen artean ere izan dira bertsolariak, eta gauzarik normalena zen beren ogibidezko gora-beherak bertsoz kantatzea. Eibarko forjarien kantak, Azkoitiko Urkiologi sindikalistarenak eta Lexorenak ditugu lekuko.

Langileriaren borrokaz literatura konprometitua egin dutenen artean interesgarrienetako bat izan zen Lexo bertsolaria. Hala adiarazi nuen Antonio Zavalak egin zuen bildumari bu-

ruz *Egan* aldizkarian idatzi nuenean (ikus *Egan* 1969ko 4-6 alearen 153. orrialdean).

Lexo, bere bataio izenez Juan Jose Sarasola, Lezon sortua zen 1867. urtean eta gaztarotik Errenderian aritu zen lanean, eta bere garaiko langileen kezka eta borrokak beste inork baino lehen eta hobeto idatzi zituen, hemen agertuko ditudan adibideak erakusten digutenez. Bertsolari honek, 1894an, huteskunde eta huelgari buruzko bertso paperak atera zituen bederatzi puntuko bertsoz. Hara hemen nola hasten zituen:

*Komentuan zer pasa dan
askok du jakindu,
oso oker aundiak
egin bagendu,
kulparik ez duenak
ipurdian min du,
aguriak ordena
ustez eragin du;
ala itz egin du,
baña utsegin du
ez degu ordendu,
besteri agindu;
ark ere nai duenik
ezin egin du.*

Lehen bertso hontan norbait harrিতuko da potoak edo ote dauden. Baina, ez. Holako bertsorik maiz egiten zuten lehena-goko zaharrek. Hainbeste puntu *du-z* bukatuarren azken aurreko bi silabaz osaturik doaz: *eragin du, egin du, utsegin du*, legezkoak dira, poto bakarra azkena da berriz ere *egin du* jartzez, *egin* hori era hortara bi aldiz jarri zuelako. Baina, hala ere gure zalantzak ditugu, inprimategiratzean aldakuntza-
ren bat ez ote zioten egin. Azken-aurreko silabaz puntu osatzeak, «Bilintx»ek berak egin zituen «Izazu nitzaz kupira» lekuko, han beti *bat*-ekin bukatzen zuenez. Horregatik esan dut bertsolari zaharrek legezko zutela era hori.

Baina, guri hemen gaia interesatzen zaigu, langileriak bere lorpenetarako erabili zituen ideak eta bertsolariak nola kanta-tu zuen. Huelga egiteaz lanpostuak galtzeko arriskoak, eski-rolak eta langile arrotzez baliatzeaz, horiek dira bosgarren bertsoan agertuko zituenak:

*Askok kausatu dute
beren enpleguak,
galtzeko beldur ziran
bensajeruak;
desiatuagatik
zerbait anparuak,
guretzat eztaude
leku seguruak;
gizon onraduak,
artu nai graduak,
beste jeneruak
itzdun lijeruak;
ia gailendu dira
forasteruak.*

*Botorik ez degunak
lanteritik fuera,
abill-ustian tonto
gertatu gera;
asko dakiten oiek
gutxi gora-beera
gu despatxatutzeko
artu dute era;
daukaten kolera,
denantzat galera,
oien ezaguera
dakigula gera;
ez dago segurantzik
onez aurrera.*

Era hortako hamalau bertsoak osatzen dute. Hemen, batzuk baizik ez ditugu jasoko gertakariak herri literaturan izan zuten eragina erakusteko. Hara bederatzigarren bertsoan nola jarraitzen duen:

Zerbait duenan alde
askok uniuu,
biarrak ematen du
opiniua;
agintzen ari dena
itzdun seriua,
gero izango dalako
erremeriua;
arrazoi pillua,
maiz desafiua,
txarra jeniua,
burura iua...
ez dek orrela guardatzen
erlijuiua!

Eta azken bi hauekin bukatzen du:

Guregatik ibilli da
ainbeste komeri,
batzuek ez diote
utzi lanari;
kargarik ez diot bota
kulpa gabiari,
pazientzia eskatu
denan Jabiari;
bengantza ugari
egin digute guri,
saltsan enaiz ari,
egia da ori...
penarik dubena bada
kejatu bedi.

*Motigu orrengatik
sartu gabe preso
eskatuko al da
Juan Jose Lezo?
Gure gañera dator
amaika eraso,
alare ez gabiltza
estutuak oso;
egon animoso,
izan kurioso,
paperak eroso
nai duenak jaso,
bi sosetan badira
amalau bertso.*

1903. urtean zortzi ordukoaren alde atera zituen bertsoak. Ordurarte, lantegietan, lanik baldin bazen hamar eta hamabi ordu ere egiten ziren eta lanez urri zebiltzanean eguerdikoa, lau ordu egunean, edo lantegitik kalera bota. Hala izaten ziren garai hartako gauzak eta gure mende honen lehen urteetan egunean zortzi ordu baino gehiago ez egitearen aldeko borroka egin zuten langileek lana hobeto errepartzeko asmoz. Eta kanpaina hortakoak ditugu «Gipuzkoako partian / kariñoz bizi gaitian...» hasten direnak. 2, 3, 7 eta 16. bertsoak soilik jasoko ditugu hemen:

*Bertsuak jartzen naiz asi,
ez derizkiot itsusi,
gusto dubenak ikasi;
erreinu ontan desiatzen du
estranjeruak nagusi;
guziak nai degu bizi,
oiek ainbeste noblezi
guk ez al degu merezi?*

*Aurten mudantza berria
Donostian da jarria:
ordubetako neurria;
zortzi orduan irabazten da
jornaleruen ogia;
argitu zaigu begia,
au ez da txorakeria,
bazan zerbaiten premia!*

*Langilliaren bizitza
bastante penagarritza,
jendiak ala deritza;
guk dabilkigun diariua
ez da uts egiten gaitza;
kunpliten ez bada itza
estimazio murrirtza,
progaturikan gabiltza.*

*Agintzailleak kejatu
ezin dirala bajatu,
aundienera jokatu;
langillearen izerditikan
zenbaitek nai du zupatu;
bere legiak ukatu,
opiniua trukatu,
ori ez al da pekatu?*

Zortzi orduko lanaren aldeko kanpainaren ondorean etorri zen igandeak jai egitearena. Hor ere, lehenago, ez baizen mugarik. Lan asko zen garaian igandetan ere lana egin beharra zuten eta langileek beren borrokaren bidez lortu zuten igandea jai egitea. Hara hemen gai hortaz Lexok 1904. urtean atera zuen bertsoa:

*Milla beatzireun eta laugarren
urtian gera gertatzen,
oraingo fiesta dominikalen
ordenak errespetatzen;
etsai gaiztuak asiagatik
noizian ta bein tentatzen,
bere onduan nai gaituenak
ez du ezertan paltatzen;
lendabiziko fundaziotik
astera nua kantatzen.*

Baina, zoritxarrez, hasierako bertsoa baizik ez dugu eza-
gutzen. Besterik ez baita aurkitu.

Eta, Lexo ez zen langileriaren arazoez kezkatuik eta iden-
tifikaturik ibili zen bakarra, baziren beste batzuk ere, bere-
ziki Azkoitian eta Eibarren. Hortaz zenbait berri eman nituen
Gogoz (1978) liburuaren 267-271 orrialdeetan. Baina, Lexoren
bertsoak, gai hortaz interesgarriak izatez aparte, Errenderiako
industri historiaren kronika baliagarriak dira.

EGIAREN EZPATA

Martin Iturbe Beldu

(«EL SITIO», Bilbon, 1982. urtean argitua)

OLERKIAK

Burdin gogoraren
hauts-turbulet
zikinduak
daramatzat,
langile izatea
beste erririk
ez duten
esku geldigaitzak,
Lotsagarri,
jo nuen
nere soin,
langile,
nekatua,
jauntxo berrien
atari garbietan.

OLERKIAK

EGIAREN EZPATA

Martín Iturbe Balda

(«EL SITIO», Bilbon, 1982. urtean saritua)

LANGILEAREN LOTSA

Burdin gogorraren
hauts-txirbilez
zikinduak
daramatzat,
langile izatea
beste errurik
ez duten
esku geldigaitzak.
Lotsagarri
jo nuen
nere soin
langile,
nekatua,
jauntxo berrien
atari garbietan.

Nere senidea
soiñeko berriz
eta esku legunez
harro harro
ikusi nuenean,
negarrez
itzuli nintzen
etxeko sukalde
berora.
Amak,
bere altzo xamurra
eskainiz,
eguzki dizdiratsu
zirela
esku langileak
esan zidan.
Orduz geroz,
lotsaz lehertzen zait
aurpegia,
gizaki alfer
eta geldoaren
esku txuriak
burdinez
zauritu gabe
ikustean!

LANERA BIDEAN

Mailukada bezala
datorkit
goizeko seiretako
kanpai-soinu
esnatzailea.
Gauak ez du
oraindik
bururik makurtu
egunsentiaren
sabelera.
Neguaren
agintea
darama
urtaro
nekatuak.
Ni, ordea,
banoa,
buru-makur,
isilik,
nere buruarekin
hizketan,
semeen mahaiarako
izerdi biziz
ogia
ernalduko dudan
zelai
gogor
eta ilunera.

Nere senidea
solisako beritz
eta esku leguncz
harro harro
ikus! nuncan,
negarrez

Neurea dut
etxean
jaten dudan
ogi-mami neketsua!
Ez diot inori zor
nere izerdiaren
saririk!
Haur berrien
aho irekiak
atsegin gozoz
eskertzen du
aitaren arnasez
chotua datorkion
otamen ugaria.

LANEAN

Gorputz bigunak
lotan diraute.
Zauritu gabeko
esku alferrak
izara zurien
besarkada
itoan
amets zoroetan
datzate.
Lurrari itsatsirik
dabilen
har txiki nekatuak
bere bizkar
darama
herriaren
elika-iturri
bizigarria.
Amaren abotsa
indartsu dator
iraupen haria
eten-zorian
daraman
seme
saiatuaren
belarrietara.
Amari zor diot
naizena
izatea!
Lore garbiak
lore garbia
besterik
sor ote lezake?!!!!!!

HERIOTZA

Heriotzaren ezpata
ate-atzean gorderik
zelatari dago.
Iñozoa dirudi
heriotzak.
Gordina da,
ordea,
bizi-kentzaile den
mamutzarra.
Itsua da
heriotza!!!
Landare
berrien
ametsak
lurperatzea
zaio atsegin.
Ume
errugabearen
negar-zotiñak
ez du
errukirik
ernetzen,
amaren
arnasa
lurpera
daraman
etsaiaren
bihotzean.
Kantu
iluna
eskeiñi dio
olekariak
heriotzari!
Nork
maita lezake
ARESTIAN
LIZARDI
loredun
zitzaigun

zuhaitzondo
orlegia
kimatu digun
aizkora?
Lore berriz
zelai osoak
margotzen zituen
esku trebea
zimelduta
utzi digu
udaberriaren
atarian!!!!
Heriotzak
ez du, hala ere,
arnasa
guztia
iresten!
Zuhaitzondo
aberatsaren
sustrai
ernariak
lurrari
itsatsiak
diraute
euskal baratza
argitsuetan!
Haize berritara
lehertzen
doa,
azken-arnasa
heriotzak
ebatsi zion
abeslariaren
oihu
hilezkorra!!!
Harresi berriz
mugatuak
agertu dira
haize pitzatuen
besoetan,
lizar-keinu
eleberrituak!!!!

HERIOTZAREN GAIÑETIK

Heriotz-orratz
eraileak
ez du
izoztu
eguzki barriaren
argi-printz
abeslaria.
Landare ernariz
oihulari
dator
guraso
luzearen
lorategi
ugaldua.
Aitaren
hizkuntzaz
mintzatzen dira
haur txikiak;
aitaren hizkuntzaz
negar
egiten ere.
Itsaso zabalak
ur-tanto
bakoitzaren
ametsuz,
itzalia den
izarraren
arnasa
erabiliko du
bizidun berrien
ernal-mentu bezala,
bizitzara deituek
irrifarra bigunez
ase ditzaten
elur zurizko
seaska gordeak.

LEHENEAN EZIN IRAUN!

Idien eragiñez
gurdi zaharraren
bizkarrean
nekarren
ene bizitzako
zama urtetsua.

Asaben lur-sorbaldan
nekatuan
bide berriak irekitzen
aritu naiz.

Aitonaren begiak
malkoz jantzi dira,
ilbera berriak
baizaizkio.

Ez da ondatuko
aitonaren ondarea!!!!
Sendo dirau,

gaztaiñondo zaharrari
itsatsia,

urtez aberats
datorren
jakinduria jakintsua.
Haurren haurrak
hizkuntza berrituaz
jostatzen ikustean,
keinu xamurra egingo dio
aitonaren begi erneak,
sutondoa zaitzen
ari den
amona xaharrari.
Landare berriek
lore berriz
aberasten badute
sukalde zaharreko
mahai-inguru asekaitza!

GARAI BERRIAREN ALBISTARI

Enara gaztea
ortzi urdiñetako
zelaietara
murgildu zen.
Udazkeneko
egohaize epelak
eragin zion
leku-aldatze
betikorrrera.
Urteoroko albistari zitzaigun
enara alaia.
Udaberri bakoitzean
kabia berri baten
abestia
txertatzen zuen
harri berrizko
etxe zutietan.
Eskolume bihurriek
ez dute, gehiagoren gehiagoz,
egazti bizkor haren
ernaletxe berririk
ikusiko.
Kabia zaharra,
gizaldien testigu,
harresi bihurtua geratu da
ondorengo belaunaldien
irakasle!
Lurrez,
goroldioz,
artilez,
belar-izpiz,
porlanez,
zementoz,
burdin-zipriztinez
ehoturiko kabia.
Zahar-gazteen
irakasle jaio da
urteen zigorrek
zimelduko ez duen
txori txiki honen
ikastetxea!!

ALDAKETA

Aldaketarako orroak
lehertu dira
auzoko itsaso
zabalean.
Ahoa afarrez beterik
darama,
aserre-giroa
ukatu nahi ez duen
putzu agorgaitzak.
Alda beharraren zorra
besteren baratzetik
ordain nahi dute
aldakaitz jaio diren
seaska aberatsetako
landare zimelkorrak.
Gurean,
zakurrak bakarrik
aldatu dira.
Larru beraz
jantziak diraute,
baina
lepoko
larru-ugala
pitxi berrizkoa dute.
Garbiago zaunkatzen
ikasi dute,
hori bai!!!!
Etxeko atea
aldatu egin ditut nik.
Sarrail berriak
txertatu dizkiet.
Gure auzo paketsuan,
lapurrak,
gutxi izatetik
ugariago izatera
aldatu baidira!!!!

ALDAKETA

«ALTZAK EZ DU BIHOTZIK»

Ilberan inausi zuten
 mendiko
 zuhaitzondorik
 sendoena!
 Pypiaren
 hortz iresleak
 pesta gozoa egin du,
 giro makurrean
 epaia eman zaion
 zuraren bihotzean.
 Ilgorakoa baida altza!
 Garbiegia da
 zuhaitzondo honen
 mingaina
 gezurtien baratzen
 itsats dadin.
 Bihotz txuriko
 landarea
 ito egiten da
 aizkora koskatuaren
 hortzetan!!!!

DIRUA

Diruaren beharra!
 Sukalde guztietako kanta!
 Umez inguratutako
 etxeko mahai urduria
 ezin ase liteke
 diru-lokatz ugariz
 sakelak loredun
 ez dabiltzanean.
 Ederra da dirua!
 Beharrezkoa dirua!
 Gizakiak
 bere burua
 diruaren truke
 iñoiz
 salduko ezbalu!!!!!!

HIRU AMA

Odol gorrizko seaskan
oretu zuen
nere soin biguna
emakume agurgarri harek.
Eguzkiak
goizsentiari
besarkada bero hura
eskeiñi zion ordu berean,
«seme» bihurtu ninduen
«ama» bihurtu zitzaidanak.
Buztiñez ziprztindutako
ibiltari geldigaitz honek
Ama Lurraren semetzakoa
aitortzen du
arnasaldi bakoitzean.
Amak eta Lurrak,
Lurrak eta Amak,
Lur-Amak,
mintzaira baten ume kutun
ehotu naute.
Ama andrearen oihartzun hila
Lur Amaren sabeletik datorkit,
hitz-iturria agortu zitzaion
aho mutuaren zelaietatik.
Lur Amaren altzo buztiñezkoa
seaska bihurturik dabilkit
sorterriko zelai eta
barruti oroen bizkarrean.
Ama baten
eta beste Amaren
oihartzunak
abestuko ditut,
Ama haren sabelean sortu
eta Ama honen altzora
obiratuko nauten
seme isilgaitz honek,
Amagandiko
hitzaren jabe nadineño!!!

ITSASOARI

Kantauri itsasoa!
Zauri zuriz
bedeinkatua
daramazu
ur-azal
urduria!
Zenbat euskal seme
dituzu,

—esaidazu—

zure
sabel hotzean
gordeak?
Zuk besarkatzen duzun
lur mardulean jaiotako
seme saiatuek
ez dute urratu nahi izan
hain zurea zaizun
ur-amets pestalaria!
Zergatik bete dituzu
hainbeste sukalde
alargunez
eta
umezurtzez?
Euskal-lurretako
biztanle paketsuen
beso luzea
ibai oihutan onar ezazu!
Atzerritarrek urratzen badizute
zure altxor-kutxatila,
herbestearrak badira
zure zelaien mugatzaile,
ez zaitetz aserretu
senide gatzaizkizun hauen aurka.
Merezi duenari
zigorra ematea
ez dizugu guk
galeraziko!!!!!!

EGIA BETI DA EGIA

Gezuraren ametsa
nagusi jaiki da
aulki handien
bizkarretan.

Egia oihukatzen duenari
hortzak hausten zaizkio!

Paperari
itsatsiko dizkiogu
egiaren landare-orri
beldurriak!

Izenpetu gabe
zabalduko ditugu
haize dardaratuaren
besoetara,

eguzkiaren argitan
lekurik ez duten
landareak!!

Egia beti da egia!

Izen babeslerik
ez du behar egia!

Egia bera da Izena!!!!

JAKINTSUEN AZALA

«Euskal
Literaturaren
Historia».

«Euskal
Gramatika».

.....

.....

Zenbat
egongela zabal
apainduri luzez
jazten dituzten
euskal-idazle
ospetsuen
arroslore ederrek!
Haritz-ohol
mardulez
eginiko
apal gozoak
olerki-doinuz
abeslari
agertzen dira
egitura berriko
etxe borobiletan.
Liburu-orriak besarkatuz
bizi zen
hauts ilun iraunkorrek
apaindu zidan,
Arestiren
olerki-xortak
galdegaia
nola zerabilen
jankin-guraz
inguratu zen
nere behatz zoroa!!!!

«Euskal
Literaturaren
Historia»
«Euskal
Gramatika»

AURRERAPENA

Aurrerapenaren
beso luzea
argitsu doa
gizartean zehar,
giza-arnasari
larru berria
erantsi nahiean.
Gizakien
kutizi-gosea
berritasunaren
eratzunarekin
ezkondu da.
Eta gaur...

gaurregun...

Aurrerapenaren
sabeletik
jaio diren
haur berriak
eguzkiaren
goizsentia
ez dute ezagutzen.
Autobusera
garaiz iritsi beharrak
oin bizkor
egin du
ikasle goiztarra.
Arrotz zaio gazteari
zelai-ertz batetan

GOROSTIA
EGUZKIAREN IZATEA

Orlegia zen
gorostia
Mendi-gibelera
Pitza apaitz
ederturiko

bera bakarrik eserita,
musika burrundalariaren
laguntzarik gabe,
ordu betean,
lore eta belartxoan
doinu aberatsa
ahogozatzeak dakarren
atsegiña.

Garai berriak
esnatu dira.

Aurrerapena dabil
sinfonia berrien
gidari...

Aurrerapena.....!!!!

harkaitzak adarretatik
traulia.
Ele gorri
abesten du
Goizean goizki
giz-antolat
udaberriko
ernalduz
Hilekorra
gorostia.
Giza-ekia
egunen batez
gorosti-arnasa
itoko balu,
negar-zotin
aschaitzez
mindutaku
halkanpakak
Joko lituzte
Euskalerriko mendiburu
auritoak!!!

EGUZKIAREN IZATEA

Mendi-gibelera
erori da

argi nagusiaren

Ama.

Eguzki nekatuak

su-oihu laburra

dama.

Lur-bizkarrean

nagusi dabil

ilun beltzeko

zama.

Ez da, ordea,

luzaro egongo,

lo-giroz jota

bezala,

iluntegian

etzana,

oroen begi

argi-zaleak

gainezkatzeko

egiña izan

zena.

Goizean goizik,

giza-ametsak

ohean lotan

dauden bitartean,

birberriturik

altxako zaigu

su-putzuaren

lama.

GOROSTIA

Orlegia zen
gorostiaren
oihua.
Pitxi apainez
ederturiko jauregirik
ez du ezagutzen
baso-landare
trinkoak,
esku baldarrek
Gabonaldian
egin duten
lapurretaz behartuta
izan ezik.
Esku alferrez
igurtzitako
gela-zoko
gezurtia baño
atseginago zaio
negu-giroz
asetako
harkaitz-malda
iraulia.
Ele gorritz
abesten du
landare zutiak
neguaren sabeletik
udaberrirako itxaropena
ernalduz.
Hilezkorra da
gorostia.
Giza-esku iñozoak
egunen batez
gorosti-arnasa
itoko balu,
negar-zotin
asekaitzez
mindutako
hil-kanpaiak
joko lituzke
Euskalerriko mendiburu
zaurituak!!!

NEGARGARRIA!!

Bizitza lurtarraren
albiste itoa
ezin ulertu
izan dut egundaiño.
Haur txikiak,
—ingeru erneak—
negarrez
uzten du
amaren sabeleko
kabia beroa.
Garraisi-minez
egiten dio
munduari
aurren-agur
estua.
Gizon elduak,
heriotzaren altzora
erortzean,
malko-iturria
besterik
ez du sortzen
bere inguruan.
Zergatik ote da
hain gordina
bizitzako ezpata?
Nork erabaki du
gizakien
egunsentia
negar-orratz
izan dadin?
Izarrek ez didate
galdera
zorrotz hauentzat
erantzunik
eman.
Ez dut entenditzen!!!
Jarrai dezadan
negarrez!!!!!!!

PAK BURRUKA

Errukarri gertatzen da
burrukalari
jaiotzen ez den
izakia.

Burrukarik
egiten ez duen
piztia

heriotzaren senide
gertatzen da.

Etsipena
burrukatzen ez duen
mendizaleak

ez du oinpean hartuko
mendi-gailur
atseginik.

Burruka iraukorrez
irabazten du
aizkora zorrotzak
zilarraren kolorea.

Bere buruarekiko
burruka du
gizonak
burrukarik
maisuena.

Burruka egitea
ukatzen duen
gizakia,
lehenari itsatsia
geratuko da.

Pakean egiten den
burruka paketsuak,
pakez betetzen du
burrukan dabilenaren
pake-iturria.

Nor harrotu liteke
ezertan

iñoren beharrik
ez duela
esateraiño?
Errege-etxean
beren gorputz lepazuriak
aitzur-kertena bezain
tente
daramatzaten
keinulari aberatsenek ere,
ama makurtuaren
bi beso zabalena
babesean
ikasi zuten oiñez ibiltzen.
Udazkeneko
igali eder, gozo, bigunak,
arnastokian
darama
udaberriko
lore ezkatuaren
sen hilezkorra.
Atzo hil zitzaigun
ama handiaren
oihartzunak
seme iraunkorraren
ahoa
olerki bihurturik
jarraitzen du.
Belar-izpi dardaratiak
hazi ernalkor bizkorrak
dakartza
esku loretsuen
pozetan.
Ez bedi harrotu
tantai mardula
bere buruaren ederrez,
hazi txiki baten
umea dela
ikasten ez duen
bitartean.

PAKE-BIDEA

Gau erdiko neke-arantzetan
lotara makurtu naizenean,
pentsamentutan piztu zaizkida
nere buruko orratz zutiak;
Lan ona egin dut nere ustetan,
hortaz nuen bihotza pozetan.

Lana, ordea, ez da bukatu;
jardun berria ezin ukatu
eskean datorren haizeari;
bihar ere beharko dut ari
bide berriak urratzen; eta,
bizia ez baida berriketa,
mentu txikiz arnasa aberasten
jarraiko dute nere eskuek.
Esperantzaren ate estuek
geldiunerik ez dute onartzen.
Nagiz ez da bizia asetzen!

Eskerrak emango eroriak,
senda dizkiot eta zauriak.
Nik, ordea, neure eskerra
irauliko haren bihotzera,
berak eskeini baidit aukera
bizi dezadan ongile-keru.

Diruak ez du bihotza asetzen;
txalo hotza, haize huts bihurtzen.

Belaunak loietan ezartzean
erori denaren soin-ertzean,
aitor lezake gizonak zorrotz:
«Burruka hil da, egiz, betikotz».
Pakeak ez du beste biderik:

ON EGIN!!!!

Ez da beste ezeren beharrik!!!!!

Ez da beste ezerean beharrik!!!
 ON EGINDU!
 eta berriz
 «Burrutik hiltzen da, eziz, patirik»
 aitor lezioa gizonak xoroak;
 erori denaren soro-errian
 Belarrak loiatan erantzen
 ezizak
 izanlo hori, baina hain garrantzuzan
 Dirak ez du dirora sartzen;
 bixi dezadan ongi-keta,
 berak eskaini baita aukera,
 irauliko haren dirora,
 Nik ordea berri eskerra
 senda dirket eta xaurrak
 Eskerra emango erorak,
 gaitzirik ino orri
 Nagiz ez da bizirik sartzen
 geldianetik ez dute onartzen.
 Earrantzaren eta eskak
 jarriko dute nere eskak.
 mentu izkiz anasa abersten
 bira ez baldin bertiketa,
 bide bertak erantzen, eta,
 bide berak bertak duen
 eskera datoren baintan,
 jardun bertak bertak
 Lana, ordea, ez da bertan;
 horiek nuen dirora postan.
 Lan ona egia dat nere datan,
 nere buruko orretz xotak;
 pentamintutan piztu xaxkida
 lotatu mairu gizenan,
 Gau erdiko mairu-erantzian
 ?ofitazaz
 akidu ez

PAKE-BIDIA

ZEZEN LARRUA

(Jarraipena)

(S. Espriu-ren La Pell de brau Otsalarren euskaratua)

XXI

Sepharad-eko errotak:
ametsak poliki-poliki
egi bihurtuko dira.

Haize-errota, odol-errota:
hezurrak ere ehotu behar dira
ogia ona izan dezagun.

Jaisten gara, hitzetatik,
izuaren osin sakonera:
hitz arinak jasoko gaitu
argitasun berrira arte.

Salvador Espriu aurtengo otsailaren 22an hil zen Barcelonan eta biharamunean bere gogo-minezko Arenys de Mar-go hilerrian hobiratu. G.B.

Bere heriotzarekin, Penintsula osoan gure mende honetan eman den poetarik handienetakoa joan zaigu. Katalan hizkuntzari leial eta zintzo jarraituz iraupenerako sena indarberritu zion, zapalkuntzazko urte larri haietan. Holakoa bai zen poetaren gogo:

*hitz arinak jasoko gaitu
argitasun berrira arte.*

XXII

Gure abotsen
mailadetatik,
zerua itzuliz
poliki-poliki
presondegi sakon,
itzal itsu,
eta bapatean
osin izu gara.

Hitzen eskala
gorenetik,
argia jasotzen genuen
jadanik liberatua:
eguna gertatzen da
uraren gaua.

Baina hegoek
zaindu zuten
printze lokartua,
denbora harrigarriaren
amets barruan
iraganbide zaharra,
urrunduz, mutu
izuaren oihuz,
galdetzen badugu
Sepharad-egatik.

Eta inork ezer guti eskaintzen zuen garai haietan, bere bakardadetik zuzia altxatuz guziera argi egin zien, herri baten larri-mina agerraraziz eta kezkatzera bultzaraziz.

Zentzura garaiak ziren izan ere, eta zerbait egingo bazuen sinbolozko hizkuntza berezi bat asmatu beharrean aurkitu zen, kulturaz jantziak zirenen aburuen bidez laster zabalkunde handia lortuz. Metafora anitzez baliatzen zen, horiek maiz sententzia zorrotzez. Horrela konsegitu zuen beti kritikari ozen agertzea.

Anaiarteko gerra baten minak bizi guzira eraginda utzi zuen gizona. Hala ere, bere poemagintza errekonziliatzearen aldekoa da. Badaki

Zezenplazaren erdian oihartzunak jasotzen ditugu,
latz eta zutoihal bihurtuz.

Palmondopean amak epaituz
itsasandiko gure herria.

Iratzar, iratzar eta esan zein eskuk
hartu lezaken bustin zahar honetatik
agintaritza berriko makila.

Zeren janadik inoiz ez baitu euririk egiten alor lehorretan,
hotz izugarri bideak jarraitzen ditugunez,
heriotza iritsi eta denbora joana denez,
galdetzen dizugu geroan nork gidatuko duen
nekaturiko pausuaren beste une laburra
Sepharad-go belaunaldietan.

*ogi laz dun luberria
aho zaharrei ematen diena
beti odol gustual!*

Ez dela gizakien burubidea elkar joka ibiltzea eta oihartzunez ager-
tuko zuen:

*bakèdun gizonak,
ulertzera ahalegintzen garenok.*

Historia ondo ezagutzen zuen gizona zen Salvador Espriu eta ain-
zinekoen jakituria maiz hartzen zuen adibidetzat. Biblia, gizartearen
esperientzia nagusitzat erabiliko zuen eta juduen alderako begirapena
ez zuen ezkutatuko. Bere hizkuntza berezi hortan Espainia da Se-
pharad, bertako semeak izanik boteak izan ziren sepharditen ohoretan.
Anaiarteko jazarpenak gorrotogarri zituen, Franco-ren jokabidea be-
zalatsu. Horregatik zion:

*Batuetan beharrezkoa eta nahitaezkoa da
gizon bat herri bategatik hiltzea,
baina sekula ez da hil behar herri guziaz
gizon bakar bategatik:
oroi zaite beti honetaz, Sepharad.*

Gidatzeko deitzen bazaitue
 une labur batean
 belaunaldien
 milurteko pausoa,
 urrea berezi,
 ametsa eta izena.
 Baita ere ponpa
 harro hitz-hutsa
 ohorearen eta
 sabelaren lotsaz
 Egia
 derrigortuz
 hil arte
 kontsolagarrien
 laguntasunik gabe.
 Ez inoiz espero izan
 oroitzak uzterik,
 zeren zerbitzaririk
 apalenetako bat
 besterik ez zara.

Beretzat, Jainkoaren aurrean bezala, gizon guziak ziren berdinak eta guzien alde oihu egingo zuen:

*Egia esango dugu, atsedetik gabe,
 ohorez zerbitzeko, guzior oinpean.*

Holakoa genduen S. Espriu. Merezimendurik anitz zuelako arduratu ginen bere poesiaz. Bere *Libre de Sinera* (*Sinera-ko liburua*), 1966. urteko *Egan*-en argitaratu genuen, 40-66 orrialdeetan. Lehen sei orrialdeak S. Espriu eta bere poesia adieraziz. Gure eritziak ezagutu nahi dituenak jo dezala bertara. Gaur, Salvador betiko pausatu delarik, gizona eta bere obra ezagutzeko lagungarri da oraindik. Urrengo urtean, 1967an (40-42 orr.) «Pais Basc» itzulia agerrarazi genuen. Hura zen orduan Euskal Herriari eskaini zion omenaldia. Gizona, edonongo gizona hain maite zuen poetak begiramen berezi eta maitagarria zuen Euskal Herriarentzat.

Ezindua
 eta sufritzen duen hura
 izango bai dira betiko
 zure jaun soilak.
 Jainkoa ezik,
 guztien
 oinpean
 jarri zaituena.

XXV

Egia esango dugu, atsedetik gabe,
 ohorez zerbitzeko, guztien oinpean.

Gaitzesten ditugu tripazaiak, hitz puztuak,
 urrearen harrokeri lotsagarriak,
 suertearen karta gaizki errepartituak,
 intsentsuaren ke sendoa aberatsei.
 Orain jaunen herria zirtzila da,
 bere gorrotoan makurtzen da zakurrak bezala,
 zaunkaz urrutitik, hurbilagotik jasango du makila
 eta, bustinean barneratuz, heriotz bideak jarraitzen.

Kantaz ilunean eraikitzen ditugu
 ametsaren horma altuak, bisuts honen abaroan.
 Gauaz iristen da iturri askoren zurrumurrua:
 izuari ateak itxiaz goaz.

Ilunean iraunerazik nago
 atea ondo hertsirik
 eta zakurrak loa galdurik
 lapur beldurraren aurka.
 Haizea marraskatuz entzun dugu
 gelditzen ez den ahoz

Aintzinako amets hostoak
 jaten zituen banan-bana.
 Jadanik oroitzak horzkatzen gaitu
 horzkada gogorrez.
 Sepharad, gure seme,
 adar lehordun arbola!

Sedaz egiten du hari luzea
 gure hil-oihaltzat.
 Baina behatz ehunginak
 artilaren beroa nahi dute.
 Oinaze handien isiletik
 sortzen da aske aldarria.
 Azken sufrikario honetan
 esperantzaz jantzirik.

Denboraren erdian,
 nire etxea gordetzen dut itzarturik.
 Giltzia emanen diot
 hurbiltzen den argiari:
 ibilitako gaua
 poliki-poliki egunsentia da.

Esaten genuen: «Sepharad-go negua!
Menderatu ditugu iluna eta hizotza».
Baina udarako zeruak iristean,
non ez genuen egunsenti seinalerik irakurten.

Haizea gelditzen bada, arnasa entzuten dugu
lo atsedenean dagoen lurretik
amets nekez hau. Orain irtetzen gara
aterpetik toki soileraino, arriskuraino,
eta pizten ditugu
begirale suak gauean.

XXVIII

Geldiro dantzatu gara korruan,
zuen inguruan, udararen barean,
eskuak elkarturik, gerraren oihuak aurrestituz,
Sarón-go zeruaren dantza argiak.

Nork berezi ahal du lurra errautsetik,
nola libratu zezake denbora eta oroitzatik?
Mendi altu batzuk eta urezko eratzun
fin hau itsasoz Sepharad mugatuz.

Ez zaitezala saiatu iratzartzen bere amets zailetik,
urrutiratu zaite argi hotzpean beilatzerara.
Gaur hobeezinezko lotan ikusten dute
begiek eta zure gaua, herri zaharraren maitasunez.

Poliki poliki ahantzi ditugu

eta bukatzen doaz

dantzak eta kantak

zeru zahar

Sarón-go.

Izuagatik hurbilduz dator

artz

dantzaren erritmoa.

Gurpila jiraka gelditu gabe.

Eguzkia irten eta sartuz

eta argipean

ez dago inoiz ezer berririk.

Liburua irakurtzen baduzu

Predikariarena,

erraza idurituko zaizu

dena jakitea:

norbere burua engainatu nahi duenak

egin dezake minik gabe.

Orain «arratsa» diogu,

gero esango dugu «goiza»,

baina betiko galtzen gara

gau berean.

Orotarikoak dira gizonak,

orotarikoak arrazoiak,

ametsa bizi zaigu

maitasun batena

eta laster hazten zaigu

heriotzaraino.

XXX

Orotarikoak dira gizonak eta orotarikoak hizkuntzak,
eta izen asko komeni izan dira maitasun batentzat.

Zilar zahar eta hauskor biguna berandu itzultzen da
alorretako argian gelditurik.
Lurra bere mila belarri findun tranpaz
txoriak katibu dituela aireko kantuetatik.

Bai, uler eta zure egin, baitere,
olibondoetatik,
altu eta apal haizeak preso duen abotzaren egia:
«Orotarikoak dira hizkuntzak eta orotarikoak gizonak,
eta izen asko komeniko dira maitasun batentzat».

KONTU KONTARI

Orotarikoak dira gizonak eta orotarikoak emakumeak ikilid
 eta izen asko konen izen dira maitasun baten izenak eta
 dantak eta kateak.
 Zilar zahar eta hauskor biguna berandu itzulzen da
 zhar zahar.
 Sarón-go.
 stotretako argian gelburik.
 Lurra bere mila belarri finkun tranpa.
 Langatik zubiak datar.
 zira.
 txorik kateak dituela sirenko kantutarik.
 komitres orratzak.

Bai, ber eta zure egin, baitere.
 ofibondotarik.
 zira eta apal haizeak preso duen abotzen egin.
 «Orotarikoak dira hizkuntzak eta orotarikoak gizonak eta
 eta izen asko konen izen dira maitasun baten izenak eta
 dantak eta kateak.
 Fredikariarena,
 ezaz okutituri ezaz.
 ezaz jakitea:
 norbera buruz inguratu nahi duenak
 egin berake minik gabe.
 Orain ezarri diegu.
 zera ezarri diegu.
 baina betiko galten gara
 gau beran.
 Orotarikoak dira gizonak,
 orotarikoak emakumeak,
 ezarri diegu.
 maitasun baten
 eta laster laster onen
 heriotzaren.

KNÖLGE DOKTORE JAUNAREN AZKENA

HERMANN HESSE-runk

Pello Zabaletek euskaratua.

Knölge doktoreak, Frantziako irakasle izana, ikerketan zentratu eta oso garaiz erretratatua, ez zen sekula, seguruenetik Bejetarianoekin edo Bejetarianismoarekin harremanetan jarriko, bere ariaz plauak eta erreumarako zuzo joerak bejetarianismoa dietara buztatu izan ez bahu. Hain handia izan zen utrakusta, non harrez gero jaini jakin honek urte oro ilebete batzuk toki edo pentsio bejetarianoren baitan igarotzea bait zituen gehiengotan gainera hegoaldean, eta horrela, bere aldetik gauza bitxi eta arraroen aurkean nolabait-ko prebentziarik bazuen ere, bere jitearekin batere ongi ez zetozen inkle eta pentsioekin harremanetan jarri zen, eta haren ikustaldiak, ez zeukan inondik ere ikustaldi horiei ihes egiterik, belun aberria itzuli ondoren, ez zioten batere gratiarik egiten.

Urte batzutan, Knölge doktoreak udaberria eta udaren haserri edota batzutan udazkenaren Frantziako hegoaldean dardena pentsio bejetariano baketsu eta ugarietako batetan edo bestela Lago Maggioreren igaro ohi zituen. Leku hauetan, maiz gurtietako pertsonekin egin zuen eragupidea eta gauza es-

KNÖLGE DOKTORE JAUNAREN AZKENA

HERMANN HESSE-rena

Pello Zabaletak euskaratua.

Knölge doktore jauna, erdi mailako irakaskuntzako irakasle izana, ikerketa filologikotan bere kabuz aritzeko oso garaiz erretiratua, ez zen sekula, seguruenetik Bejetarianoekin edo Bejetarianismoarekin harremanetan jarriko, bere arnas pisuak eta erreumarako zuen joerak bejetarianismoko dietara bultzatu izan ez balu. Hain handia izan zen arrakasta, non harrez gero jaun jakitun honek urte oro ilebete batzuk toki edo pentsio bejetarianoren batetan igarotzen bait zituen gehiengotan gainera hegoaldean, eta horrela, bere aldetik gauza bitxi eta arraroen aurrean nolabaiteko prebentziorik bazuen ere, bere jitearekin batere ongi ez zetozen talde eta pertsonekin harremanetan jarri zen, eta haien ikustaldiak, ez zeukan inondik ere ikustaldi horiei ihes egiterik, behin aberrira itzuli ondoren, ez zioten batere graziarik egiten.

Urte batzutan, Knölge doktoreak udaberria eta udaren hasera edota batzutan udazkenarena Frantziako hegoaldean dau den pentsio bejetariano baketsu eta ugarietako batetan edo bestela Lago Maggioren igaro ohi zituen. Leku hauetan, mota guztietako pertsonekin egin zuen ezagupidea eta gauza as-

kotara jarri ere jarri zen: oinutsik ibiltzera, apostolu txima luzeetara, barauzale amorratuetara eta begetariano sibaritetara. Azken hauetako batzurekin adiskide ere egin zen, eta bera ere, zuen gaitzak jaki astunak geroz eta gogorrago eragozten bait zizkion, barazki eta fruten dastatzaile apal bihurtua zegoen. Ez zen inolaz ere eskarolazko edozein entsaladakin konformatzen, eta ez zuen sekula onartuko Kaliforniako laranja bat Italiako baten orde. Gainerakoan, ez zen bejetarianismoaz gehiegi arduratzen, eta gehienik ere arlo honetan sortzen ziren neologismo harrigarriez arduratzen zen, bera filologo zen aldetik. Ongi bereizi behar ziren bejetarianoak, bejetalistak, gordin-jaleak, fruta-jaleak eta bietariko jaleak, mixtiboroak.

Doktorea, ikasiek erabiltzen zuten hiztegiaren arabera, bietariko jale edo mixtiboroa zen, ez bait zuen frutatik eta gordinetatik bakarrik jaten, baizik eta barazki egosiak ere jaten bait zituen, areago esnea eta arrautzeak ere bai. Kargu egiten zen, benetako bejetarianoentzat, batez ere obserbantzia hertsiko gordinjaleentzat, benetako herexia zela hau. Baina anaia hauen arteko istilu konfesional amorratuetatik alde batera geratzen zen eta bere egiteen bidez egiaztatzen zuen, bere lagun askok, batez ere Austriarrek, beren maila bisita txarteletan harrotasunez ezartzen zuten bitartean.

Esan dudan bezala, Knölge ez zettorren oso ongi ere pertsona hauekin. Bere aurpegi onbera eta gorritza eta gorputz handia ikusita, begetarianismo hertsiko bere anaien aldean bestelako itxura zuen, argalak bait ziren haiek, aszeta itxurakoak, sarri jantzi estrafalarioz jantziak, batzuk tximak bizkarreraino hazten utzitakoak eta bakoitza bizitzan zehar bere ideia apartekoaren amorratu, konfessore eta martiri bezala zebilena. Knölge filologoa zen eta abertzalea, eta bere bejetarianokideek gizaldiari eta gizarte berrikuntzari buruz zituzten ideiak edota zeramaten bizitza ez zituen bere egiten. Bere kanpoko itxura ikusita, Locarno edo Pallanzako etxe eta portuetan hotel mundanoetako pertsonalak, urrutitik hartzen bait zion usaina «arbi apostolu» guztiri, beren etxeak arretatsu gomendatzen zion eta zur eta lur geratzen zen horren gizon for-

mal batek bere maleta Thalysa edo Zeres baten zerbitzariari edo Monte Veretako mandazainari ematen zionean.

Halere, denbora pasa ahala, geroz eta gustorago sentitu zen ingurune bitxi haretan. Berez optimista zen, bizitzako artista bat kasi, eta poliki poliki leku haietara zetozen bejetarianoen artean, batez ere frantziarren artean, lagun jatorren bat aurkitu zuen, masail gorridunen bat obserbantzia hertsiko amorraturen batek mixtiboro izatea aurpegiratu gabe edo bestela budista belarjaleren batek erlijioarekiko indiferentzia eragotzi gabe, bere letxuga goxoa eta melokotoia tertuli ederrean jateko.

Eta orduan zera gertatu zen, alegia, lehendabizi egunkarietatik eta gero bere adiskideen arteko zuzeneko informazioetatik jakin zuela Bejetarianoen Nazioarteko Ligak egindako sorkuntza handiaren berri, Asia Txikian lur sail ikaragarri bat erosi zuela eta prezio egokietan anaia guztiei han aldi baterako edo betirako kokatzera dei egiten zela.

Alemaniko, Holandako eta Austriako bajetalisten ekintza bat izan zen, sionismo bejetalista moduko antolatatu nahi bait zuten, eta horretarako, beren sinismeneko kide eta jarraitzaileentzat munduko lekuren batetan lurralde bat erostea erabaki zuten, administrarritza berezia eta guzti izango zuena, beraiek nahi zuketean bezalako bizitza molde bat egin ahal izateko. Asia Txikiko fundazio hau beren asmoak betetzeko hasera besterik ez zen. «Bizitza bejetariano eta bejetalista, biluztasun osoa eta bizitzaren berrikuntza maite zuten» guztiei dei egin zieten, eta halako aginpideak eta hain hunkigarriak egiten zituzten, non Knölge jaunak ezin eutsi ahal izan zion paradisu-ko zantzu nostalgikoari eta hurrengo udazkenerako bere izena eman bait zuten.

Lurraldeak, zirudienez, fruita eta barazki bikainak ugari ematen zituen, etxe nagusiko sukaldea «paradisurako Bideak» idatzi zuenaren zuzendaritzapean zegoen, eta askorentzat bereziki atsegin zen mundu gaiztoaren iseketatik erabat urruti eta babesean bizi izatea. Bejetariano eta giza-jantzi berritzaile mota guztiei egiten zitzaion gonbidoa, eta haragia eta alkohola ziren debeku bakarra.

Munduko lau zokoetatik heldu ziren piztia bitxiak babes-bila, batzuk han, Asia Txiki haretan, azkenik beren jatorrizko joerekin bat zetorren bakea eta ongizatea bilatuz; beste batzuk salbazio bila zebilen jende andanatik etekina eta zer-jana ateratzearren. Han heldu ziren, babes bila, eliza guztietako apaiz eta irakasleak, hindu faltsoak, okultistak, hizkuntz-irakasleak, masaiariak, magnezizatzaileak, aztiak, sendagileak. Izaera eszentrikodun biztanlego txiki hartan ez zegoen estafatzaile edo gaizkile handirik gezurtero txiki batzuk bai, han ez bait zegoen irabazi handirik egiterik, eta gainera gehienak beren Modus Vivendi bat atera nahi zuten, eta hori bejetariano batentzat hegoaldeko lurratean oso merke egiten da.

Europatik eta Ameriketatik zetorren jende marjinatu honetan gehienek bejetarianoek beren duten bizioa zekarten: Lanari dioten gorrotoa. Ez zetozen urre edo bizitza egoki baten bila, eta boterea edo atsegina ez zen beren asmoa: beren bizitza xaloa lanik egin gabe egin nahi zuten eta kezkarik gabe. Batzuk Europa guztia behin baino gehiagotan aldenik alde ibilia zuten beren lagun dirudunen serrailak garbituz eta igerle sermolari bezala edo mirarigile bezala, eta Knölgek, Quisisanara heltzean, Leipzig-en eskale umil bezala sarri bisitatze-za zetorkionetako zahar bat baino gehiago topatu zuen.

Baina Knölgek han aurkitu zuena, batez ere, bejetarianismo-ko alor guztietako pertsonaia eta heroeak izan zen. Eguzkitan erretako gizonak, txima luze eta gizardunak, testamendu zahar-rean bezala zebiltzen, alborno zuriak eta sandaliak jantzita; beste batzuk lihozko deporte jantzia zeramaten. Jaun ohoragarri batzuk biluzik zebiltzen zuhaitz fibraz egindako ehun batez beren gerriak loturik. Taldeak sortu ziren eta areago Club organizatuak. Leku jakin batetan, fruitajaleak biltzen ziren, beste batzutan aszeta gosetiak, hurrengoan teosofoak edo argiaren jarraitzaileak. Amerikako Davis profetaren jarraitzaileek tenplo bat eraiki zuten; neoswendenborgistek sala handi batetan egiten zituzten elizkizunak.

Saltsa-maltsa guzti honetan, Knölge doktorea nahiko galduta sentitzen zen hasera batetan. Garai batetan Badenen

irakasle izandako Klauber baten hitzaldira joan zen, zeina ari bait zen mundu guztiko entzulego kosmopolita baten aurrean bere Alemaniako dialektoan barra barra Atlantidako lurraldeko gertakizunei buruz hizketan, eta Vishinanda yogia, jatorriz Beppo Cinari izenekoa, miretsi zuen, bere nahia ren arabera pultsazioak heren batera murrizten bizitza osoan saiatu bait zen.

Industriaren eta politikaren eraginpean zegoen Europan, halako talde bat eroetxe bat edo komeria zentzugabe bat bezala hartuko zuten. Han, Asia Txikian, nahiko normal eta egiazko zirudien guzti honek. Batzutan, helduberri batzuk ikus zitezkeen aurpegiak misteriotsuki argiturik zituztela, beren betiko ametsa bete zutelako zoraturik, eskuetan loreak zituztela eta ikusten zituzten guztiei bakezko musua emanaz.

Baina talderik sonatuena frutujale garbiena zen. Hauek tenplo bat eraikitzeari uko egin zioten, ez zuten etxerik ez antolakuntzarik, eta naturalistago egitea beste asmorik ez zuten, beraiek esaten zuten bezala «bizitzatik hurbilago egon nahi zuten». Zeru garbiaren azpian bizi ziren eta arbolatik edo sastraketatik zuzenean jaso zitekeenetik jaten. Mexprezu ikaragarri ikusten zituzten gainerako bejetarianoak, eta haie-tako batek Knölge doktoarearen aurrean aitortu zuen barazkiak edo ogia jatea haragia jatea adinako zerrikeria bat zela, eta bere burua bejetarianotzat eduki eta esnea edaten duen baten eta edarizale eta mozkor baten artean ez zuela alderik batere ikusten.

Frutujaleen artean sona handiena zuena Jonas anaia ohoragarria zen, bere taldeko kontsekuenteena eta arrakastarik handiena zuena. Jantzi bezala bere gorputz beltz eta iletatik apenas bereizten zen gerriko bat zeraman, eta baso txiki batetan bizi zen, bertako adarren artean azkartasun osoz mugitzen zelarik. Bere erpuruak eta oinetako behatz handiek inboluzio bitxi bat egin zuten, eta bere izateko eta bizitzeko modua pentsa litekeen naturalezarako itzulketa setatsuen eta lortuena zen. Isekalari batzuk, gorila deitzen zioten beraien artean, horretaz aparte, Jonasek kolonia guztiaren mirespena eta begirunea bereganaturik zeuzkan.

Gordinjale handiak hizketari erabat uko egina zion. Bere basotxoaren mugatan anai-arrebak berriketan ari ziren bitartean, beren buruen gaineko adar batetan esertzen zen bera, onespen gisa barre egiten zion edo gaitzespen bezala ikaragarriko algara botatzen zion, baina ez zion hitzik esaten eta keinuen bidez aditzera ematen saiatzen zitzairen bere hizkuntza naturaren hizketa infaliblea zela eta denborarekin bejetariano eta natura-gizon guztien hizkera huraxe izango zela. Bere adiskiderik minenak berarekin egon ohi ziren egunoro, intxaurrak apurtu eta jateko ikasketak berarekin eginez eta miretsirik bere aurrerapenak ikusiz baina aurki galduko ez ote zuten beldur ziren, izan ere aurki naturarekin erabat egirik, aberrira itzuliko bait zen, mendietako oihanetara alegia.

Bere bizitzaren ibilaldia burutu eta hominizazioko itzulbidea aurkitu zuen izaki miragarri hari jainkozko ohoreak eskaini beharko zitzaizkiola proposatu zuten batzuk. Asmo horrekin, goiz batetan, eguzkia jeikitzean, basotxo aldera joan ziren eta abestiak kantatuz eman zioten hasera beren kultoari; baina orduan omendua azaldu zen, bere adarrik maiteenean eserita, bere taparraboa isekaz askatu eta bota zion eta bere gurtzaileen kontra pinak botatzen hasi zitzairen.

Jonas hau, Perfektoa, «gorila» hau, Iguingarri gertatzen zitzaion gure doktoeari bere nortasun apalaren baitan. Bejetarianoen ideien eta beraien exzentritateen kontra bere baitan konturatu gabe somatu zuen guztia, egia nardagarri bihurtzen zitzaion izaki haren aurrean eta bere begetarianismo neurritarako bererako ere iseka gogor egiten zela iruditu zitzaion. Jakitun apalaren bihotzean gizonaren duintasuna zapuzturik somatu zuen, eta berak kontrato hainbat eritzi baretasunez eta pazientziz eraman zituenak, ezin pasa zitekeen gizon perfektorearen ondok gorrotoa eta haserrea piztu gabe. Eta, bere adarretik bere jarraitzaile, amorratu eta kritikoz guztiak indiferentziaz pasatzen ikusi zituen gorilak ere, bere sen finaren bidez somatzen zuen gizon harek zion gorrotoa, eta bere kontra gero eta haserre basatiagoa sentitzen zuen.

Doktoreak, handik pasatzen zen bakoitzean, bere begirada irainez eta amorruez beteaz, josi egiten zuen gorila, eta honek hortz karraskaz eta gorroto bufadaz erantzuten zion.

Hurrengo ilean kolonia utziko zuela erabaki zuen Knölgek eta aberrira itzuliko zela, eta orduan, kasi bere borondatearen kontra, ilargi betea zegoen batean basotxoaren inguruetatik otera bat egitea otu zitzaion. Barneminez, iragan denboratan pentsatzen ari zen, nola sasoi osokoa zenean haragijale eta gizon arrunt bezala lagunen artean bizi zen, eta urte hobeekin oroitzuz gazteetako abesti bat txistuka jotzen hasi zen.

Basoko gizona orduan, nota haiekin zirikatu eta amorraturik sasartetik zarata handiz atera zen. Pasaiatzen ari zenean aurrean erronka gisan planto egin zuen, adar zabar bat eskuetan zuela. Baina zur eta lur geratu zen doktorea hain haserretu eta mindu zen, non aldegin orde, bere etsaiarekin elkarrizketa bat izateko aukera ikusi bait zuen. Beldurgarrizko irribarre bat ezpainetan zuela, men egin zion eta bere baitan zuen irain eta iseka guztiak esan:

—Zilegi bekik zure aurrera aurkeztea. Knölge doktorea nauzu.

«Gorila», amorruzko garraisi bat eginez, bere makila bota eta ahularen gainera abiatu zen, eta bere esku ikaragarrien artean ito zuen gizona. Hurrengo goizean aurkitu zuten. Batzuk zer gertatu zenaren susmoa ere izan zuten, baina inor ez zen ausartu adar batetan eserita bere intxaurrak hausten ari zen Jonas tximuaren kontra ezer egiten. Paradisuan egon zen bitartean egin zituen adiskide urriek inguru haietan hilibiratu zuten eta bere hilobiaren gainean harlauza apal bat jarri, hitz hauek ezarriz:

«Knölge doktorea, Alemaniako mixtiboroa».

(1910a inguruan)

GERTHAKARI HARRIGARRI BAT

Federico Krutwig Sagredo

Hemen diêgêtzen dudan gerthakaria ez da iphuin bat, aitzitik niri Donostiako Askatasun Bidean gerthaturiko faktu bat.

1983/ko martxoan' COMPUTER SHOCK nire liburu berria irazten nintzenean, asteazken oro jadanik hilbethe batzu zuela Donostiara ethorten nintzen, nire liburuarentzako textuak publikatzekotz traktatzen ziren phôtokompozioenearen jaube zen adiskide Pako M./rekin mintzatzera. Egun hartan bethi bezala' Donostiako London Hotêleari hurbil dagozen bar-restaurantetan egon ginen bertze adiskideekin Pako M. eta ni. Nola niri alkohola gustatzen ez bait zait bethi bezala' kafesne bat edo bi baizik edan ez nuen. Adiskideekin bethi bezala politikari buruz mintzatu ginen, eta ordu 2 t'erdietan (14h30m-tan) etxerat joaiten ginen, neuk geroago Zarautzerako autobusa hartzeko asmoa nuen, eta nola giroa ederra bait zen nire adiskidearekin Gros-hauzunera joaiten ginen.

Mementu batetan, azken jurnalen-kioskoaren aurrean, hau da gora behera: Askatasun Bidearen 13 gr. etxean dagoenaren aurrean pasatu ginenean, Pakok atzerat deitu ninduen. Neu handik pasatu nintzen, zerbaixka nire adiskidearen aurrean bait nioen eta ezer ere nabari ez zitzaitan.

—«Federico, ya se jodió la mesa por la paz!» —erran zeraut-tan. Hau entzunaz nik atzera begiratu nuen, eta galde egin neraukon zergatik.

—«Ikhus!» —erran zerautan. Eta hor kioskoen aldizkariaren gainean salgai zen DEIA egunkariaren exemplare bat erakhutsi zerautan. Dudarik gabe egunkari hortan, argi ta garbi erraiten zen: «Ayer dos militares asesinados». Neuk egunkariari begiratu nion, zeren eta egun hartan neuk ere DEIA erosi bait nuen eta nirea bertzelakoa bait zen.

—«Hori ez da egungo». —Ihardetsi nion... eta hortara joan nintzen Pakok erakhusten zerauten egunkariaren begiratzekotz. Eta egia, gu bizi ginen eguna Martxoaren 23/a eta asteazken ba zen, egunkari hunen gainean agerten zen hêmeromênia' biharamuneko zen hau da ortzegun 24/a. Orduan neuk erran neraukon: «Ba ahal gogotza gu hemen ere Parisen bezala, eta periodikoak agerten zaizkigu proteraian eguerdian LE MONDE bezala».

Zeren eta jakina denez Parisen LE MONDE egunkaria bethi agerten da bezperaren eguerdian, biharamuneko hêmeromêniaz.

—«Ez dago hunelakorik!» —Erantzun zerauten Pakok. «Dudarik gabe edizione spezial bat da!».

Orduan biok etxerat joan ginen. Egunkaria erosteko asmorik ez genuen zeren eta nik jadanik nirekin egun hortako exemplare bat bait nuen, eta Pako DEIAren subskriptore bait zen.

Bainan ordu batzu geroago Zarautzen etxean nengoela, irratiak ez zuen ezein ere berririk emaiten...

...Ez zuen ezein ere berririk emaiten erraiten dudanez, bainan exaiphnês 22h/tan irratiak flash bat eman zuen, erraiten nola Ataunen inguruetan tunel baten ahoaren aurrean, kommando batek bi goardia zivil tirokatu zituen. Neuk sinhits ez bait nezakeen, gaueko 11/tako berriak entzun nahi nituen, eta hemen berriro konfirmatu zuten; ez nintzen trompatu gora behera 9/terdietan gerthakari hori izan zela irratiaz entzun nuenean.

Biharamunecan Zarautzetik Pakori téléphônatu neraukon, huni buruz galde egiten, eta zer uste zuen jakitekotz. Ezen munduan, hunelako gauza parapsykhologikoetan sinhits ez diroen persona bat ba dago, hura bait da Pako. Harrituta gertatu

zen. Eta kontatu zerautanez, bera ere etxera ethorri zenean televista phiztu zuen, eta ezer ere entzun ez zuen... eta niri bezala gerthatu zitzaion, tupustez irratian berri hori eman zuten flash batetan. Egunkari horren bilha joan nahi zuela erran zerautan.

Urrengo asteazkenean, bethi bezala, Donostiara joan nintzen... eta Pakori galde egin neraukon eia aldizkaria jadanik erosi zuenz... Bainan gizona aldaturik zegoen «Ez... ez... ez dut egin... eta huntaz ere orhoitu nahi ez dut, zeren eta bertzenaz neu ere sorginetan sinhisten hasiko bait naiz!» Beraz persona hunek hartzen zuen egikera... berari gerthatu zitzaizkion faktu parapsykhologikoen ukhatzea zen, eta gerthatua' ahantzi nahi zuela erran zerautan.

Neuk ez dut sinhisten UFOetan (edo nahi ba da hegazkin-gathiluetan), dudarik gabe haizetan batzuetan identifikatugabeko objektu batzu agerten dira, bainan... egia huntan eta geroz gure planêtêaren exotik guganaino ethor lekizkikegun aeronautêetan sinhistearn artean dagoen bidea eta diastêma handiegiak direla uste dut. Eta hemen, hunelako gauzei buruz kontatzen den guztia' gezurra baino gehiago, iphuin paraphronikoak direla bethi iruditu zitzaion. Berhain ni ez nintzen izan hor Askatsun Bidean egunkaria lehenik ikhusi zuena. Ez! Pakok ikhusi zuen nik baino lehen eta deitu ninduen. Orduan bai, neuk ere ikhus nezakeen... eta egia egun hartan, asteazkena bai ba zen, bainan periodikoa agerten zen hêmera... ortzeguna zen. Beraz guk ikhusi egin genuen periodikoa biharamunekoa zen... huntaz gainera guk ikhusi genuenean hilketa gerthatu ez zen oraindino eta soilik sei edo zazpi ordu geroago gerthatzekoa zen.

Biharamunean neuk DEIA erosi nuenean, albistea hor agerten zen, bainan egiaren erraiteko... ez zen agerten osorik guk ikhusi genuen forman. Zer zen geuk ikhusi genuena, orain ere dezaket erran. Dudarik gabe ez genion kontatu nehuri ere zeren eta Euskalherriak pairatzen zuen inquisitione politikoaz, hau kontatzen ba genu, norbaitek segurta bait zezakeen ezen geuk hilketa hori gerthatzekoa zela jadanik sei edo zazpi ordu, egian gerthatu zen baino lehen ba genekiela eta gure herriak

jasaiten duen intollerantzian, bertzelako azalpen bat eman bait zeraukoten. Eta erraiten dudanez Pakok' gerthatu zen guztia ahantzi nahi bait zuen, hunelako egokera parapsykhologikoetan ez pentsatzekotz.

Jadanik ia bi urthe iragan dira, eta neuk orain ere ez dut gerthakari hunen argia eman diezakedan exêgêsirik, eta hunelako egokerei buruz entzun ditudan faktuei buruz ba dagotza diaphora batzu. Hunelako kasu parapsykhologikoetan askotan kontatzen da, nola persona batzuek jadanik parelthonean gerthatu diren egintza batzu ber ikhusten dituzten. Gure kasuan guk ez genuen ezein ere gerthakari ikhusi, huntaz gainera ez zen parelthonean gerthatu, aitzitik guk ikhusten genuen egunkaria' biharamunekoa zen, hau da, gu bizi ginen alêtheia asteazken bat zen, eta guk ikhusten genuen egunkariaren hêmera ortzeguna zen, huntaz gainera... egunkari huntan diêgêtzen zen gerthakaria guk periodikoa ikhusten genuen mementuan gerthatu ez zen, beraz proopsi bat zen, geroz sei edo zazpi ordu geroago gerthatuko zena. Eta ezin ziteken izan nolabaiteko droga baten menpeko phantasma, zeren eta ez Pakok ez eta neuk ere ezein ere droga nehoiz hartzen ez bait dugu, eta Pakok alkoholik gutti edaten ba du, neuk zero edaten dut. Beraz ez ziteken izan gure fakultate aisthêtikoetan gerthatzen zen liluramendurik.

(Donostian, 1985/III/1-an)

ELHEAK:

aisthêtiko: estético, relativo a los sentidos // *alêtheia*: verdad, realidad // *diastêma*: distancia // *diaphora*: diferencia // *diêgêtu*: relatar, narrar // *exaiphnês*: de golpe, de repente // *exêgêsi*: exégesis, explicación // *exotik*: desde fuera // *hêmera*: día, fecha // *hêmeromênia*: fecha // *parapsykhologiko*: parapsicológico // *proopsi*: previsión, visión anterior a algo // *proteraia*: la víspera // *hegaztin-gathilu*: platillo volante // U. F. O. = O. V. N. I.

HIZKUNTZARIK BALIOZKOENA

J. Egigurentarra

Kristaueraz mintzatzeko eskariak ahitu zirenez gero balio neurriak beste moda bat hartu zuten. Baina, horretaz ere, besteetan ohi bezala, bakotxak bere opilari putz.

Besteak diskriminatzaile direla uste duen gaztelarrarentzat, izatez berea da Espainiako hizkuntza, eta espainola munduan ederrena eta zabalduena. Inglesak ordea, ez du uste bera; ez bai du berena gutiagotzat eta, gainera, kulturaz hornituen dau den herrialdeetan tinko hedatua dago. Horiek horrela direlarik, errusoak ez nahi atzean gelditzerik eta txinoen ustez bere-na izanen da etorkizunekoa.

Hasieran hitza omen zen, Testamentu berrian agertzen de-
nez. Horregatik ote du apezak azken hitza bere?

Hitza, ez da izan eta izanen erabili gabea. Bitartean, jen-
dakiak hemen arituko dira bakotxak bere opilari puzka.

Alemanak apaltasunik gabe aitortu zuen:

—Zientzia gaietan ez da gurea bezalakorik.

—Bai —ihardetsi zion juduak—, zuen zientzia horregatik
ukan genituen martiriak eta horietan oinarriturik berpiztu ge-
nuen hebraiera.

—A! Bai. Guzi hoiak horrela izanen dira, baina inork ezin duzute ukatu gurea dela munduko aristokratek eta diploma-
tikoek zinez onartua —zion, frantsesak.

Entzutekoa zen italiarraren agerpena:

—Gurea aingeruekin solasean mintzatzeko egina da.

Han entzule zen mutuak, eskuak bizkor eraginezko adieraz-
penez galdetu zien: Kristauera mintzatzearen patentea galduz
gero ia hizkuntzetarik zein zen Jainkoarentzat egina. Eta, ain-
geru hizkuntzadun italiarrak, zalantzarik gabe:

—Latina.

Denen isiltasunaren erdian, juduaren ezpainetan irrifarra
bihurria nabari zen.

Giro haretan ez zen ez bakotxa beretzat eta Jainkoa oro-
rentzat.

Han inor ez zen bereaz gutietsirik. Izan ere, bakotxa berea-
rekin harro izatea baino gauza hoberik ba ote?

Euskalduna ere berean kokatua zen:

—Bai; neretzat euskara da baliozkoena.

Guziak, harriturik:

—Euskara! Zertarako?

—Euskaldunekin mintzatzeko.

JON BILBAO-REN EUSKO BIBLIOGRAFIARI GEHIGARRI TXIKI BAIZUK. Hainbeste eta hainbeste datoren arican, Bilbao jaunari gauza txiki batzuk ihes egin diote esku artistik. Eta ez da harritzekoa; are gutxiago, lanaren bikaintasuna iluzitzeko. Hona hemen batzuk:

BOUDA, Karl: *Das transitive und das Intransitive Verbum des Baskischen*. Amsterdam, 1933: In 26 x 18 cm., 304 orri.

Emile LARRE jauna ez da agertzer inon ere bibliografia horretan. Herria astekariaren zuzendaria da eta hor argitarako lanekin orritsiki pilatua bat bete daitezkezalakoan nago. Baitutan E. L. batak ez du jertzen eta urrango «Sokortu» izenordea ere erabili izan du eta eskuak izan osoa da. Gainera liburu bat ere berridatzen du: *Herria*, 1960.

ADABAKIAK

Datu hauek ez dira agertzen in *Suplemento 1961-1975* erate *Anuario de Bibliografía vasca 1941* lanetan.

Gure Herria aldizkariaren bustaketa ere 1963. urte egina dagoela esaten du *Eusko Bibliografia* lanetan. Leguntza handikoa nango litzateke bai euskal bibliogitorea adostu berriuan dabilzanentzet eta beste gutxienez bustaketa hori. Geroztik ez ote du zuzenkerik agertu?

Hauk dira nere harri koxkorrak lan eder harri eramateko.

J. M. Etxebarria

—Ai! Bai, Gazi hoiek horrela izanor dira, baina inork egin ditzute ukatu gurea dela munduko aristokratek eta diplomatikoei zinez onartua — zion, frantsesak.

Entzutekoa zen italiarraren agerpea:

—Gurea singeruekin solasean mintzatzeke egon da.

Han entzule zen mutua, eskuak bizkos eragoztekin adierazpenez galdetu zien: Kristaueira mintzatzearekin patentak galduz gero is bizkuntzetarik zein zen Jainkoare izan egina. Eta singeru hizkuntzadun italiarrak, zalantzarik gabe:

—Latina.

Dezen isiltasunaren erdian, juduaren erpinetan irribarra bihurria nabari zen.

Giro haretan ez zen ez bakoria heretizat eta Jainkos orrentzat.

Han inor ez zen bereaz gutxietsirik, Izan ere, bakoria berearekin harro izaten

Euskalduna ere beran kokatua zen.

—Bai, heretizat euskara Ja baliogokoa.

Guziak, harriturik:

—Euskara! Zertarako?

—Euskaldunekin mintzatzeke.

JON BILBAO-REN *EUSKO BIBLIOGRAPHIA*-RI GEHIGARRI TXIKI BATZUK. Hainbeste eta hainbeste datoren artean, Bilbao jaunari gauza txiki batzuk ihes egin diote esku artetik. Eta ez da harrizkeoa; are gutxiago, lanaren bikaintasuna iluntzeko. Hona hemen batzuk:

BOUDA, Karl: *Das transitive und das Intransitive Verbum des Baskischen*. Amsterdam, 1933. In 26 x 18 zm., 304 orr.

Emile LARRE jauna ez da agertzen inon ere bibliografia horretan. *Herria* astekariaren zuzendaria da eta hor argitarako lanekin orrialde pilotxo bat bete daitekezalakoan nago. Batzutan E. L. baizik ez du jartzen eta urrengo «Sokorri» izenordea ere erabili izan du eta euskaltzain osoa da. Gainera liburu bat ere badu: *Aiherra*. Zarautz, Ed. Itxaropena, 1980.

Dato hauek ez dira agertzen ez *Suplemento 1961-1975* ezta *Anuario de Bibliografía vasca 1981* lanean.

Gure Herria aldizkariaren hustuketa ere 1960. arte egina dagoela esaten du *Eusko Bibliographia* lanean. Laguntza handikoa izango litzateke bai euskal filologiaren arloaren barruan dabilzantentzat eta beste guztientzat hustuketa hori. Geroztik ez ote du zenbakirik agertu?

Hauek dira nere harri koxkorrak lan eder horri eransteke.

J. M. Etxebarria

GURE HIRIEN IZENAK. VITORIA, GASTEIZ? Euskal Herriko hirieri beren izen jatorra itzuli beharra zegoen, batez ere euskaldunaren ahoetan mendeak zehar etorri zaigunean. Baina beharkizun hori itxurakeri hutsera eroan duenik ere bada, kontu hortan edozein astakillok parte hartu duenez. Maiz, borondaterik onenakin ere gure hizkuntzari eta historiari on egin beharrean kalte egin zaio. Saturnino Ruiz de Loizagak arrazoiz idatzi zuen «Los nombres de nuestros pueblos» (Boletín de la Real Sociedad Bascongada de los Amigos del País, XXXIX, 772-777 orr.) zeritzan artikulua hura. Han bertan, zenbait eritziren artean, hau zion: «¿Por qué no añadir a Vitoria-Gasteiz-Abendaño, barrio dentro de la ciudad y tan antiguo o más que Gasteiz...? *Nihil violentum durabile...*».

Izen zaharren argibideari jarraituz, oraindik urrutiago joan gindezke. Norbaitek, eskubide berdinarekin esan dezake: Zergatik ez *El Campillo*? Zeren honako testu hau irakurtzea ere posible bait da: «Fue Vitoria fundada en 1181 por D. Sancho el Sabio de Navarra, sirviéndole de base la aldea de Gázteiz, situada en la parte de la población que en la actualidad se conoce con el nombre de *El Campillo* y también por el de *Villa-Suso*». Vicente Vera-k dakarrenez *Geografía General del País Vasco-Navarro-ren Alava* tomoan (269-270 orr.).

Baina gauzak ez nahasteko jo dezagun iturri zuzenagoetara, zeren Arabako historiak baino aisago Vitoriako foruak emango bai digu argia. Egia da Vitoria hiria Gasteiz herrixka edo auzoa zen lekuan sortu zuela Nafarroako erregeak, Moret-ek *Annales del Reyno de Navarra*-ko bigarren tomoaren 527. orrialdean ongi dion bezala: «solo havia una pequeña Aldea, que se llamaba Gasteiz, como dice el Rey en su carta de Fundación, y Fuero». Urrengo orrialdean, 528.ean, zehatzago aitortuko zuen: «Dice el Rey con palabras expresas: *Tuvo agradable voluntad de poblar en aquella Villa, a la qual puso nuevo nombre, llamandola Victoria, a la que antes se llamaba Gasteiz*».

Gasteizek ez du iraun euskaldunon ahoetan eta inoren memorian, paper zahar hoietako agiritan baizik. Badakigu izen hoiek finkatzea oso gauza konbentzionala dela, baina euskaldun

jatorrentzat Bitoria (Bittoria, Bitxoria, Bitxorixa) izan da eza-
gunena. Eta historia aldetik ere badu bere garrantzia, Nafa-
rroako errege batek hala jarri zionez «*que antea vocabatur*
Gasteiz» zen lekuan hiria sortzeaz, erregeren foruak dionez.
Beraz, rangoz aldatzen da, lehen herrixka zena hiru bihurtuz,
eta ongi begirutzen baldin badugu, hiria ezin daiteke Gasteiz
izan, ez bait da herrixka, toki izen zaharra Gasteiz zela ukatu
gabe, aitortu beharrean naiz Vitoria edo Bitoria, historiazale
garenontzat garrantzi handiko izena dela, Nafarroako errege ba-
tek hiri bihurtzean hala bataiatu zuenez. Horrela mantentzeko
arrazoi politikoa ere bazuen abertzaleontzat, noizbait Nafa-
rroako erresuman biltzen ginela lekukotzen duelako.

Amor eman dezakegu, hala nahi baldin badugu, baina bide
hortatik historia gure aurka jartzen ari gara. Hemen, gure
egunotan, edozein ezjakinek du hiri izenak aldatzeko esku-
bidea eta bide horretatik ez goaz ondo. Zoritxarrez, historia-
gileak ere oso txarrak ditugu holako auzietan argia eta kon-
tseilu ona eman ahal izateko eta gaiari holako karisma ipini
diogunez Euskaltzaindia bera ere izaturik agertzen zaigu. Be-
har bada, lehenago Vitoria-Gasteiz, bataik bestea ukatzeke
(ikus *Euskera*, XXVIII, 1983, 135. orrialdean), gero *Zornotza* eta
Trapaga-rekin egin duen bezala (ikus, *Euskera*, XXIX, 1984,
275-278 orr.), maizago eman behar lituzke «Herri-izeni bu-
ruzko diktamenak».

J. S. M.

GORPUZBIDEA.—Azkueren Hiztegia eskuratzeaz, inoiz harriturik agertzen gara, hitzik arruntenak falta direla ikusteaz. Adibidez, *Oztopo*. Eta horren antzekoa dugu *Gorputz-bide* edo *Gorputz-bide* ere. Harrigarria benetan hain hitz arrunta izanik jaso gabe gelditzea. Hala ere, Azkueren lana ikaragarri handia izan zela inork ukatu ezinezkoa da.

Plazido Mujikak bere *Diccionario Castellano-Vasco* (1965) hartan honela jaso zuen: «*camino funerario* = anda-bide BG, zurrunbide S, gorpu-bide, gorputz-bide».

Baina ez du bide horren izate zehatza argitzen, zeren elizatik hilerrirainokoa ere *camino funerario* izan daitake, eta *gorputz-bidea* auzo edo baserritik elizara artekoa baizik ez da. Eibarren *korputz-bidia* erabiltzen dugu eta hori zer den argi eta garbi agertu zigun Toribio Etxebarriak *Lexicón del Euskara dialectal de Eibar* (1965-1966) deritzan hiztegi hartan: «*Korputz-bidia*. El camino rural por donde se lleva a los muertos al pórtico de la iglesia, para el entierro. Korputz-bidia eta baita eliz-bidia esaten jako, korputzak Eliz-atarira jaxtitzeko izentautako bidiari».

EUSKARA BATUAREN MERITOAK, DEL BURGO-REN USTEZ.—Politikoeak aspaldi erakutsi ziguten azalez sendo direla eta kulturaz mehar. Del Burgo-k ordea, azal sendoaz gainera oso gogorra erakutsi digu, Madrid-eko Club Siglo XXI elkartean otsailaren hasieran «Nuevas ideas» zeritzan hitzaldiaren bidez. Erdal kazetariak laster aisatu zuten berri hori, ez ordea bakearen izenean. Baina, idea berririk ba ote da dikta-dore kasta hortan?

Han agertu zituen ideetako egi bakarra: «Somos una nación y no tan sólo un Estado. Los estados se improvisan, cambian, e incluso desaparecen. Las naciones permanecen».

Haregatik erabili zuten Cervantes eta B. Gracián-ek «nación vizcaína» eta «nación vascongada». Ikusi besterik ez dugu Co-rominas-ek zer dakarren, *Nacer* hitza latinetikako *nasci*-tik datorrenez zer nolako kontzeptoak hartu dituen.

Arrazoizko zertxo bat egon daiteke beste esaldi hartan ere: «El nacionalismo vasco ha concedido una tregua a Navarra, pero ha iniciado una sutil política de filtración cultural, ya que el *batua* es un instrumento para la creación de la conciencia nacional vasca». Bai, bere oinarrian hori izango zen Errege Katolikoek asmoa ere Nebrijari gaztelera batuaren erre- gelak jartzea eskatu ziotenean. Eta, Del Burgo-k, hain nafarza- le izanik, Nafarroako euskara eta bertako erromanze zaharra itoarazten dituen hura erabiltzen du. Erromanze zaharra esan dut? Oraingo nafar erdaldunak erabiltzen dutena bera erabali- ko baluke ere ez litzake gaizki, «un poquico» balitz ere.

Gure ihardespena honako hau da: euskara batua euskal abertzaletasunaren kontzientziak itzartzeko bada, Del Burgo jaunak zergatik ez dio inoiz lagundu Nafarroan «batua» ez den bertakoari, gaztelerrari lagundu dion neurri berean? Aukera ona izan zuen karguetan zegoelarik. Nafar euskalkientzako lagun- tza ere oso pozik har genezakean.

Hara hor, igarri gabe, Del Burgo-k nola salatzen duen naf- far jatortasunaren aurkako grina. Bestela, kontuak atera ditza- la noren morrontzapean dabilen.

J. S. M.

ESTRAPERLO BERBEA.—Ondarrabia'n Bordari'ri omena egin jakonean «estraperloa» izan zan Xanpun bertsolariari ipiñitako gaia. Baiña berak ez ekian berba orren esanaia, ez eban ezaguna berba ori, ta alboko bertsolariari itandu eutsan. Orduantxe jakin eban «estraperlo» berbeak beste laterrietako «merkatu baltza» esan nai ebala.

Berba orren jatorria edo gaztelerango sarrera polita izan zan. Lerroux'tarrak (bera buru zala?) Gobernuan egozala, 1935'garren urtean, ruleta edo olako jokuko tresna bategaz atzerritar bat etorri zan. Orduan eta aspalditik galerazota egoan jokoia España'n.

Tresna a miragarria ei zan, arritzekoa; bere izena «straperlo».

Ta jokoia galerazota egon arren gizon batzuk zuritzea lortu eban atzerritar arek; tartean Gobernuko alderdiko goi mailako jaun batzukaz alkartuta (tartean Uzkudun ukabilkaria be ba-zan) Donostia'n jokatu zan straperlo tresneagaz. Baiña ori eziña zan, legearen aurkako uts andia zan eta egun batekoagaz dana amaitu zan. Ta aldendu zan kontixu gizona bere tresna miraritsuagaz.

Ori danori, ixilleko kontua izan zan, erriak ez eban jakin, izparringi ta abarrek orren barririk ez eben zabaldu.

Baiña denporeagaz Gobernuaren aurkako zan norbaiten belarrietara eldu zan eta jorduan sortu zan zaparradea!

Madrid'ko Lege-batzarrean bat-batean ixilleko kontua zana agertu eban danak arrituta lagauaz. Eta ordutik egun gitxira gauzea egia zala garbi jakin zanean, Gobernu ankaz gora jau-si zan.

Orduantxe entzun zan lenengo aldiz «straperlo» berbea.

Gero denporeagaz dana aztu zan, berbea be bai. Ta gudea izan ez balitz betiko aztuko zan ziur. Baiña gudak izan ziran, lenengo emen eta gero mundu guztian; eta ortik sortu zan jaki urritasunean legearen aurkako saldu erosteak egiten ziran. Eta orri deitzeko, lengo ixilleko jokuaz eta tresna aregaz norbait gogoratu zan kontixu. Ta alantxe lengo «straperlo» gero «estraperlo» biurtu zan. Ta kontuak be alantxe ziran eta jbai berbeak indarra artu be!

Kamiñazpi

ZABALATIK ZABALETARA.—Ez uste izan pilota jokoaren hizkuntzaz ari garenik, *zabaletik zabaletara*. Ez, ez zenduke igarriko, irakurle. Gure *lapsus* batengatik da eta zuzenketarako kontu ematera gatoz, etxekoari ere adabakiak egin beharrez.

Aurreko *Egan*-en (5-6 zenb.) B. Gandiagaren «Christmak» zeramaten pentagramak Zabaletarenak zirela jarri genuen 73. orripeko oharrean, Zabalarenak jarri beharrean. Eta, alderantziz, 148.ean Zabala jarri genuen Zabaleta behar zuen tokian. Huts honen zuzenketa irakurlearen esku uzten dugu. Eta bi euskaltzale pertsonaiei gure barkamena eskatzen diegu. Ongi ulertuko dute biak, mentalitatez ere zabalak direnez gero.

J. S. M.

LIBURUAK

JOXE AUSTIN ARRIETA.—*Arrotzarena. Neurritz neurgabeak*,
Gipuzkoako Aurrezki Kutxa Probintziala, Donostia, 1983.

Liburu honek 1982ko Iruñ Hiria literatur leihaketan lehen saria irabazi zuen poesia saila.

Izenburuan bertan agertzen denaz, liburu honek bi zati ditu. Azularrek esango zuten: bi partetan partitua eta berezia.

Lehen partea 29. orrialderaino doa, melankoliaz beteriko bertsoz, aintzinako oroitzak gogoraziz. Estilo berezia da eta hizkuntza landua. Gaurko gazteen artean ohi ez bezalakoa. Bertako hiru sonetoak bikainak dira. Bigarren partean ordea, gai libreagoak esan ohi dira. Lehen oroitza bereziki dakar. Edertasun handi batekin bertsozinez or nuke horrenbeste esango. Hitz guti erabiliak, baxer esakalkietakoa eta abar, pisu gehiegi ematen diote poesia ulermenareo nare erroteko.

Orotarik, nere gogorako, koplak ditu politoentzakoak. Herrikoienak ere bai. Jenero horretan ohi bezala, hizkornak eta aitzak dira. Gainera ondo taxaturik eskaintzen ditkigu.

Arrietak usko begirutzen dio hizkuntzari, narraskerietara erori gabe. Hasiararik azkeneraino eusten dio bertsoegintzari hizkuntz aberatsen hornituz. Behar bada hor dago liburuaren gako. Baina, bere poetikaren iturburuak, iduritzen zaigu, 67. orrialdean somatzen direla.

Euskaltzalerik ez da damutuko liburu hau irakurtzez, eta are gutiago olerkagintza malte duenik.

Otsalar

LIBURUAK

JOXE AUSTIN ARRIETA.—*Arrotzarena. Neurtitz neurgabeak.*
Gipuzkoako Aurrezki Kutxa Probintziala. Donostia, 1983.

Liburu honek 1982ko Irun Hiria literatur leihaketan lehen saria irabazi zuen poesia sailean.

Izenburuan bertan agertzen denez, liburu honek bi zati ditu. Axularrek esango zuenez: bi partetan partitua eta berezia.

Lehen partea 29. orrialderaino doa, melankoliaz beteriko bertsoz, aintzinako oroitzak gogoraziz. Estilo berezia du eta hizkuntza landua. Gaurko gazteen artean ohi ez bezalakoa. Bertako hiru sonetoak bikainak dira. Bigarren partean ordea, gai libreagoak erabiltzen ditu. Eretan Lizardiren oroitzapena dakar. Edertasunik ez zaio falta, baina samurtasunez ez nuke horrenbeste esango. Hitz guti erabiliak, bazter euskalkietakoak eta abar, pisu gehiegi ematen diote poesiari ulermenera naro eroateko.

Orotarik, nere gogorako, koplak ditu politenetakoak. Herrikoienak ere bai. Jenero horretan ohi bezala, bizkorrak eta alaiak dira. Gainera ondo taxaturik eskaintzen dizkigu.

Arrietak asko begiratzen dio hizkuntzari, narraskerietara erori gabe. Hasieratik azkeneraino eusten dio bertsoz gintzari hizkuntz aberatsen hornituz. Behar bada hor dago liburuaren gakoa. Baina, bere poetikaren iturburuak, iduritzen zaigu, 67. orrialdean somatzen direla.

Euskaltzalerik ez da damutuko liburu hau irakurtzeaz, eta are gutiago olerkaritza maite duenik.

Otsalar

JOSE ANTONIO MUJIK.A.—*Itzalak*. Elkar argitaletxea. Euskal Literatura saila. Donostia, 1984.

Oker ez bagaude Durangoko Liburu Azokan aurkeztu zen Jose Antonio Mujikaren «Itzalak» izeneko lehen ipuin bilduma. Bost ipuinek osatzen dute liburua, eta lehendabizikoak, «Herabearen ihesa» izenekoak, Eusko Jaurlaritzak 1984 urtean antolatutako «Kirikiño Saria» irabazi zuen.

Jose Antonio Mujikaren ipuinetan agertzen diren gizakiak itzalak dira, bildumaren izenburuak adierazten duen bezala. Izaeraren eta grinaren, egunerokotasunaren eta ametsen, errealitatearen eta izkutuko desioen arteko borroka desorekatuak sortarazten dituen itzal triste, lanbrotuak.

Lehen ipuina lotu besterik ez dago horretaz jabetzeko: garapen narratibo paralelistiko eta kontrajarri batez, Mattinen egunerokotasun sinplea eta Mattinen haundinahiko ametsa kontatzen zaigu, ametsak gero eta indar haundiagoa hartzen duelarik, frustrazio eta sentimendu mingotsen eragozgarri bezala.

Mattinek izkutuko maitasuna luzatu nahi dio Edurneri baina ausardia faltak, bere buruari ikusten dion txikitasunak, ez dute horretarako biderik eskaintzen eta ametsaren bidez lortu nahi izango du garaipena. Eta ametsa borobiltzen doa. Gaizkile batzuk sartu dira Edurneren etxean eta hau bortxatu nahi dutenean, Mattin sartuko da etxean haien tiro guztiak berak jasoz. Herrian eskainiko zaizkion hiletak heroe bati eskaintzen zaizkion omenezko hileta horien antzekoak izango dira. Ametsa hala doa borobiltzen, Mattinen apaltasunetik irtezeko egarriz, bere ausardiaren neurriak eta maitasunaren mailak erakutsi nahiz.

Benetako Mattin eta ametsetakoa, dena den, beti da, oso agerian ez bada ere, bat eta berdin, edo, hobeto esateko, frustrazioz lepo dabilen Mattin ezin uler daiteke frustrazioez bakarrik, ulertu behar bait da halako gizon bat ere ametsen bi-

dez ere, bere desio izkutuen bidez ere, desio horiek inoiz kunplituko ez badira ere, Mattinek garbi izango baldin badu ere Edurnerekin ezertxo ere lortu ezinaren segurantz.

Kontakizun zuzen, linealetik ihestea, bestetik, ez da kapritxozko zerbait, hautatutako kontagaiak eskatzen duen beharrezko teknika baizik. Garrantzitsua da hau azpimarratzea, teknika narrazioaren zerbitzutan jartzea narrazioak hala eskatzen duelako egin behar bait da, eta ez alderantziz.

Bestetik, Mujikaren idazkerari isurtzen zaion etengabeko ironia eta euskara zehatz, egokia ere kontutan hartzekoak dira.

Anjel Lertxundi

*Piarres Lafitte-ri omenaldia — Homenaje a Pierre Lafitte —
Hommage à Pierre Lafitte.* IKER -2. Euskaltzaindia.
Real Academia de la Lengua Vasca. Académie de la Lan-
gue Basque. Bilbo, 1983.

Euskaltzaindiak, *Iker-2* alea Piarres Lafitte jaunaren omenez plazaratzean, urrats berri bat ematen zuen euskal linguistikaren ikerketa alorrean. Euskalarien Nazioarteko Jardunaldiekin ireki zuen bide beretik doa Iker saileko bigarren liburu hau ere. Hura izan zen 1980. urteko udaran Euskal Herriko Unibertsitatean, Leioako *campus*-ean, edonongo euskalari jakitunak bilduz ikerketarako ikuspegi berrien abiapuntu eta orain datoz ondorenezko uztak.

Esan beharra dago Piarres Lafitte-ren omenezko liburu hau, Euskaltzaindiak Gipuzkoako Foru Diputazioaren laguntzari esker lortu duela. Bere aurkezpena, Uztaritzen egin zen 1983ko maiatzaren 23an, Lafitte zenari omenaldia eskaini zitzaion egun berean.

Iker-2, edukinez, lehenengoa bezain aberatsa dator. Lehengo hura bezala, E. Txillidaren azalez, 23 x 16,5 zentimetro neurritz, 923 orrialdek osatzen dute. Liburu mardula beraz.

Sarreran Lafitte jaunaren bio-bibliografiako zerrendak daramazki. Gero, lehen atalean, 37. orrialdetik 729.era berrogeta lau iker lan hizkuntzari buruz: morfologia, lexikografia, joskera, tipologia eta abar aztertzen dituztenak; bigarren atalean ordea, beste hamalau lan geografia, etnologia, historia eta artea gaitzat datoz, inoiz Lafitte zenak berak ere erabiliak zituen gaiak hain zuzen.

J. Allières-en «De la formalisation du système verbal basque»tik hasi eta Zytsar-en «Los numerales del vascuence»ra arte euskararekin arduratzen direnek badute hor zer hauta. Kolaboratzaile diren euskalari ospetsuak heurak dira kalitatearen adierazgarri. Hor dira, besteak beste, Allières, Altuna, Barandiaran, Bidart, Goienetxe, Haritschelhar, Lekuona zaha-

rra, P.G. Lertxundi, Metpjin, Mitxelena, Mukarovsky, Orpustan, Peillen, Rebuschi, Suzuko Tamura, Trask, Viers, Villasante, Yrizar, Zytsar, hizkuntzari buruz eskainia den lehen partean; eta Duvert, Garate, Oronoz, Telletxea Idigoras, Ugalde eta beste gainerako gaietan.

Orotara: 33 lan dira euskaraz idatziak, 14 gazteleraz, 10 frantsesez, 2 rusoz, 1 alemanez eta beste bat ingelesez. Anekdotak gisa esan dezagun, japonesa batek idazten duela ingelesez eta ingeles batek euskara hutsean eta ez edonolako lana.

Hor argitaratzen diren zenbait lan urte askotan ikerketak jarraituaz burutuak dira, euskal linguistika alorrean luzarorako oinarriak jarriko dituztenak. Eta, azkenik, esan dezagun, liburu hau argitaratzeaz Euskaltzaindiari zerbait zor badiogu ere, ez gutiago bere lanez hortarako meriturik aski lortu duen gizonari, bere omenez bildua denez.

Fr. LUIS VILLASANTE, OFM.—*Eliza. Kristau fedearen sustraiak*, III. Sociedad Guipuzcoana de Ediciones y Publicaciones de la Real Sociedad Bascongada de los Amigos del País. Obra Cultural de la Caja de Ahorros Municipal de San Sebastián. Donostia, 1984.

Kristau fedearen sustraiari buruz Fr. Luis Villasantek idatzi duen obra hirukoitzaren azken parte da hau. Lehena *Jainkoa* (1962), bigarrena *Jesukristo* (1969) eta hirugarren hau *Eliza* deritzana.

Hara non oinarritzen den liburu honen edukina: Lehen kapituluan Eliz barnean gaur nabari diren zenbait joera adierazten dira. Bigarrenetik sartzen da Jainkoaren erresuman, gero Apostoluen auziaz, hierarkiazko karguak, San Pedoren

aintzintasunez, Elizaren lehen urratsak, Erromako burutza, Aita Sainduaren tokia Vatikanoko Lehenak eman zuen definizioz, Eklesiologiaren giltzarri den Apostoluen suzesioa atxikitzez, Apezpikuen kolejialtasunez Vatikanoko II.ak irakatsi zuen arau-eraz, Kristiandadepeko kondaira gertakari eta istiluak interpretatuz, hamabitik hamabost kapituluetan Eliz Irakasgoaren auziaz, elizaren zertarakotasunaz. Herreraino Teologia Fundamentalaren metodoz aztertzen du (batipat honen ikuspegiz hartzen bait da Eliza liburu honetan). Hamazazpigarrenean Eliza fedezko misteriotzat zer den adiaraziz dator, gero Elizaren ezaugarriez, erlijioso bizitzaz, apaiza gaurko munduan, Eliz egiturako tentsioak eta Elizaren amatasunez.

21 x 15,5 neurritz 412 orrialdez osatzen den liburu mardula, apaingarritz eta argazkiz ere oso jantzia dator.

Edonorri aitortu beharrezkoa zaigu Instituzio bezala Elizak duen iraupena harrigarria ez ezik historian beste ezerk ez bezalakoa gertatu dela eta bere funtsean fede sendo bati zor zaiola. Beste gauza bat da gure egunotan eskatzen zaion gaurkototasuna. Alde honi garrantzi guti emango dio egileak, zeren badaki instituzio iraunkortasunaren berri. Hala ere, liburua- ren lehen partean agertuko ditu zenbait eritzi: «Badakit egun gaurkototasuna bilatzen dela. Baina gaurkototasuna ez dago bakarrik gauza berriak esatean: gaur gogoratzea komeni den gauzak esatean ere bai».

Vatikanoko II.a eta Holandako kontsilioaren arteko eritziak ere emango dizkigu: «Vatikanoko II.aren orientazioa supernaturala da, Jainkoari buruzkoa; eta alderdi antropozentrikoa ondorio bezala dator. Holandako Kontsilio Pastoralean, berriz, gizonagan hasten eta bukatzen da dena».

Une horietan «Teología de la Liberación» deritzana ere kontutan hartzen du. Oraiko moda hortaz 40. orrialdetan emango digu bere eritzia, «Liberazio» teologiaren zentzu semantiko-koa argituz. Izan ere zer besterik izan da kristautasuna Jainkoari errendaturik egotean gizon bakoitzaren libertatea eta lagunurkorik ez menperatzea baizik? Hortarako, izpiritu berri bat ekarri zuen mundura, 47. orrialdean adieraziko digunez.

Argi dago egilea fede sendo baten barnean dagoela. Hala ere idekitasun handiko gizona ageri da. Agnostikotasuna, ulertu ez ezik, oso normaltzat hartzen du; baina ezeptikotasuna ezinezkoa iduritzen zaio. Bizitzaren izateak berak kezkatzen bai du gizona. Tartean pluralismoa ere aipatuko digu, edonork haintzat hartzekoa denez.

Aspaldiko gaia izanik, gaurkotasunik ezin zaio ukatu. Bide horietatik zerbait apartetxo gabiltzanontzat ere badu zer irakatsi. Eliza gaiaz jakintzaz beteriko liburu irakurgarria. Hizkuntza ordea, aberatsa eta aldi berean argia eta erraza, egile prosalari bikaina denez.

ZOFIA SZLEYEN.—*Czekajac na lubego. (Poezja milosna dawnej Hiszpanii)*. Wybrała, przelożyła i opatrzyła posłowiem. Wydawnictwo Literackie. Kraków, 1981.

Krakobian agertu zen Hispaniako poesiaren bilduma hau. Gaztela, Portugal, Galizia eta Kataluñako hizkuntzetako poesien artean dator Euskal Herrikoaren presentzia ere. Beti ere on da herbestekoez gure literaturatik zer hautatzen duten jakitea. Lehenago alemanera Frey eta Brettschneider-ek itzuli eta argitaratuaren berri eman genuen (ikus *Egan*, 1983. urtekoa bere 219. orrialdean) eta orain Jan Braun euskalariak polakora itzuliz argitaratuaren berri dakargu.

Euskal Herrikerik lau poema baizik ez dira, XVII. mendekotzat jotzen ditugun balada eta erromantzeak.

Jan Braun-ek itzuliak, seguruaski berberak hautatuak, liburuaren 135-144. orrialdeak osatzen dituzte, izenburu honen pean: «Ballady i Romance baskijskie, Wiek XVII (Przekłady dokonane przy współpracy filologicznej doc. dra Jana Brauna)».

Hara hemen zeintzuk osatzen duten: *Narzczona z Atharratz* (Atharratzeko ezkongai); *Pierwszy kwiat* (Lehen floria);

Ptaszyno, dokad... (Xorittua, nurat hua...) eta *D studni z dzbanem* (Goizean goiz jeikirik). Azken hau, agiri denez, Jorge Riezenen *Nafarroako euskal-kantu zaharrak* deritzan bildumatik hartua (64. zenbakiduna).

Erdarazkoetan, zenbait ononimoz gainera, Cervantes, Gón-gora, Lope de Vega, Quevedo..., eta, esan bezala, zenbait ga-lego, katalan eta portuges.

Ez da liburu handia. 167 orrialde baizik ez ditu 19 x 19 zm. neurrian.

ი ა ნ ბ რ ა უ ნ ი . — ბ ა ს კ ო ლ ო გ ი ი ს უ ე ს ა ვ ა ე ლ ი (ლ ე ა მ ც ი ე ბ ი ს კ ო რ ს ი) .
ა კ ა დ . ა რ ნ . ჩ ი ქ ო ბ ა ვ ა ნ ს . წ ი ნ ა ს ი ტ უ ე ა ო ბ ი თ ა დ ა რ ე დ ა ქ ტ ო რ ო ბ ი ო . თ გ ი ლ ი ს ი ს უ ნ ი ვ ა რ ს ი ბ ო ბ ო
ზ ა ნ ო მ ა მ ა ლ ო გ ა . თ გ ი ლ ი ს ი , 1984 .

Euskal Ikaskuntzarako Sarrera da, georgieraz idatzia. Egi-lea Jan Braun poloniar euskalaria eta argitaratzeilea Tbilisi-ko Unibertsitatea, 1984-an.

Georgieraz ez dakigunez, edukinetik eta bereziki bibliografiatik ohartzen gara liburuaren edukinez eta balioz.

Hara hemen bere aurkibidea: Arn. Chikobava-ren hitzau-rrera. Atarikoa. I.—Euskaldunak. Ezaugarri nagusiak. II.—Eus-kaldungoaren historia. III.—Euskalaritzaren historia. IV.—Hiz-kuntzaren geografia, jatorria eta adierazpena. V.—Fonologia eta fonetika. VI.—Morfologia. Substantiboak eta adjetiboak. VII.—Izenak. Numeralak. VIII.—Aditza. IX.—Joskera. Eta bu-katzeko bibliografia.

Besteak beste, bibliografia hortatik ikusten dugu non oina-rritua duen bere lana: G. Lacombe, R. Lafon, J. Allières, H. Gavel, L. Mitxelena, N. Moutard, H. Schuchardt, P. Lafitte, I. L. Mendizábal, P. Zamarripa, K. Bouda, E. Lewy, R. M. Azkue, P. Lhande, D. Alzo, H. R. Marr, C. C. Uhlenbeck, R. R. Braun eta beste.

FERNAND BONNEURE.—*Brugge beschreven. Hoe een stad in teksten verschijnt.* Elsevier Brussel, 1984.

Liburu honetan literatura lanetan Brujas hiriarri buruz edo bertako pasartez agertzen diren testu zatiak biltzen dira. Gehiena danesetikakoa bada ere, Europako zenbait hizkuntzatatik jasoak daude eta ez da falta idazle ospetsurik ere: Dante Rossetti, Victor Hugo, Barrés, Zweig, Zuckmeyer, Mallarmé, Baudelaire, Yourcenar, Gezelle, Hugo Claus, Rilke, Paul Claudel eta abar.

Idea ona izan da F. Bonneure delakoarena, orainarte bidaia liburuetatik soilik egiten ziren holako bildumak eta honak literaturazko testuetatik harturik egin bai du.

Ohi ez bezalako liburu hau, ongi inprimatua dator, luxoz, eta bere 200-207 orrialdeetan Federico Krutwig-en *Erroten Burgiko mystêrioa* deritzan eleberritik hartutako testua dakar, *Biskaiersplein* (Bizkaitarren plaza) eta hiriko gazteluaren arteko kaleak eta azti-sinbolojiaz eta sineskeraz ematen dituen zatiak.

Egan-en aurreko zenbakian aurkeztu genuen Krutwig-en liburu hori. Itzulpenak ulermenerako kalterik ez ziola egingo iduritzen zaigu.

On dira holako lanak gure hizkuntza eta kulturaren zabal-kunderako.

Unesco-ren Albistaria.—Munduari buruz leiho irekia. 1984 Otsaila. XXXVII. urtea.

Eusko Jaurlearitzaren babespean HABE Alfabetatze Sailaren eskutik datorren aldizkari berria dugu. Duela hogetahamazazpi urte sortua bazen ere, berria da euskararentzat. Gure hizkuntzan lehen aldiz egiten denez.

28 hizkuntzatan egiten zen oraintsurarte, lehen orrian dionez, eta euskarazkoak 30.a egiten omen du. Hala agertu ere otsailaren 15ean gaingiroki ezik handikiro aurkeztu zen lehen ale hau Maria Kristina Ostatuan. Han bertan azaldu zen hasierako historia. Baina bada aipatu ez zen beste historia bat ere, prehistoria ez dena. Nori berea ematerakoan kontutan hartzekoa. *Unesco-ren Korreoa* (eta ez bildurto *korreo* erabiltzeaz giputz-beterriarrak *Korrika* noranahiko hedatu digutenean) euskaraz argitaratze asmoa Euskaltzaindiaren Jagon sailetik sortu zen eta Kultur Sailari eskaini.

Asmoa aspaldikoa zen, egia esan. Trantsizio garaiko Kultur Kontseilukoek zenbait urrats eman ere bai, baina ondokoek baztertu zuten eta proiektua lo egon da J. M. Velez de Mendizabali eskaintzeko aukera etorri arte.

Dena dela, hara hor euskaraz kaleratua hainbeste opa zaion aldizkaria.

Aldizkari honek, gehienetan lan monografikoak ematen dituenez, zenbaki hau analfabetizmoari eskainia da, honako edukinez: «Inperatibo moralak», Amadou-Mahtar M'Bow; «Analfabetakuntza eta garapena: prozesu bakar bat», Marcel de Clark; «Kartilatik telebistara», Adame Quane; «Alfabetakuntzaren ekonomia politikoa», Herbert Gintis; «Munduko egoera», txostena; «Laugarren mundua. Alfabetoak», Ali Hamadache; «Inmigratuak, bi aldiz deserroturik», Sonia Abadir Ramzi; «Mundua eta letrak», Paulo Freire; «Unesco eta alfabetizazioaren aurkako burruka», txostena; «Alfabetatze sariak 1983», berriak.

Gure kulturgingintza eta euskara suspertzen laguntzeko aldizkari egokia iduritzen zaigu. *Unesco-ren Albistariak* abiada hartu du eta ibiliaz bere bidea egiten du.

Itun Berria. Elizen Arteko Biblia. Bibli Elkarte Batuak (Sociedades Biblicas Unidas). PAX Argitaletxea. 1983.

Liburu hau, bere sarreran aitortzen denez, 1977tik Elizen Arteko Biblian aritu direnak burutua da. Bereziki, Eliza Katolikoaren eta Bibli Elkarte Batuaeren artean.

Grekerazkotik egindako itzulpena da, eta ez Vulgatatik. Hortarako The Greek New Testament (Third Edition, United Bible Societies) testu kritikoa oinarritzat eta abiapuntutzat hartuaz.

Hiru urte lehenago argitaratua da Iruñea, Baiona, Bilbo, Donostia eta Gasteizko Elizbarrutien *Itun Berria* (1980) eta Bibli Elkarte Batuak atera duenetik bada aski desberdintasun. Euskara batuan eta Biblia gunean berdintsuak badira ere, itzulpen aski desberdinak dira adieraztez. Esate baterako, hemen «sos» dena, bestean «txanpon»; hemen «dirutegi» dena, bestean «atabaka» eta holakoak. Orduango diru izenak erabili ezinik egungo jendeak uler dezan, zeren haiiek «atabaka» erabiltzen zutela jakitea ere urrutitxo joatea bait da. Bestalde, Ebanjelistek badute euskaran lehenatasun bat Leizarraga eta Urte-ren bidez eta horri oratuz Testamendu Berria izenburutzat gordetzea ere ez zen gaizki. Zeren euskaldunarentzat, *Ituna*, iluna gertatzen bait da. Hein batean, Testamendu da garbizale direnentzat eta ez alderantziz.

Liburuaren aurkezpen laburra Argitalpen-Batzordeak Donostian 1983ko urtarrilaren 25ean egina da. Lastima da sarrerara hau gainerako testuaren mailakoa ez izatea. Hemen, protestanteek ez dute izan axola handirik, zeren beharrezkoa bai zuen norbaitek orraztaperen bat ematea hutsik larrienak kentzeko behinik-pehin. Besterik da sarrera orokorra, baina batez ere testu itzulia.

Testu itzulian, euskara jator emateaz gainera Biblia bera funtsez adieraztea. Liburuaren egitura non eta nola oinarritzen den oso ondo adierazten da aurkezpenean: Itzulpenaz aparte, eranskin askoz hornitu eta aberastu da. Osagarri asko daroa

liburuak, berezko testuaz gainera. Lehenik Sarrera Orokorra dator. Gain-gaineko ikuspegia darama horrek Itun Berria osoa-ri buruz, eta berori osatzen duten liburuetatik bakoitzari buruz. Hurrena, Biblia osoko liburuen zerrenda dator. Liburuon izen-tan, orain arteko izenak kontutan hartu dira gehienbatean; batzutan, halere, izen berriak eman beharra ikusi da. Segidan, Itun Berriko liburuak datoz hurrenez hurren. Bakoitzari sar-reratxo bana eman zaio, liburuaren edukina gain-gainetik azalduz. Orri-oinetan beste osagarriok eman dira: oharrak, al-de batetik eta erreferentziak bestetik. Azkenean, lagungarri, hitz-saila eta segidan hiztegi arrunta.

Liburuarekin batean iritsi zitzaidan Audelino González Vi-lla-ren hilberria. Igazko azaroaren 4an pausatu zen 83 urtekin bere sorterri zen Leon-en. Audelino, gizon atsegin hura, albai-teroa zen ogibidez, baina Bibliazale amorratua bere gogoz. Bibliofilo bezala, Biblia zahar biltzaile nabarmendu zen eta kolekzio interesgarria lortu. Esaten denez, Espainiako libutu-tegi partikularrik hoberena omen zuen Biblia kolekzioz. Be-re liburutegi hortan euskarazkoak ez bazituen eta horiei bu-ruz mintzatzean ezagutu nuen bera. Gainera, sei urte dira Donostian Ebanjelistek Biblia astea eratzen hasi zirela. Hiru urtez egin zen eta Manuel Corral eta Juan M.ª Olaizolak anto-latua bazen ere Audelino-ren laguntza izan zuten. Lastima izan zen antolakizun haiek jarraipenik gabe gelditzea.

J. S. M.

IÑAKI EIZMENDI «BASARRI».—*Bertsolaritzari buruz*. Auspoa Liburutegia. Tolosa, 1984.

Izenburuaren jabe da Basarriren prosazko lehen liburu hau. Aldizkari eta egunkarietan 1961etik 1984ra bitartean argitaratutako artikulu bilduma da, baina ez ordea nolana hiko bilduma, bertsolaritzari buruz egileak idatzi izan duenaren lan hautatuak baizik. Eta Basarriri nork uka gai hortaz dakiena?

Lehenago Xalbador, Uztapide eta Amurizak idatzi zuten beren liburuetan bertsolaritzari buruz, baina oso premiazkoa genuen Basarrirena. Hainbeste urtetan txapeldun izana, ikasienetakoa eta urte askoan plazetan aritua. Hau, gure artean nor nahik dakiena da eta ez naiz hasiko hemen bere merituak errepikatzen. Liburu honetan bildu ditu sakabanaturik zituen idazlanak, bere esperientziak, eritziak, kritikak eta historia diren edo historia izango diren agiri asko. A. Zavalaren hitzaurre interesgarri batekin dator.

Esan beharrik ez dago liburu aberatsa dela bere edukinez. Lehendik ere bagenekien giputz beterriar kontalari trebea zela Basarri eta hemen ere hala nabari da bere euskera jatorra, bere hizlaxozko ahalmen berezia. Hori behintzat argi erakusten digu. Bertsozale ez den edozein euskaldunek ere gustora irakurtzeko liburu iduritzen zaigu, eta bertsozaleez ez dugu zer esanik.

Otsalar

BERTERRETX

Piarres Larzabal

Hiru agertalditako antzerkia

Jokolariak:

ANTZERKIA

Kondea

Otxoa

Musikaria

Turko

Marisants

Berterretx

Arrosa

Maddalen

Ezpeldoi

Dominika

Margarita

Dantzariak

Afe zaina

ANTZERKIA

BERTERRETX

Piarres Larzabal

Hiru agertalditako antzerkia

Jokolariak:

Kondea

Otxoa

Musikaria

Turko

Marisants

Berterretx

Arroxa

Maddalen

Ezpeldoï

Dominika

Margarita

Dantzariak

Ate zaina

LEHEN GERTALDIA

JOKA-LEKUA.—*Jauregui zahar bateko sala eder bat... Murrue-tan, arma eta ihiziko orroitzapen... Ezker, ziminia bat... Erditan, ohorezko kadira, bi-hiru mailen gainean... Kadira haren sahetsean, barne ate bat... Eskuin, kanpoko atea, leihoarekin*

*Oihala idekitzean, kondea, jarririk da ziminiaren ondoan... Iduri du gogoetatua... Musikaria kadira handia-
ren oinetan, musikan ari da, orduko zirrika batekin...
Berterretxen airea trixteki emaiten du.*

*Noizpait kondea xutitzen da, eta harat-ta-hunarat kurri
dabil.*

KONDEA (*idorki mintzo*).—Urrikari dut eni jazartzen dena. Ha-
rek konprenituko baitu, bere gostuz, Bortueder, Maule
Jauregiko kondeak, bi gauza ez dituela sekula ikasi: su-
metitzen eta barkatzen...

Hanbat gaixto Berterretxentzat, hortaz ez bazen oraino
ohartua... Jauregui hunen zolako ilunbeak sobera gozatu
gabe, begiak idekiko ahal zaizko... Anartean dagola hor...

Libertatea galtzeaz ez bada korreitzen, kenduko diot
lepoa.

Berterretxeak teilatu zabal duela-eta profeta bezala
mintzo dela —eta— zer uste du? Ez duela ene pean umi-
liatzerik?... Ene maila bereko dela?... Ikas beza ene ga-
nik, eta horrekin ikas bezate ene meneko guziek. Bortu
ederrek goragi doatzin arbolak ez dituela hazten, bainan
mozten.

Bortuederrek nehoi ez dik behatu nahi buruz-buru
bere ontasunetan, are gutiago petik gora... Hori jakintzak,
Berterretx... Hori, jakin bezate orok.

(*Ate-zaina deitzen du, joare batez*)

ATE-ZAINA (*agertuz*).—Jaunak deitu nu... Zer dezaket jaunaren
zerbitzuko?

KONDEA.—Pierra, Turko, presondegi-zainari errozu, Berterretx ene aintzinerat ager dezan.

ATE-ZAINA.—Zure zerbitzari, Konde jauna... Egina izanen da zuk nahi bezala.

KONDEA (*leihotik behatuz*).—Hemen, begiek bixta-arau eta urrunago, eneak dira gizon eta lurrak. Nehor ez bedi mugi ez sar, ez jali, ene baimenik gabe!

Berterretxek, Ezpeldoiko alaba, Margarita, behar omen du beretu eta Berterretxean espos lagun sartu...

Hortan ez omen dut nik deus ikustekorik!... Ez zaio gogoratu ere, alaba beraren gainean, bertze norbaitek begiak pausatuak dituzkela. Erakutsiko diot nik zer gostatzen den, bertzen ontasunetan baimenarik gabe, urtzoen ihizatzea.

ATE-ZAINA (*agertuz*).—Konde jauna, Turko hemen da, Berterretx derakarla estekan.

KONDEA.—Ontsata da... Musikari, jali zaite... Sar-araz zatzu. (*Bera jartzen da alki ederrean... Berterretxek bi eskuak giblean estekatuak ditu... Mintzatuko da, bizkarrez jendeeri, bisaia trebeska*).

TURKO (*Berterretxi*).—Belaunika adi, nausiaren aintzinean.

BERTERRETX.—Ez naiz belaunikatzen, Jainkoaren aintzinean baizik.

TURKO.—Hee?... Hola mintzo haiz nausiari? (*nahi du jo*).

KONDEA.—Dagola xutik... Bainen, muturra itzul-ak, Turko, horren potretak ez dezan enea zikin. (*Berterretxi*) Ikusten ahal duk orai garbiki, hire bizia ene eskuetan dela... Bainen, Bortueder kondearen mehatxuez, ez omen huen, hik, axolarik... Bortuederrek, hori eta hire iduriko balentriatsueri erakutsiko ziotek beren mailean egoiten, kopeta behera, herresteri gomeni den bezala.

BERTERRETX.—Herrestatua naiz, bainen ez naiz herresta, jauna... Kopeta gora daukazu, bainen ez zira biziki gora.

KONDEA.—Beira adi mihi luzekerietarik... Orroit-adi hire mihi motz dezaken ezpata eskuetan diatela.

BERTERRETX.—Zure ezpatak baduke ahal, bainan, ene baitan, zu baino ahal gehiago daukat.

KONDEA.—Zer ahal dituk hik?... Zer? Haizen herresta?

BERTERRETX.—Denborak zure ezpata erdoilduko du eta zure indarrak hautsiko ditu... Nehor ez da izanen heien zaintzeko eta lauzkatzeko.

KONDEA.—Zer daukak hire burua?... Profetatzat?

BERTERRETX.—Ba, urgulu baduzu, harri pikatuz egin zure jau-regi azkarrez. Bainan gertatuko da eguna, harri horiek guziak barreiatuko baitira... Zure indarra, harri hilez delakotz, denborak eraustuko eta mutzituko baitu.

KONDEA.—Eta hirea, uste duka iraunkorrago izanen dela?

BERTERRETX.—Ba... Ene indarra arbola biziz baita, arbola hau mozten baduzu ere, hunen trunko zaharraren inguruan, mila aldaska berri muskilduko dira... Eta zu ahantzia edo mespresatua bilakatuko zirelarik, mila boza altxatuko dira, erranen baitute: «Berterretzek arrozina zian».

KONDEA.—Badakik arras ontsa hire mixeriaren brodatzen. Egiazko ahalik ez duenak bere burua maiz alegiazko ahalez hazten dik... Jakin-zak, hire pretentzione guzien gatik, ene ezpataren kaskoko ttipi bat askiko dela, hire prediku eta amets guzien ehortzeko eta ahanzteko.

BERTERRETX.—Hala diozu. Bainan, ene burua kapetatze on bada zure ezpata, sekulan ez ditu kapetatuko arrozina eta zuzenbidea... Ni ezpataz zilatu eta laburturik ere, ene arrozina eta zuzena joanen dira beren bidean aintzinerat. Xut eta behin ere baino fermuago, ene odolaz haziak eta azkartuak izanen baitira.

KONDEA.—Mintzo haiz zuzen legearen jabe hi eta hi bakarrik bahintz bezala. Eta ni, bide makurretik ibilki banindukek bezala. Nor gabiltzak bide zuzenaz... Hi edo ni? Bahakien

arras ontsa hemengo legea nola den. Ene meneko diren etxetako alabek, ene baimena behar dutela ezkontzeko, hori bahakien arras ontsa... Ene gogoaren berri galdatu gabe, hemengo legea mespresatuz, xedea hartu duk Margaritarekin esposatzeko. Nork dik beraz legea mespresatzen, hik edo nik?

BERTERRETX.—Margaritaren gainean hedatua daukazun eskua, ez da zuzenezkoa bainan zuhaurrezkoa eta bortxazkoa... Zer legez, zer dretxoz, Margaritak zure baimena behar du gogoko duen batekin sakramenduz apailatzeko?

KONDEA.—Zer dituka?... Margaritaren gainean ditudan dretxoak ukatzen? Jakintzak ene dretxoak sakratuak direla... Mauloko Bortueder kondea, bere beneko lur eta suieten jabe dela... Jabe, Jainkoa mundu zabalaren jabe den bazenbat.

BERTERRETX.— Ez, konde jauna... Ez ditake gizon bat bertze gizon baten jabe izan... Honako dretxoaren pretentziona ez da sakratua bainan sakre bat. Margarita ez da gauza hil edo kabala bat, zu haren jabe izaiteko.

KONDEA.—Noizetik hunarat buruzagiek ez ditek dretxorik beren menekoen gobernatzeko?

BERTERRETX.—Buruzagieri da, menekoen ibilpideen laguntzea, eta, behar orduan, zuzentzea... Bainan ez, menekoen tapatzea eta irestea.

KONDEA.—Ez zakiat nork holako katitxima sorjesaz hire burua hanpatu dikan. Itzulino bat ez hukek kalte egiten bahu San Bladiko abadearen ganat, hire kasko barneko fuinten pixka bat purgatzeko.

BERTERRETX.—San Bladiko abadeak eta nik badakigu elgarren berri, eta ez nau harek kontrestatuko.

KONDEA.—Hola denaz geroz, purgamena bilduko duk jauregi hunen zolan berean... Hor aurkituren dituk bi erremedio: ilunbea eta gosea, hi bezalako kasko gogorren sendatzeko edo bentzutzeko hautak baitituk... Turkoren saldak eta gerizak badik jada anitz konbertiturik... Ez dea hala, Tur-

ko?... Eta pentsatzen diat gizon hau ontsa tratatuko dukala. (*Turkok baietz dio, irri larri batez*). Anartean, ibiliko nuk ni urtzo ihizian.

BERTERRETX.—Ihizatzea nor-nahiren da... Atzemaiteak ditu lanak.

KONDEA.—Turko, haragi hori eremak hire gazitegirat... Eta hik, Berterretx, ez zakela odol gaxtorik egin ene ihizatzeaz... Jakin zak Bortueder kondeak, urtxo ihizian, aspaldi eta aspalditik bere aprendizkoak eginak dituela.

BERTERRETX (*jaliz*).—Buzokek ere ihizatzen dituzte urtxoak... Dena da ean, hola bildu urtxoa etxekotuko zautzun.

KONDEA.—Kaiola ederrean, munduko urtxo guziak laketzen dituk (*bakarrik*). Ha zer predikaria hori... Holako bat aski laiteke eskualde batetako sujeten galtzeko!... Holakoeri hegalak motz lehen-bai-lehen, Bortueder, bertzenaz hire larderia laster urtua lukek.

(*ate-zaina deitzen du*)

ATE-ZAINA (*agertuz*).—Zure zerbitzari, jauna!...

KONDEA.—Pierra, musikariari errozu jin dadien (*bakarrik*). Nik ez dudala Margarita bilduko!... Lehena laitake eni ihar-doki lezakenik. Ez da oraino amen alabarik sortu, nik bil ez dezaketenik... Nahi dut zonbaiten ihizatzeke, behar dela abilezia eta pazientzia berezi bat. Bainan badakit ihizi-arau ihizatzen eta bakotxari bere apegua apailatzen.

ATE-ZAINA (*agertuz*).—Jauna, musikaria hemen da.

KONDEA.—Ontsak da... Sar bedi (*sartzen da*). Behar dauzkidatzut othoi eman aire alegera batzu (*musika ari da, kondea harat eta hunarat dabil, artetan bere solasak pikatzen dituela, edo leihotik behatuz, edo musika doblatuz*).

Batzuen ustekeria ditake Ebaren alabak arrazoinatuz direla enganatzen. Hala mintzo direnak, ez dira ofizioaz argiturik mintzo, bainan airetarik. Gutxi emazte bilduko duzu arrazoinatuz... Koxkorregi baita heien adimendua, lotkia

on batek galdatzen duen hedadura eskaintzeko. Emazte bat zuretu nahi baduzu ase-atzu haren begi eta bihotzak... Haren begitan ager zaite eder. Eder zure gorputzaz, zure arropez, zure solasez... Dirua ibil-azu aise, izan zaite karosa jori baten jabe, eleak zabal-azkitzu gozo eta lehun. Begitakoa ez bazaio aski, zure jorrai az ingurika-azu, haren bihotza han hemenka kixkatuz, aurkitzeko nundik duken sarkirik guriena. Jalizkitzu hetsimenduzko zinkurina sarkor batzu... Ez bazaizko aski, ixur berdin penazko nigar bero hunkigarrienak... Oraino ere gogor badago, ez uste partida galdua duzula. Egun ardiesten ez duzuna, bihar zuregana dezakegu. Ez izan presatuegi, baina erne egon mementoaren kausitzeari.

(Musika aire bat)

Heiekin gurutzamenduak ez dira behar sobera argi eta zut pikaiak, baina lanbro goxoz kukutuak, arrosez usain-
-onduak, nigarrez olioztatuak, suspirez musikatuak.

(Musika aire bat, zaldi kalupen aintzinean).

(Zerbeit entzuten dute leihotik) Ixil zaite, otoi, musikari!
Ez dea hori zaldi galuparen arrabotsa?

MUSIKARI (*leihorat hurbilduz*).—Ba, kondea, zaldun batzu dira hurbiltzen ari, jauregiko tranparat. Sartzeko zubia ematen diote (*aditzen dira araberako arrabotsak*). Zure zaindari Otxoa da hor, bere gizonekin.

KONDEA.—Ha... Ez da goizegi! ... Beha dagonaren hetsidura, bidekari heldu denaren akidura bezain lotsagarri baita... Zer behar ote daut ikasi?

ATE-ZAINA (*apur baten buruan agertuz*).—Jaun kondea, Otxoa da hemen!

KONDEA.—Sar bedi (*musikariari*).—Erretiratzen ahal zira. Agur Otxoa! Hor hiz azkenean! Aspaldi dik hire aiduru nago-la! Zer berri ekartzen dautak...? Mintza-adi.

OTXOA.—Badut zer-nahi kondatzeko.

KONDEA.—Jar-adi eta kondazkidatzik denak xeheki, burutik buru... Jakin-nahia satifatuko dautaken bezenbat, zer urrats ibili behar diaten argituko bainauk (*Edatera ematen dio lehengo kopa zahar batzuetan*).

OTXOA.—Zuk erran bezala, nausia, hamar zaldizkoekin izan naiz lehenik Ezpeldoirat.

KONDEA.—Margarita etxean zena?

OTXOA.—Ba nausia! Margarita Ezpeldoian kausitu dut bere aitazun eta amarekin... Zaldiko lagunak atean utzirik, nihaur sartu naiz Ezpeldoian, eta, hiruen aintzinean, mintzatu naiz zuk erran bezala.

KONDEA.—Nola mintzatu haiz? Edan zak!

OTXOA.—Ederkienik, nik uste: «Maule jauregiko Bortueder konde aintzindariaren mutila naiz, diotet erran... Enekin, berri on bat eta zoriona dakarzkiz zuen etxe ohoragarriari».

KONDEA.—Ez duk batere gaizki hastapena!

OTXOA.—Eta huna nola segitu diotedan: «Ene nausiak hemen gaindi ihizian zabilalarik, begia eman dio etxe huntako urtzo garbi gazteari... Ederragorik ez omen baita munduan... Eta, urtzo horri buruz heldu naiz... Nausiak manatu daut zaldizkoez inguru egin diezodan eta Ezpeldoiko ohantzetik, Maule jauregiko teilatu perat hel-araz dezadan».

KONDEA (*loriatua*).—Urre mihiz ere, ez zukek hobeki mintza! Eta zer erreputa ukan duk?

OTXOA.—Lot gaiten amatik... Amak doi-doia zombait hitz bakar jali ditu... Hek ere funts gabekoak, sintsakeriatik... Ez du iduri baduela bere baitako handirik, ez eta ere haren errana biziki konda dela barne hartan.

KONDEA.—Nik ere iduripen bera izan diat... Emazte goxo langile bat dela, bainan uli bat... Eta aitaizuna?... Pentsatzen diat haren sustengua ukan dukala.

OTXOA.—Ba, hura arras ados da eta lorietan Margarita zurekin ezkont dadien!

KONDEA.—Ba, Ezpeldoi, denboraz jauregi huntan mutil egona duk... Pixka bat, eni esker, esposatu zuian Ezpeldoiko alarguntsarekin... Dirua eta gorapenak plazer zaikok... Ez nuk estonatzten laster eta gogotik onhartu badik ene proposamendua. Eta Margarita bildu duka?

OTXOA.—Jauna, egiari zor diot bere bidea... Ez naiz Margaritarekin jali, desira nukkeen bezen gostuki.

KONDEA (*griñatuki*).—Ez nian bertze beldurrik!

OTXOA.—Bere itxuraren ederraz bezenbat, harritu nau bere izpiritu xorrotx eta argiaz... Ene bizian guti andere gazte kausitu dut horrenbertzetaraino norbait iduritu zautanik.

KONDEA.—Ba, aita zena zian hola, kasko handiko gizona. Eta fagore berezi batez, Margarita, munduko handieriaren alabak altxatzen diren komentu batean altxatua izan duk... Aita hil-eta sartu zuian etxerat, bainan bazakik handizki bitiztearen berri.

OTXOA.—Dena den, etxekoen baimenarekin, bere eskua Berterretxeri hitzemaña omen dio... Eta ez omen du hitza janen.

KONDEA (*samur*).—Berterretx!... Oraino ere Berterretx! Bainan zer kausitzen zioz herresta horri, hoinbertzetaraino hortaz xoratua izateko? Ez duk ba horren etxaldea dorredun...! Ez dik ba baitezpada ni baino gehiago, arkanjelu muturra!...

OTXOA.—Hura omen du maite.

KONDEA.—Hura maite!... Hura maite!... Horiek neskaxa gazte kaprizak ditik... Laster ahantziko ditik, segur nuk, Berterretx eta gainerateko purruskeriak, jauregi huntan kontesa handi jarriko delarik.

OTXOA.—Horixet bera pentsatzen duk nik ere... Zu hobeki eza gutuz eta hemengo moldeak hartuz geroz, laster galduko duela Berterretxean andere gazte sartzeko tirria.

KONDEA.—Bixtan duk, hola laitakela... Bainan bildu duka hunarat egoiterat onez onean jin dadien?

OTXOA.—Jin dadien bildu dut... Ez behialakoan... Zure gain da hemen egon-araztea... Ikusi dudalarik ez zuela biziki kilikatua iduri zure eskuaren eskaintzaz, aipatu diozkat sarritik harat hemen emango ditugun pestak... Nola pesta horietarat gomitatzen zinuen, nola haren graziaz eta presentziaz pesta horiek nahi zinituen edertu eta alegeratu... Ez zela holako gomitarik errefusatzen... Gero ere zure eskurik ez badu nahi, etxerat libro izanen dela. Eta holako...

KONDEA.—Biziki ontsa mintzatu hiz... Eta holako ele horien ondotik, nola plantatu zauk?

OTXOA.—Halere eta beti hotz eta mutu baitzagon, azkenean aipatu diot Berterretx... Hunarat etorritz Berterretxen ganik hurbiltzen zela, beharbada ikusten ahalko zuela eta menturaz libraraziko ere. Eta hunarat bildu badut, uste dut azkenean, Berterretxentzat eta haren gatik bakarrik heldu den.

KONDEA.—Eta, noizko etorriko duk hunarat?

OTXOA.—Laster engoitik. Ez baitzuen fitsitan gutaz inguratua hemen sartu nahi, azkenean onartu behar izan diot etxe-ko karrosan jin dadien, ama eta aitazunarekin, merkaturat heldu balire bezala.

KONDEA.—Berdin zautak nola nahizka jin dadin, heldu balinbaduk... Dena duk hunarat-eta nola hemen laketaraziko dugun.

OTXOA.—Nik, nausia, ihizia hurbildu baitzaitut, zuri izanen da orai haren eskuratzea.

KONDEA.—Lan handitan emaiten nuk.

OTXOA (*irris*).—Ez dut beldurrik ez duzula erreusituko, behoken hezteko duzun artexiarekin. (*Atea jotzen dute*).

KONDEA.—Aintzina!

ATE-ZAINA (*agertuz*).—Berterretxeko anderea da hemen jauna.
Ikusi behar zaituela dio.

KONDEA.—Ai ai ai! Haste partida! Errak, Otxoa, ez adila so-
bera urrun ni ganik! Hire beharretan gerta nindukek.

OTXOA.—Sahetsean izanen niz, zure lehen deiaren gomendio.

KONDEA (*ate-zainari*).—Sar-araz zazu Berterretxeko etxeko an-
dera (*Otxoa jalitzen da. Kondeak, alegia okupatua, bizka-
rez errezebitzen du. Marisants xutik dago, idor eta fier. Azkenean itzultzen zaio, eta hotz-hotza, goratik*): Zer
nahi zinuen?

MARISANTS (*samurki*).—Zer nahi dudan? Kopeta baduzia zuk
hori eni galdatzeko? Zer uste duzu? Hobenik gabe, ene
semea preso ezarri —eta— ixilik egonen nautzula?

KONDEA.—Ama batek, holako pozoina mundurat emanik ahalge
eta ixilik egon behar luke!

MARISANTS.—Nahiago dut pozoinaren ama izan ustelduarena
baino.

KONDEA.—Herrestek ez bezate gal errespetua beren buruzagieri.

MARISANTS.—Otsoeri ez da errespetu ekartzetik.

KONDEA.—Beharko ekarri...! Beldurrarena bederen!

MARISANTS.—Zure beldurra beira-azu xoroen izitzeko.

KONDEA.—Ahanzten duzu ene etxean zarela... Zure semea ene
eskuetan dela!

MARISANTS.—Ba... Hortako jina niz... Ez ahal duzu ama bati,
hobenik gabeko haurraren ikustea errefusatuko!... Hala
egin baitaut presondegiko buruzagiak.

KONDEA.—Bere eginbidea bete du... Ez da nehor aizu, ene bai-
men berezia gabe, ilunbetarat eta hiltzerat kondenatu
haundien ikusterat.

MARISANTS (*asaldatua*).—Zer?... Ene semea ilunbetarat eta hil-
tzerat kondenatua? (*nigarrez lotzen da*).

KONDEA (*apur bat nigar egiterat utzirik, eztiki mintzo zaio*).—
Jar zaite, andere Berterretx eta funtsez mintza gaiten. Ba.
Konprenitzen dut holako gertakari bat zoin lotsa dita-
ken ama baten bihotzarentzat. Bainan, ez dakit kontura-
tzen zaren aski, zure semea zoin hobendun handi den eta
zoin gaztigu izigarriaren irriskuan den!

MARISANTS.—Ene semea holako gaztiguaren pean?... Bainan
zer krima egin du?

KONDEA (*bizi bizia*).—Haren egitatea, norbeit hiltzea baino hi-
tsago da... Ene menekoak ditu ene kontra muntatzen...
Aspaldi du begitan nuela eta zaintzen nuela... konpainia-
tzen den aldi guzitan, mihia ez du aski luze eni oldartzeko.
Horra zure semearen krima!

MARISANTS.—Hori balinbada ene semearen krima, zure mene-
ko diren bertze anitz, krima beraz hobendun dire.

KONDEA.—Zer erran nahi duzu?

MARISANTS.—Erran nahi dut, zure meneko gehienek hastiatzen
zaituztela eta hameka badirela ene semea baino jorratza-
leago, ene semea ez baita baitezpada maiz jalitzen eta
konpainiatzen diren gizonetarik.

KONDEA.—Eta jakiten ahal duta, jendek zer dioten nitaz?

MARISANTS.—Ez aise, zu egiaren entzuteko, ni haren erraiteko
bezenbat beldur baitzira!

KONDEA.—Mintza zaite deskantsuan... Otoizten zaitut eta ma-
natzen dautzut.

MARISANTS.—Galdatzen dautazunaz geroz: Ba, jauna, menekoak
biziki beren gobernuaz arrangura dira... Aseak dira zure
zergez eta zure gerlez... Aseak zure mainateretan alferrik
hazi behar dituzten zure zerbitzari eta enplegatuez...
Aseak bertzeen mixeriaren bizkar muntatzen dituztun pes-
tez... Hemen erdiak alfer bizi dira, bertze erdiaren gostuz.
Nehork ez du zure errespeturik... Nehork ez zaituzte zure
titrez deitzen, bainan «Gure POTZO»... Gorakeria, basake-

ria, odola, emaztekeria, erribotkeria direla zure jainkoak diote orok.

KONDEA (*otsotuz*).—Aski!... Enoxentak!... Ez banintz bertzalde argitua — zuhauren ahotik froga banuke, zer kalte hedatzen duten jendeen izpirituetan, zure seme eta haren idurikoen ele zuriek. Bainan aski iraun du heien sator-lanak... Orai artio, heien egitateeri begiak hetsi ditut, beharriak gogortu bainan, hemendik harat, azoteaz ditut heziko... Eta zure semea, hor izanen da bertzentzat lehen etsenplu eta izigailu.

MARISANTS.—Zure oldartzeak ene semeari, nehor ez du enganatu, bainan zure alderako hastirioa emendatuko. Denek badakite berdin zertako ziren jazar ene semeari.

KONDEA.—Ez dauzkitzuta eman, zertako preso ezarri dudan, ene arrazoinak.

MARISANTS.—Zure estakuruak entzun ditut, bainan zure ibilpidearen arrazoina bertzerik da!

KONDEA.—Zertako beraz, zure ustez, preso altxatu dut zure semea?

MARISANTS.—Ez balitz izan Ezpeldoirik, eta Ezpeldoian, Margarita izena duen alabarik, oraiko orenean, ene semea, Berterretxean izanen zen... Aitor-azu zure oldartzearen zimendua hortan dela, eta hortan bakarrik.

KONDEA.—Hori ere balinbada, ez duta ene dretxoia zaintzen?... Hemengo aspaldiko legea da, beren buruzagiaren baimenik gabe, menekoak ez ditazkela ezkont... Eta zure semeak, eni parte eman gabe ere, deliberatu du eta berria orotan hedatu, Margaritarekin esposatzen zela... Gehiago dena, espantuka ari izan da, nik legearen zuzena eta buruzagien errespetua...

MARISANTS.—Beraz, ez duzu ene semea kondenatzen zuzenez eta legez, bainan bakarrik zure kaprizaz eta jeloskeriaz.

KONDEA.—Zuek, herrestek, fitsik ez duzue konprenitzen goratikako kontesa hemengo bereko izan dadien, edo nunbaitik

jinikako andere bat? Ez ote da denen onetan hobe, hemen bereko norbait izan dadien? Nik, denen ongia behatzen dut, Margarita hemen kontesatzat hartuz... Zure semeak aldiz, ba, bere kaprizia du satifatzen, bere burua zerbitzatuz, denen ongiaren axolarik gabe.

MARISANTS.—Noizpait ikasi zinuen, jauna, zure itsuskerien apaintzen eta edertzen!... Zer dira?... Kontesa geiak eskas inguru hautan?... Margarita, eta bakarrik hura, on horataratzeko?... Eta Margaritak berak ez ote du fits erraitekorik?... Haren gogo-bihotzak ez ote dira errespetatu behar?

KONDEA.—Margaritaren gogo-bihotzak norat gidatzen diren, harat doatzi... Eni buruz plega zitazken, eta ditazke, zure semeari buruz bezen fermuki.

MARISANTS.—Hoin fermentasun gabeko emazte batetik duzia kontesa bat egingo?... Margarita holako xori-burutzat hartzeko, ez duzia hartaz estimu hoberik?

KONDEA.—Dena den, eta, aski elerik baitut zurekin, ikusiko duzu... Eta, hemen berean ikusiko duzu. Zuen solasak ibiliko ditutzue... Bainan abisu hau emaiten dautzut; Zure semeak ez badu umildu nahi eta Margarita bere gisa utzi nahi, zure azken adioak egiten ahal diozkatzu. (*Pierra deitzen du... hau agertzen da*) Pierra, andere hau dagola sahetseko sala batean, nik hunarat berriz deitu artio... Otxoa eta Turko jin ditela... Bederazka sar-araziko ditutzu (*Marisants jalitzen ari delarik*) Apaila zarezte nahi duzuen bezala, bainan orroit Bortuederrek ez duela mehatxu debalderik egiten (*bakarrik*). Zer predikariak Berteurretz horiek! Ez da segurki gezurra mota horrek duen omena: lamina andere batek urrezko aixturrez moztu ziotela mihi-azpiko zaina.

ATE-ZAINA.—Jauna, huna Otxoa!

OTXOA.—Berriz ere agur, nausia.

KONDEA.—Errak, Otxoa, hik bederen maite nuka?

OTXOA.—Jes! ... Hauxe zer galdea!

KONDEA.—Erra-datak egia! ... Ene menekoek gain-gainetik hasiatzen niteia?

OTXOA.—Ha! Zer zira? Emazte horren kasulari bilakatu? Bixtan da, baditutzula, zuk ere, zure etsaiak! ... Ez da itzalik gabeko arbolik, eta arbola gorago-ta itzala hedatuago du. Ez ahal zira hortakotz grifiaz urtuko.

KONDEA.—Ez, ez diat ene kontra izan daiten axolarik! Biziko legea duk hori. Amor eman behar duenak, bihotzean zauri senditzea... Hobe ene menekoak, ene larderiaz ikaran balinbadituk. Herresteri ez zioiteiat ene amodioa baitezpada galdatzen, bainan ba ene beldurraren errespetua.

OTXOA.—Jakinazu zu hastiro bazauzte, ni bietan hastiro nautela. Ttipien makila, handieri baiño, heien esku-makileri jazarkorrigo baita... Ni bezala aski duzu egitea... Bizkarra zabal gain-beherako bahazuzeri eta aintzina garrea zure kargaren karga.

KONDEA.—Horiek hola, badakika Berterretx nola ditaken Turkoren eskuetan? Turkori erran zioiat bere presunera pixka bat «tratatzeko», bainan beldur nuk, beheitirat ordu, ez ote duen bederen matatu... Ez bailikek lehen aldia, hori den basarekin.

OTXOA.—Nahi duzia ikusterat joan nadien?

KONDEA.—Ez, hago hemen... Turko bera hunarat etor-arazten diat... Bainan, behar dautak otoi bertze zerbitzu bat egin.

OTXOA.—Zure gomendio, jauna.

KONDEA.—Berterretxen amari hitzemana zioiat, apur baten buruan, bere semea, hemen berean, buruz-buru ikusten ahaliko duela... Nahi nitek horien solasen lekuko egon-adien batetik zer erranen duten entzuteko, bertzetik presunearen zaindari bezala. Turko ez zautak on jenderat agertzeko, ez itxuraz eta ez adimenduz.

OTXOA.—Ba, ba... gogotik eginen dautzut zerbitzu hori.

- ATE-ZAINA (*agertuz*).—Konde jauna, Turko da hemen.
- KONDEA.—Ba... Errak, Turko, min hanitz egin dakoka oxtiko presonerari?
- TURKO (*mintzo da abreki*).—Ba, beheiti ordu, eman diot zuk aipatu saldatik xorta bat (*irri larri bat dario*).
- KONDEA.—Zer egin diok?
- TURKO.—Jo eskuinaz, jo ezkeraz, jo ostikoz... Entzun bazintu haren intzirinak lurrean!... Sartuak zituela hemengo espantuak!
- KONDEA.—Arpegian ere jo duka?
- TURKO.—Ba... Bekaina hola ubeldua du... Eta sarri oraino hartu behar ditu ederrak... Eta hil behar bada, utziko duzu gero ene gain... Azken kondentatua ez nuen kordaz urkatu; bainan ene bi esku haukiekin... Orai baitakit nola tinka, hau ere, gisa berean, nahi nuke urkatu.
- KONDEA (*ez da sobera kontent*).—Turko...! Hire presunerak tratatuko dituk nik manatu bezala eta ez hiauri laket zaukan bezala.
- TURKO.—Ho jauna, ni beti zure manuari jarraikitzen naiz... Azkenik urkatu dudana enetzat eman zerautazun erranez urka nezan nahi nuen bezala... Bertze zombaiten hiltzetan jostatu banaiz, beti zure baimenarekin ahusatu naiz... Ez baninduzu erran oxtiko presonera hori «ontsa tratatzeko», ez nion segur begia ubelduko ukailo kolpez.
- KONDEA.—Bon, ontsa duk! Orai, hail beheiti... Presonera beztiazaraziko eta apainduko duk, jendetarat agertzeko on izanen den gisan, eta hunarat ekarriko duk.
- TURKO.—Segidan?
- KONDEA.—Ba, segidan...
- TURKO.—Ontsa da (*jalitzen da*).
- KONDEA (*Otxoari*).—Zer gizon aspria hori!...

OTXOA.—Duen ofizioarentzat, hauta da.

KONDEA.—Ez duka uste ene plana abila dela?... Orai ama-semeak ezarriko ditiat buruz-buru. Hautua emanen zio-teiat: edo despeira berek berehala eman dezotela Margaritari, eta libro direla... Edo, ez baditek berenaz bertzerik entzun nahi, semea betiko ilunbetarat kondenatzen dutala.

OTXOA.—Eskualde batetik denak gal (*Berak eta Margarita*). Bertzetik, berak salba eta Margarita gal. Bigarren eskualde hau hautatuko ahal dute!

KONDEA.—Hala behar litekeek hautatu, batere zentzurik balinbaditek... Eta orduan, konprenitzen duk, berek Margarita despeituz, ez nitek Margaritaren gogoia bortxatzeko lanik... Bere baitarik ene besoetarat jiteko prest lukek.

OTXOA (*irriz*).

KONDEA.—Zer duk irriz? Ene jukutriak hu hola alegeratzen?

OTXOA.—Horrek ere ba, bainan ez dezaket konpreni gauza hau: emazte beharretan balinbazira baitezpada, dotzenean hamahiru badituzu zure gomendio... Eta, ez dezaket konpreni zertako horren bertze odol gaxto eta buru-hauste dabilzkatzun Margarita eta hura bakarrik bildu nahiz... Berdin, segur naiz, bertze zombaitentzat egin duzun bezala, denbora laburrak barne, Margarita ere ez duzula gehiago zure gustukoa izanen eta zutarik urrunduko duzula.

KONDEA.—Zer nahi duk, hori amodioaren legea duk! Amodioaren harat hunatetan badituk bi maila. Lehen maila: maitate dukanaren ihizatzea... Bigarrena, arrapatu ihizi harren jatea... Mementokotz ihizian ari nuk... Ihizi bat badiat altxatua, paregabea... Eni iheska zabilak eta ez nuk hura begistatua duen ihiztari bakarra... Ihizi hori nahi nitek ene saretarat bildu, bera baino abilago naizela erakusteko eta bertze ihiztarierei nausitzeko plazerrez... Gizonak hola gaituk... Ihizi aisiegi eskuratuak ez dik estimurik... Penez eta izerdiz bildu ihizia hamarretan gozoago duk.

- OTXOA (*irriz*).—Hola balinbada amodioaren harat-hunata oraino ere, guk zure xakurrek, izanen dugu lan, zuri ihizi hurbiltzen.
- KONDEA (*irriz*).—Ba... Bazukek hori ere.
- ATE-ZAINA (*agertuz*).—Konde jauna, Turko hemen da bere presunerarekin.
- KONDEA.—Bon. Sar-araz zazu... Hik, Otxoa, barne huntan hartuko duk arta Berterretxez. (*Turko sartzen da, Berterretx kordatik... Hunek begia ubeldua du eta iduriz lehertua da*).
- TURKO (*Berterretxi*).—Ale... Belaunika adi nausiaren aintzinean...
- BERTERRETIX.—Ez diat kriminelari agurrik egiten.
- TURKO (*samur*).—Hee! ... Kasko tzar zorritsua, hi...
- KONDEA.—Turko... Gizon hori libra zak bere kordetarik eta ate giblean egonen haiz, horren berriz estekatzeko, hemendik jaliko delarik.
- TURKO.—Hee! Hau hemen libratu? Bainan eskapatuko da...
- KONDEA.—Ez... Otxoak zainduko dik hemen deno...
- TURKO (*estekak kenduz*).— Otxoak? Zer naiz? Ni ez aski handi horren hemen zaintzeko?...
- KONDEA.—Turko, obedi zak ixilik!
- TURKO.—Ba... Hau ene presonera da... Eni emana dautazu tratatzeko... Ez du hunen gainean Otxoak dretxorik... (*ostiko bat ematen dio Berterretxeri*) To, hau gehiago... Sarri ukanen dituk gaineratekoak.
- KONDEA.—Turko, hail ate gibelerat. (*Turko jalitzen da, erdi errabian*) (*Berterretxi*). Beti hitz beretan hiza edo behere hortan egoiteak guritu dika hire kasko gogor hori?
- BERTERRETIX.—Arrazoin duen kaskoa ez da guritzen, harroka baino gehiago.

KONDEA.—Kontzientziak ez dauka hire buruzagieri obeditzeko manatzen?

BERTERRETX.—Zureak ez dauzia gaizki ari zirela salatzen?

KONDEA.—Katitximan ikasi ahal duk lurreko buruzagiek Jainkoaren ganik dutela beren kargua?

BERTERRETX.—Katitximan ikasi dut ere, kargudun sartzea eta karguaren erabiltzea, gizon lan direla.

KONDEA.—Ez dakika buruzagieri desobeditzea, Jainkoari berari desobeditzea dela?...

BERTERRETX.—Batzuetan ba... Bainan badakit ere, bertze batzuetan, Jainkoari obeditzeko, behar dela buruzagieri desobeditu.

KONDEA.—Zer huts atzemaiten dautak ene karguko erabilpidentan?... Zer duk enetzat erraiteko?

BERTERRETX.—Duzun kargua, zure menekoen zerbitzatzeko duzu... Heiek zerbitzatzeko orde, zure burua duzu zerbitzatzeten.

KONDEA.—Ene meneko leialak ez dituk nitaz arrangurutzen... Beha-zak Otxoari...

BERTERRETX.—Zure lausengariak ez dute zutaz arranguratzetik... Hanitz ere zure beldurrak dauzka mutu... Zure zerbitzariak, behar bada zu zerbitzatzeten ziuzte, bainan zerbitzatzeten gaituztea gu?

KONDEA.—Menekoen dretxoak beti errespetatu ditiat...

BERTERRETX.—Eneak ere ba ote?

KONDEA.—Hi hemen preso altxatuz, ene menekoen ona eta ba-kea ditiat finkatzen... hire izpiritua eri baituk eta bertzen kutsagailu bailukek.

BERTERRETX.—Eta zoin dretxo sakraturen errespetuz, nauzu Turkori libratu?

KONDEA.—Ba, apur bat, Turkoren eskutan egon haiz. Bainan abisatzen hut: Alderat eta betikotz libratuko hut nun ez hizan kanbiatzen. Hire ama hemen duk sahetsean... Amarekin, hire solasak erabiliko dituk... Solas heien ondotik, bi ate: huntarik, Turkoren ganberetarat duk bidea... Bigarren ate huntarik berriz, kanporat eta libertaterat... Hire gogoetak eginezkik (*ate-zaina deitzen du*).

ATE-ZAINA (*agertuz*).—Zure zerbitzari, jauna!

KONDEA.—Pierra, Berterretzeko anderea sar-araz zazu... (*Pierra jalitzen da — Berterretxeri*) Otxoa egonen duk hemen hire zaindari eta zuen solasen lekuko... Eta, pentsatzen diat hire amari ez diokela salatuko nola bildua dukan begiko ubela hori... Nahi baduk haren bihotza oraino gehiago ilundu, aski diozkak behere hortako xehetasunak emaita (*jalitzen da*).

ATE-ZAINA (*agertuz*).—Berterretzeko anderea.

OTXOA.—Sarbedi.

MARISANTS.—O, hi Mattin! (*nigarrez lotzen da*).

OTXOA.—Mintzatuko zarezte zu hortik eta hau lekutik, elgarretarat hurbildu gabe... Presunereren erreglamendua hola da.

MARISANTS.—Bainan, zer duk begiko ubela hori?... Zer egin hute, joka erabili?

BERTERRETX.—Ez ama... Presondegirako eskalaretan lerratu naiz eta erori... Ez da hori fitsik.

MARISANTS.—Ha, Mattin, izigarri zautak kondeak proposatzen duen hautu latza. Batetik libro Margarita gabe, bertzetik preso Margarita ez utziz.

BERTERRETX.—Zoin eskualde behar dutala hautatu zautzua iduritzen ama?

MARISANTS.—Ene bihotzak, agian libro eta ene ondorat bizerat etorriko haizela, ziok. Ene adimenduak aldiz, norbait hitakela lotu sailari bururaino jarraikiz.

BERTERRETX.—Ama, ene hautua egina da... Norbait nahiago dut izan, zerbait baino...

MARISANTS.—Bihotza lehertua, bainan barnez fier, entzuten diat hire errepusta... Berterretxen odola ez duk galtzen ari denborarekin, bainan suhartzen.

BERTERRETX.—Ama, konde higuinaren zangopean lehertua dagon jendearen atzarteko, norbaitek behar du xutitu, bere odolaz sinatzen badu ere.

MARISANTS.—Hire odolekoak, egundainotik toki hautan, izan dituk jende xeerex... Kalbarioan zeruko ama bezala, hire sakrifizioaz nigarrez bainan hura onhartuz, kausituko duk hire ama ere.

BERTERRETX.—Milesker, ama, zure elez... eta milesker Jainkoari eman dautan amarentzat... Irrisku baita ez dugula behar bada buruz-buru berriz elgar ikusiko, galdezko akta bat nahi dautzut orai beretik egin.

MARISANTS.—Mintza adi...

BERTERRETX.—Margaritari jakin-araz zaiozu ene azken pentsamendua harentzat izanen dela... Ez dut dudarik, hura ere eni leial egonen dela... Hori zure ahaletan bada, ama, galdatzen dautzut Margarita beti trata dezazun enekin Berterretxean sartu izan balitz bezala.

MARISANTS.—Hala eginen diat, hire gatik eta ere, harentzat dudan estimuaren gatik.

OTXOA.—Burua galtzen ari ziztea?... Ez ziztea ohartzen zuen bizia errekaratuz, ez duzuela deus ontzen: ez Margaritareren sortea, eta ez zuena!

BERTERRETX.—Ohorerik gabeko bizia baino, ohorezko heriotzea, sorte hobea da guretzat!

OTXOA.—Zuen ele apainduak, ez dira enoxenkeria batzu baizik... Zer duzue onduko, hilak izanen zareztelarik?

BERTERRETX.—Hiltze batzuk bizia ereiten dute... Ene heriotzearen ondorioak baliosenatarik izan ditazke biziko direnentzat!

OTXOA.—Xoro frango ikusi diat ene bizian... (*irri mehar bat dariola*). Hire heineko guti...

BERTERRETX.—Bazine, zu ere, zure nausiaren zerbitzari zintzo, holako itsuskeriarik ez laitake hemen gertatuko.

OTXOA.—Ez ahal diat ene nausia ontsa zerbitzatzen?

BERTERRETX.—Ba! mutil batzu badira beren nausien iduzki eta berteze batzu, heien... muki.

OTXOA.—Ene nausiak ez dik ni baino zerbitzari leialagorik.

BERTERRETX.—Zure nausiak ez du zu baino zerbitzari etsaiagorik, egiaz eta ongiaz zerbitzatzeko orde, lausenguz eta gaizkiaz zerbitzatzen baituzu.

KONDEA (*agertuz*).—Pentsatzen dut engoitik aski denbora izan duzuela zuen elheen erabiltzeko eta xedeen hartzeko. (*Berterretxi*). Zoin ate hautatzen duk: kanpokoa edo presondegikoa?

BERTERRETX.—Libertatearen atea dut hautatzen.

KONDEA (*arrunt lanotua*).—Ontsak duk!... Adimenduz ari haiz! ez zauk dolutuko!... Kasko handiko gizona zuian hire aita zena... Haren zentzutik bildu dukala, erakusten duk egungo hautua eginez... Atxikak Margaritari buruz emaiten dautakan hitza... Utzak hura burutik. Nik ene hitza atxikiko deat... Horra libertatearen atea, libro haiz... Segidan jali adi. (*Berterretx, emeki, goratik kondeari so eginez, presondegiko ateari buruz doha*).

KONDEA.—Ez duk hori hire atea... Berteze hau duk!

BERTERRETX (*fermuki*).—Ez jauna... Ez naiz tronpatzen... Ene aitak erakutsi dautan libertatearen atea, hau da!...

KONDEA.—Zer?... Zer haiz?... Nitaz trufatzen?

BERTERRETX (*boza larrituz*).—Gizona egiazki libro da, ez gorputza libro.

Ez dut onartzen zure merkatua... Esteka-atzu, nahi badituzu, ene zango-eskuak... Bainan gogoa libro nahi dut... Gogoa da gizonaren zimendua... Gogoa libro izaitean da egiazko libertatea.

KONDEA (*oihuz*).—Zer! ... Ukan zafraldiak, begi uspeltzeak ez hau oraino hezi... Hanbat gaixto hiretzat... Turko... Nun haiz, Turko? (*agertzen da*)... Gizon hori hiretzat... Nahi dukana egizak hortarik!

(*Turkok estekatzen du. Marisants nigarrez dago*).

BERTERRETX.—Madarikatua izan bedi bere amaren aintzinean hola semea tratazen duen gizona...

KONDEA (*amari*).—Eta zu! ... kanporat hemendik! ... Aski badut begien aintzinean jasanik holako bipera xitatu duen ama... Kanporat, herresta!

MARISANTS (*semeari*).—Seme, egin zak gogor hola... Hitaz fier nauk. (*Kondeari mespreziatuki*). Buruzagi kotillunkari, jende xehetarik den ama batek mesprezaten zaitu.

KONDEA.—Kanporat! ... (*berak pusatzen du*). Herresta kopetadun zirtzilak! Asea nauk zuen ele putz-hantuez... Luzegi diat pazientzia zuekilan harturik... Orai, jastatuko duzue ene mendekioa.

TURKO.—Jauna, joaiten ahal duta? (*Berterretxez mintzo da*).

KONDEA.—Ba... Errana deat oxtian... Hiretzat gizon hori... ez zezakeat gehiago jasan begien bixtan.

TURKO (*kontentu larri batekin*).—Bon, bon, utz-azu ene gain! Nik badut hunentzat zintzurra lehunten duen salda bat hauta... (*Berterretx kanporat pusatuz*). Ale Hator bazkaiterat behere hortarat! (*jalitzen da*).

OTXOA.—Nausia, uste dut goizegi Berterretx ematen diozula pazkatzat Turkori.

KONDEA.—Zertako derasak hori?

OTXOA.—Ixtantean, Margarita hemen izanen da... Parte on bat, Berterretxen gatik heldu da... Margaritaren biltzeko, Berterretxen beharra izan dezakezu oraino ere... Beldur naiz, Berterretx hila kausitzen badu, Margarita zuretzat jazar-kunde izigarri batean jar dadien... Zer gerta ere, hobe laitake gizon hori bizirik beiratzea.

KONDEA.—Ba... Arrazoina duk naski... Hail beraz berehala Tur-kori erraiterat gizon hori ez dezan hunki!...

OTXOA.—Ba, hoberenik (*jaltzen da*).

KONDEA (*bakarrik*).—Hau bizia!... Bon, zeri lot orai?... Ha ba... Sarriko festa zertan ote dugu?... Haatik, Margarita lehen... Ontsa errezebi dezagun. (*Ate-zaina deitzen du*).

ATE-ZAINA (*agertuz*).—Zure zerbitzari, jauna!

KONDEA.—Pierra, errozute ene bi dendarieri, ene festa egunetako jantzi ederra ekar eta prepara dezaten... Musikariari ere, errozu jin dadien, apur baten buruan.

ATE-ZAINA.—Zure zerbitzari, jauna (*jaltzen da*).

KONDEA (*bere baitan*).—Zure zerbitzari, zure zerbitzari!... Nundik jalia ote du horrek hizkuntza zeremoniatu hori, nar-datzen bainau bere horrekin?

OTXOA (*sartzen da braukoan*).

KONDEA.—Eta?... Nola hartu du Turkok?

OTXOA.—Erotu zaut... Segidan heldu dela zu aurkitzerat, gibeletik dut!... Otoi, ezti-azu!

TURKO (*sartzen da, kopeta galernatsu*) Jauna, ene kargua uzten dut... Ene ordaina atzeman dezazun, abisatzerat heldu naiz.

KONDEA.—Zer duk, gaizo Turko? Zer duk, hola kexu izaiteko!

TURKO.—Ez naiz ni haur bat, erabiltzen nuzun bezala ibiltzeko. Dudarik gabe zerbait baduzu ene kontra, ni hola desohoratzeko!

- KONDEA.—Zer derasak?... Zer desohore emaiten deiat nik?
- TURKO.—Ba, presonerak arrunt gaina hartuko daut, ikusiz ez dudala hari eskua hedatzeko baimenik. Jada trufa egina daut... Orai bietan eginen baitu...
- KONDEA.—Zer trufa egin daut?
- TURKO.—Ba, «tokero beltza» erraiten daut!
- KONDEA (*erdi irriz*).—Bon, bon, ez adila kexa... Eni ere «Potzo» erraiten daitatek.
- TURKO (*irriz*).—Ba, ba, egia da...
- KONDEA.—Bon! Errak, Turko, hi ene zerbitzari leial bat haiz, eta adixkide on bat... Ez adila kexa Berterretx xoro horren erranez. Bentzutuko duk eta bere espantuak sartuko diozkak. Bainan ez duk oraino hortako tenorea... Hartzak pazientzia... Azken hitza hire izanen duk... Errak, eta... Sarriko festa horri buruz apailatzen ari hiza? Pentsatzen diat pazko bezpera hau ontsa ohoratuko dukala!...
- TURKO (*loriatua*).—Ba, desafioa igorria diotet soldado guzieri, zoinek pitzarretik arno gehiago edan, norbaitek ehun konta artian.
- KONDEA.—To... Zagi bat arno hire alde pariatzen diat nahi duenari... Bon... Orai, hail beheiti, eta hago deskantsuan... Eta, sarri artio, Turko!
- TURKO.—Ba, sarri artio, nausia! (*jaliz*).
- OTXOA (*irriz*).—Zoin abilki dakizun, zuk, jendeen biltzen!
- KONDEA.—Ba, jende anitz, haurrak bezala dituk... Ez adila har heiekin arrazoinka, bainan utz-aitzik barneko suminduraren berduratzerat... Horrek berak purgatzen eta deskantsatzen ditik. Eta, hola arindu ondoan, olio xorta bat ixurtzen badiotek goxagarri, zauriaren gainerat, arrunt hire kideko bilakatzen dituk.
- OTXOA.—Hola jendeen hartzeko, behar da gisa hartako jitea. Nik jite hori ez dut.

KONDEA.—Bon... Horiek guziak hola, ixtantean Margarita hemen izanen baitiagu, hik eta nik behar diagu behere hortarat itzuli bat egin... Sarriko festa zertan den ikusi... Eta, soldadoak apailatu ohorezki errezebi dezaten Margarita zubi aintzinerat helduko delarik...

OTXOA.—Nahi baduzu, nihaur han egonen naiz haren errezebitzeko...

KONDEA.—To... Ontsa hukek! ... Ba zerbitzu hori egin dezadatak. (*Ate-zaina deitzen du*).

ATE-ZAINA (*agertuz*).—Zure zerbitzari, jauna.

KONDEA.—Musikariari eta bi dendarieri errozute, ene beztitzeko puskak prepara ditzazten hemen berean eta egon diten ene gohait.

ATE-ZAINA.—Heldu dira preseski!

KONDEA.—Bon, ontsa da... Abisa-atzu... Haugi, hi, Otxoa (*jaltzen dira*).

OIHALA

(*hemen hets-ditake*)

BIGARREN GERTALDIA

ATE-ZAINA (*bertze hirueri*).—Entzun duzue nausiak zer erran duen? Sar zaizte (*sartzen dira*).

MUSIKARI.—Te, gure Potzo ez dugu hemen... Eginen dut nik haren ordaingoa (*kondea imitatuz errezebitzen ditu bi dendariak*) Aintzina zaizte, ene perla finak... Zu Arroxa, ene arrosa... Eta zu Maddalen, enetzat beti lehen... Kili-kili-kili (*Kokotsa azpian kilikatzen ditu*).

ARROXA.—Ba, omore onean balinbada, hola gaitu errezebituko... Bainan tzarrean bada, orduan kasu behiak eta orgak! (*ate-zainari*). Errazu, Pierra, zer omore du egun gure Potzok?

ATE-ZAINA.—Nausiak, Berterretxeri, Ezpeldoiko Margarita nahi dio ebatsi. Berterretx, Turko ikaragarriari libratua dio... Orai, Margaritaren gohait dago. Ha, ez zen holakorik hemen gertatzen nausi xaharraren denboran!

ARROXA.—Oas, behar ginuke Margarita abisatu... Bertzenaz, hura ere bertze zonzabait bezala, xahu da gure Potzo zikin horrekin.

ATE-ZAINA.—Margarita abisatu... Kasu emazu ez zitzan nausiak arrapa krima merke baitu horrek! (*jalitzen da*).

ARROXA (*Musikariari*).—Uste duzia, gu ere, berdin Turkori libra gintzazkela, zerbaitetan huts egiten baginio?

MUSIKARI.—Uste? Ez... Bainan segur! Hori den ustelarekin, ez luke dudarik bere zerbitzarien sakrifikatzeko, hurbilagoak egiten dituenaz geroz.

ARROXA.—Bizkitartean, badauki ba lehunki ere plantatzen.

MUSIKARIA.—Ba, norekin den, eta zerbait nahi duelarik ardietsi... Bainan ez du horrek bihotzik, bere alde baizik.

KONDEA (*sartzen da, alegera eta jostakin, beretzat aire arin bat xaramelatzen duela*). Hor ziztea, ene perla finak, zu Arroxa

ene arrosa eta zu Maddalen enetzat bethi lehen, kili-kili-kili. Sarriko festarentzat oro prest-presta ditugu... Ikusi ditut dantzariak, beren arropa berritan; barrika arnoak dutxulutan dira; soldadoek erribot egin behar dutela diote eta desafio bat gaitza badute Turkorekin, zoinek pitzarretik arno gehiago edan, ehun konda artean. Eta orai behar dut beztitu, festako erreginarene errezebitzeko... Zuek biek lagunduko nuzue eta zuk, musikaria, bota eni amodiozko aire goxo batzu (*beztitua da, kapa oinetako ederez, ezpata luzeaz, muztatz ileak orraztatuak... Batzuetan mintzo da zerbitzariekin; bertze batzuetan ixilik daude edo kondeak ahoz konpainiatzen musika*). (Arroxari). Ez dautazu galdatzen ere noren errezebitzeko hoin ederki apaintzen nizan!

ARROXA.—Zuhaurrek erran daukuzu, jauna: Sarriko festako erreginarene errezebitzeko!

KONDEA.—Bainan, badakizua nor den delako erregina?

ARROXA.—Ez dakigu, jauna.

KONDEA.—Pentsa zuk, Arroxa!

ARROXA.—Beltzuntze jauregiko alaba...

KONDEA.—Ez... Ez zira... Ean zuk, Maddalen?

MADDALEN.—Hazparne Zaldubi jauregiko alaba...

KONDEA.—Ez eta ere... Ean berriz ere, zuk, Arroxa...

ARROXA.—Urruñia Urtubia jauregikoa!

KONDEA.—Ez eta ere... Nehork uste ez duena izanen da hemen sari erregina... Eta ez jauregiko alabetarik, bainan etxalde batetakoa... Zuen kuriostasunak pixka bat sofri dezan, batere ez dautzuet salatuko nor den... Esperantza duta hatik, jitean, ohoratuko duzuela erregina bati zor zaion bezala... Badakizue nola beztitzen dugun, usaian, festetako erregina... Zuen gain izanen da aurtengoaren beztitzea. Armariotan har izkitzue behar diren arropak... Eta, pentsatzen dut, aurtengoa behin ere baino apainduago izanen

del... Ean ikusi miraila, aski eder nizan erregina horren errezebitzeko (*ikusi ondoan*). Ba, iduritzen zaut ez nizela sobera itsusi... Ontsa kausitzen nuzia?...

ARROXA.—Ez da behin ere hemen sartu hoin printze ederrik, jauna...

KONDEA.—Hobe, hobe, Arroxa... Kili-kili (*biak kilikatzen ditu kokotz pean*). Kontent naiz...

ATE-ZAINA (*agertuz*).—Jauna, Ezpeldoiko familiak nahi zitu mintzatu...

KONDEA.—Ean, nor dira hor?

ATE-ZAINA.—Jaun-andereak, alabarekin...

KONDEA.—Bon, ontsa da... Zuek hiruak, otoi erretira zaizte. Errazu Pierra (*dudetan dago*) ... Hiruak sar-araz zatu... Edo (*dudetan*) ... Ez... Sar araz zatu bakarrik jaun-andereak, eta Otxoari errozu apur bat, andere Margarita konpainia dezan.

ATE-ZAINA.—Zure zerbitzari, jauna!

KONDEA (*bakarrik*).—Onetik ala gaxtotik behar ote dugu jastatu? Laster ageriko.

ATE-ZAINA (*idekiz*). Ezpeldoiko jaun-andereak, jauna! (*sartzen dira*).

KONDEA.—Aintzinat, jaun-andereak... Izan zaizte hemen ongi etorri... Jar zaizte! (*Bera jartzen da ohorezko kadiran*). Eta?... Zertan da Margaritaren gogoa?... Entseatu zireztea haren lanotzerat eni buruz, hitzeman zinautazuen bezala?

EZPELDOI.—Gure egin-ahalak egin ditugu bere planak bertzelaka ditzan!

KONDEA.—Heldu izan zireztea zerbaitetarat?

EZPELDOI.—Ez du iduri gure kontseiluek biziki kilikatzen dutela.

KONDEA.—Bainan, zuen alaba, ez duzueia zuek manatzen?

EZPELDOI.—Dakizun bezala, ni ez naiz aitaizun besterik? Eta gure Margarita betitik bihurria izan da... Orain ere, ez du berea bertzerik entzun nahi... Berterretx duela maite, eta harekin nahi duela bere bizia apailatu.

KONDEA (*bizi-bizia*).—Bainan ez dia ikusten zer galtzen duen ene eskaintza errefusatuz?... Ohorezko bizitze bat... Etxekoen zoriona! Ezpeldoia gora altxatua!...

EZPELDOI.—Aski eta aski aldiz, horiek guziak errepikatzen diozkagu... Jo ez bertze guzitan ibili dugu. Bainan, bere go-goa arras Berterretxetan dauka.

KONDEA.—Bainan, zer debru kausitzen dio Berterretxeri, hola hari bere bihotza josteko?... Eta zuek, zertako uzten duzue harekin gurutzatzerat?

EZPELDOI.—Egin ahal guziak egin ditugu bat bertzetik berexteko... Bainan, dakizun bezala, gure etxea Andozeko errekarren buruan da... Eta, gure ernetasun guziak gatik, errekarak gordetegi sobera ditu, gazte horiek, elgar ikustetik begiratzeko.

KONDEA.—Bota bortxaz komenturat, hoin bihurria balinbada...

EZPELDOI.—Jauna, ez nuke nahi uste izan dezazun gure fermutasun eskasian dagola Margarita bere hartan tematua... Anitz zor dautzut... Beti zure zerbitzari leiala izan naiz... Eta, oraino ere, zure desirak enetzat manu batzu izanen dira...

KONDEA.—Ez Ezpeldoia, ez dautzut ene estima kentzen, ez eta ere mehartzten... Bainan, zure abantailetan —eneta batenbat— laitarren zerbitzu bat galdatu dautzut: Margarita enekotzea... Zu ganik beti errotik zerbitzatua izan bainaiz, halako kexadura batek jotzen nu, lehen aldikotz ene nahikundea ez baituzu betetzen.

EZPELDOI.—Bortxaka hartzeak, kasu huntan, ez zaitu onduko, ez eta ere Margarita komentuan sartzeak.

KONDEA.—Arrazoina duzu... Bainan, nolaz, iduritzen zautzu, Margarita bil ginezakegula gure xederat?

EZPELDOI.—Dagola hemen... Hemen egonez, ez da Berterretxekin gurutzatuko... Eta, hemengo bizia hartuz geroz, ez dut uste Berterretxekotik nahiko duen.

KONDEA.—Emen egon nahiko dia?

EZPELDOI.—Beharko, erranez geroz... Ahatik ondotik, zuri izanen da haren hemen laketaraztea...

KONDEA.—Ez baitakit haren gogoaren berri, bil-azue otoi ezti-ki hemen egoiterat... Lausenga-azue!... Errozue sarriko festa ederrerat gomit dela... Ez dela holako gomitarik errefusatzen, eta holako.

EZPELDOI.—Ez zaitela beldur izan hura ez hemen egoiteaz... Egon-arazteko kargua utz-azu ene gain.

KONDEA.—Bon, ontsa da... Beraz, Margarita hunarat sar-araziko dut... Eta, utziko ziuztet harekin, hiruak bakarrik (*Atezaina deitzen du*).

ATE-ZAINA (*agertuz*).—Zure zerbitzari, jauna!

KONDEA.—Pierra, Ezpeldoiko alaba sar-araz zazu, bakarrik, Otxoa gabe!

ATE-ZAINA.—Zure zerbitzari, jauna! (*joaiten da*).

KONDEA.—Beraz, zuen kondu haren hemen egon-araztea onez-onean... Apur baten buruan jinen nitzautzue, zuen solasak bururatuak izanen ditutzuelarik. (*Jaliz*). Lan on eginen ahal duzue!

EZPELDOI.—Zaude deskantsuan... Izanen duzu satifamendu. (*Biak gelditzen dira*).

DOMINIKA.—Oas!... Izanen dugu lan Margaritaren biltzen.

EZPELDOI.—Ni mintzatuko nitzaio... Zu zaude enekin.

ATE-ZAINA (*idekiz*).—Ezpeldoiko alaba.

MARGARITA (*sartuz*).—Yes!... Bakarrik zireztea?

EZPELDOI.—Ba, hala gitun... (*apur bat ixilik*). Entzun-zan Margarita! Bortueder jaun kondearekin egon gitun! ... Hi behar omen hu, hemen, zonbait egunentzat.

MARGARITA.—Ez ahal diozue baietz erran?

EZPELDOI.—Hemen emango duen festarat gomitatzen hu! ... gisa hortako zerbitzurik ez dun errefusatzen.

MARGARITA.—Berterretx jauregi hunen zolan preso, eta ni haren gainean, dantzan... Hori dea ezin errefusatuzko zerbitzua?

EZPELDOI.—Hire adinean, gauzak ez ditun aski urrun ikusten... Urats egiten duenak, aintzinerat behar din behatu, eta ez zango muturreri! ... Jakin zan, Berterretx galtzeaz baino ondorio makurragokoak ekar lezazkela hire errefusak... Hortako, hemen geldituko hiz... Eta, esperantza dinagu, satifamendu emanen dionela hemengo nausiarri...

MARGARITA (*asaldatua, nigarrez hipaka lotzen da*).

EZPELDOI (*idorki*).—Eta sintsakeria guti hemen! ... Aditzen dun? Hire adinean, bahuke beste frango gogotik hire ordaintza egin lezaketetik.

DOMINIKA.—Haurra, ez zira malurus izanen! ... Zonbait egunentzat bakarrik!

MARGARITA (*beti nigarrez*).—Saltzen nauzue... Kabala bat bezala saltzen nauzue!

DOMINIKA (*bihotza ahultzen zaio*).—Ez, Margarita, ez. Zure ama, hor nuzu. Ez du ama batek haurrik saltzen.

EZPELDOI (*idor*).—Ixilik biak... Eta, erranak erran... Urruneko hobeak behar gaitu gidatu eta ez mementoko sintsakeriak.

KONDEA (*agertuz, irri faltsu batekin*).—Agur, Margarita! ... Zer?... Holako aingeru ederra nigarrez?... Zer arrazoinez ditu begiak hola bustiak?

EZPELDOI.—Jauna, uzten dautzugu zure gomendio... Pentsatzen dugu umil agertuko zautzula eta Ezpeldoia ohoratuko dueda!

KONDEA.—Ohore bat izanen da ene jauregiarentzat holako izar baten apaindura... Fida zaizte eni... Zuen alaba nehon baino hobekiago izanen da ene jauregian... Hasteko, Margarita dut aurten berexia, gure festen erreginatzat... Orai bere-tik emanen ditut manuak bezi eta ohora dezaten hemen denek, jauregiko andere kontesa balitz bezala.

EZPELDOI.—Aditzen dun?... Eta orai, hire gogoetak egin-zin! Goazen, Dominika!

DOMINIKA.—Oas, haurra, ekazu bederen musu bat (*amak bor-txaz bezala, hartzen dio musu bat... jalitzen dira*).

KONDEA (*Margarita beti mutur dago... Kondea harat eta hunar-rat dabil... Ez daki zer erran... Apur baten buruan*). Mar-garita, hunarat sartzeko eguna orroitzapen trixteko eguna izanen duzu... Bainan, holako egunek omen dituzte biha-ramun goxoenak.

MARGARITA.—Egun goxorik ez ditake enetzat. Berterretxik gabe, are gutiago, Berterretx preso izanen deno.

KONDEA.—Uste duzia ez ditaken bihotzik, zurearen hazteko on-laitakenik, Berterretxez kanpo?

MARGARITA.—Bihotz eskaintzale frango izan dut... Nihaurrek da-kit norena onart.

KONDEA.—Eta, gerta baladi, usaiatz kanpoko norbait goragokoren bihotza zautzula eskainia, hura ere errefusa zinezakea?

MARGARITA.—Goragotik eskainia zaitan amodioaz mesfidatzen naiz... Amodio hura, naizen pobreaki amoina bezala, edo eskaintzalearen satifagailu bezala, baita eskainia... Nahia-go dut amodio partikatua, ezenetz eta amodio iretsia.

KONDEA.—Izan ditake ba amodio zintzoa, gorako jendeen biho-tzean, apalagoentzat!...

MARGARITA.—Gaina eta beherea direlarik ezkontzen, heien ar-teko amodioa maizenik maingua gertatzen da.

KONDEA.—Zer du zuri Berterretxek eskaintzeko, nik eskain ez de-zaketenik?

MARGARITA.—Harek eskaintzen dautana da: ene alderako estimua... Hori da, zu ganik, ukan ez dezaketena.

KONDEA.—Zer dakizu ez dezakezula ene estimurik izan?

MARGARITA.—Zure zerbitzatzeko desiratzen bainauzu, eta ez zuk ni zerbitzatzeko.

KONDEA.—Nik ez dakit nundik eta norat hoin gaxtoki jukatzen nauzun.

MARGARITA.—Faltadun ez den gizon bat preso altxatu duzu... Ni hartarik berexi beharrez, hunarat jukutriaz bildu nauzu... Ez ote dut aski arrazoin zu gaxtoki jukatzeke?

KONDEA.—Ez gaiten samur... Gerokoak gero, egungotz zerbitzu bat galdatzen dautzut... Sarri idekitzen baititugu jauregiko festak, festa horietan agert zaiten, erregina bezi... Hortako zaitut hunarat egun deitua, ez bertze fitsetako... Bertze urtez, jauregitako alaberi galdatzen dioteten kargua, nahi nuke aurten zuk bete dezazun!... Berdin ikasi duzunaz komentuan, edozoin jauregitako alaberi paretzeko on zira... Onhartzen dautazia ene gomita?...

MARGARITA.—Enetzat ez ditake festarik, ene zangotako taulen azpian Berterretx preso deno... Hura pairamenetan eta ni plazerretan, ez dezaket holakorik onhart.

KONDEA.—Ba, badakit badirela sahetsetik buru muntatzaleak... Beharbada erran ere dautzute: Berterretx hil dutala edo zanpatu, edo nik dakita zer... Jakin-azu Berterretx ez dela malurus... Eta, galdatzen duzunaz geroz, sarri berean Berterretx etxerat libro izanen da... Kontent zirea hola?

MARGARITA.—Erraitea errex da... Solasak baino nahiago nintuzke obrak.

KONDEA.—Hitz emaiten dautzut —eta enetzat hitza hitz da— sarri berean Berterretx ikusten ahalko duzula libro, etxeke bidea hartzen... Bazautzia?

MARGARITA (*ixilik dago*).

KONDEA.—Bon, beraz alegera zaite... Eta orai beretik nahi baitzaitut erregina bezti ikusi, ene jauregiko dendariak deituko dauzkitzut (*ate-zaina deitzen du*).

ATE-ZAINA (*agertuz*).—Zure zerbitzari, jauna.

KONDEA.—Pierra, errozute Arroxari eta Maddaleni erreginaren beztitzerat jin diten (*ate-zaina jalitzen da*) — (*Alegeraki mintzo da Margaritari:*) Eta orai, andere erregina (*salutazten du*), zure arpegia airos eta alegera bilaka dadiela... korona buruan, errege kaderan jarririk, ez ditake nehun zu baino dixtirantagorik. (*Arroxa eta Maddalena agertzen dira*)... Ha, hor ziztea? Ene perla finak, huna beztitu behar dautazuen andere erregina. Lan egizue zuen talendu hobereenez, eta armariotarik har-azkitzue atzeman dezazkitzuen arropa ederrenak... Nahi dut aurtengo erregina, izan dadien behin ere baino ederragoa...

ARROXA.—Egin-ahalak eginen ditugu, jauna, hortakotz...

KONDEA.—Ba badakit konfientziazko zarezuela... Deskantsuan egonen naiz, baitakit aintzinetik lan on eginen dautazuela... Uzten zauztet beraz bakarrik... (*Jalitzen da, kili-kili-kili eginez bi dendarieri eta doi bat Margaritari*).

ARROXA.—Hori gizon kutzua! ... Handia da ez baita halere hemen egon, zu beztitzeko denboran... Zato, gaitzeko arropa ederrek baditugu berexiak zuretzat.

MARGARITA.—Ho, ez dakit ontsa egiten dutan kargu hau onhartuz.

ARROXA.—Zerendako ez? Hortxet eman zaite (*Beztitzeko, erdi gorderik egin dadiela, fotoila baten gibelean*).

MARGARITA.—Uste duzia Berterretx libratuko duela?

ARROXA.—Ha, Berterretx zure gizon-geia izanki! ... Gaixoa! ...

MARGARITA.—Zerendako erraiten duzu «gaixoa» harentzat?

ARROXA.—Fitsitako! fitsitako! ... Hola, hitz hori jin baitzaut ahorat... Eta, hitz eman dauzia Berterretx libratuko duela?

- MARGARITA.—Ba, sarri faltarik gabe... Uste duzia zinez mintzatu zautala?
- ARROXA.—Ba, ba... Baditake...
- MARGARITA (*pixka bat asaldatu*).—«Baditake», «baditake», bakarririk diozua? Kondeak ez dia bere hitzik beiratzen?... Zuk badakizu zerbait!... Otoi mintza zaite!...
- ARROXA (*badoha leiotik behatzerat eta ate gibeletik barrandan egoiten apur bat*)...
- MARGARITA.—Zer ari zira hola?...
- ARROXA.—Kasu maiten dut ean badugun entzule edo ikuslerik... Ba, handien zerbitzari gehienak hola gira... Esklaboak bezala beldurretan bizi... Kadena urrez estekatuak bainan halere esklaboak.
- MARGARITA.—Aipa datazu otoi Berterretx.
- ARROXA.—Berterretx dohakabea Turkoren eskuetan da...
- MARGARITA.—Nor da Turko?
- ARROXA.—Hemengo presondegizaina da... Ez ditake gizon okaztagarriagorik izan...
- MARGARITA.—Ez dela malurus errana daut kondeak...
- ARROXA.—Turkoren eskuetan ez daitake urus izan.
- MADDALEN.—Nik ikusi berria dut, Turkok kadenaz estekatua kondearen ganat ekartzen zuela... Bekaina ubeldua zuen.
- MARGARITA.—Bekaina ubeldua!... Beraz, arras nitaz trufatu da kondea. Sarriko libratuko duela ere hitzemana daut... (*nigarrez*) Ho... Ho... Nun erori naiz hemen?...
- ARROXA.—Hitzemana dauzia sarri libratuko duela?
- MARGARITA.—Baietz. Erran dauzut jada...
- ARROXA.—Orduan, esperantza bat baduzu Berterretx bizirik jalliko dela.

MARGARITA (*izigarri samur*).—Konde ustela, hastioa!... Ez dut hemen haren akusagailu izan nahi... Ken dazkidatzue arropa hauk... Abian, ihesi joan behar dut hemendik.

ARROXA.—Kontseilu bat, Margarita... Ez zaitela holako urratseri lot... Jauregia soldadoz inguratua da... Ihesi ematen bazira, galdua zira eta Berterretx ere ba zurekin...

MARGARITA.—Zer behar dut ba egin?

ARROXA.—Zaude arratsaren beha... Ikusiko duzunean Berterretx libratuko duen... Gero ere, joaiten ahalko zira ihesi, orai baino kondizione hobetan...

MARGARITA.—Arrazoina duzu... Milesker...

ARROXA.—Eta orai, xuka aitzu begiak... Kondeari egin ozu begitarte on... Ez dadiela den gutienik duda zure barneko sentimenduez.

MARGARITA.—Ho, ez dakit gehiago nori fida!... Agian zuk eman kontseilua ene onetan izanen da!

ARROXA.—Ba, segur hala izanen dela... Bainan, abisatzen zaitut, zakur handiaren kontra duzu partida... Zuri izanen da maltzurrarekin, maltzur eta erdi agertzea? Eta, berritz ere, gu bezala egizu... Kanpozt arin ager zaite bainan barnez zurea gozoan.

MARGARITA.—Ha, zer ofizioa!... Faltsukeriaren iruten ari behar!

ARROXA.—Ez da behar bada ofizio pollita, bainan, hemengotz, baitezpadakoa... Ha, zoin ontsa joan zauzkitzun arropa hauk!... Gure Potzok, zu ikus-eta, loriarekin erotu behar du... Xo, xo... Badut uste heldu den... Ale, lot gaiten faltsukeriari! (*sartzen dira Kondea eta Otxoa*).

KONDEA (*xoratua, Margarita ikus-eta*).—Hau aingeru xoragarria. So egizak, Otxoa, so egizak... Eta, erradatak nik ez dudan begi ona, andre gazte hau hautatuz erreginatzat... Ez diagu behin ere hoin ederrik ikusi... Sarri, gomitatuak harririk, ahoa zabalik, jan gabe ere egonen dituk, hau ikus-eta... Eta zuek ere, ene perla finak, baduzue zuen partea konplimendu beretan.

- ARROXA.—Jauna, ez da oraino osoki apaindua... Joieria ezartze-
koa diogu... Oinetakoak ere bai...
- KONDEA.—Ontsa da, ontsa da... Bon zoazte eta nahi dut bez-
titua ikusi, arratsean agertuko den bezala... Korona ez
ahantz gero... Apur baten buruan deituko ziuztet... Hemen
izanen da zeremonia ttipi bat, erregina berriaren ohoretan!
- ARROXA.—Zer zeremonia?
- KONDEA.—Xxt; Hori ene segetua, sudur fin kurioa zu!...
(*hiruak jalitzen dira*).
- ARROXA.—Bixkotxekilako zeremonia izanen ahal da!
- KONDEA.—Eta, zertako ez bertze zerbeitakilakoa ere!... (*Biak
dira... Otxoari*) Errak, zer zauk ene hautuaz?
- OTXOA.—Ene konplimenduak, nausia! Zure jauregiko apain-
dureri dohakoten gorputza kausitu baituzu.
- KONDEA.—Ba, sobera maiz, beztituek beztidura die bakarrik...
eder. Hemen, beztituak ez dik zorrik beztidurari...
- OTXOA.—Eta, zertan duzu zure ihiziaren harat-hunata?
- KONDEA.—Hortaz nai nian hirekin buruz-buru mintzatu. Marga-
ritari hitzeman zioiat Berterretx libratuko dudala sarri
borean... Libratu aintzin, nahi nitek Berterretx bildu Mar-
garitari uko egiterat... Hortakotz, apur baten buruan, Ber-
terretx berritz ere hemen izanen duk... Sare berri bat be-
har zioiat hedatu... Sari eskaintzaz nahi nitek ene sare-
tarat bildu.
- OTXOA.—Entseatzeak beti balio du. Bainan ez zaut eni iduri-
tzen gisa hortako ihizia, saretarat bil errexa dela.
- KONDEA.—Nork zakik? Gizon zombait guriago dituk agintzeri
mehatxueri baino.
- OTXOA (*irriz*).—Ez dakit ihizi hori bilduko duzun, bainan da-
kitana da ez nukela nahi zu ihiztari eta ni ihizi...
- KONDEA (*erdi irriz*).—Amodioz ihiztan denak, bidean trabak
kausitzen ditik... Trabak nekeago eta fantesia erotuago

senditzen dik bere baitan, traba heiek bentzutu beharrez. Hanbat gaxto kontrarioek ez baziotek bide egiten... Hek ingurikatzen ditik edo lehertzen... Joko partida bat... Azkenean, ahulena dik amor emaiten.

ATE-ZAINA (*agertuz*).—Jauna, Turko hemen da bere presonerekin.

KONDEA.—Arras ontsa... Sar bedi (*sartzen da... Bera jartzen da kadira handian, eta, apur batez Berterretxeri ixilik beha egon ondoan*). Errak, Berterretx, hitaz pentsaketa egon nuk eta ohartu nuk hutsean nukala hire alderat... Hortakotz egun berean libratzen hut. (*Turko ez da kontent*). Eta, hutsek behar baititek beren pagamena, hamar ardi emanen daukiat egin penaren ahantzgarri. Gauza bat daiat bakarrik galdatzen... Margaritari ihaurrek despeira eman dezoken.

BERTERRETIX.—Judas 30 denariotan erosi zuten... Beraz, ene heina hamar ardi direla duzu estimatzen.

KONDEA.—Zer petrenitzen duk?... Egin zak hire galdea.

BERTERRETIX.—Ez naiz ni bihotz tratulanta... Ez dut bihotzik saltzeko, ez eta ere gogorik nehoi berea erosteko edo ebasteko.

KONDEA.—Kasu emak, Berterretx, eta gizon agert-adi... Ez zakela ahantz pagatuz eta gogotik eman nahi ez dukana, urririk eta bortxaz enetzen ahal dudala.

BERTERRETIX.—Baditake... Bainan hola zuretuak ez bailuke aha-hatik estimu bera!

KONDEA.—Onetik ariz, Margarita galduko duk, bainan hire burua salbatuko eta zerbitzatuko ere duk... Txarretik ariz berritz, berdin Margarita galduko duk, eta gainerat hire burua... Horra tratuaren bi eskualdeak... Hiri duk hautatzea.

BERTERRETIX.—Jada behin libertatearen atea hautatu nauzun... Oraiko tratuan ere, libertatea izanen da ene gidari.

KONDEA.—Libertatea!... Zer duk hitz tetele hori?

BERTERRETX (*suharki*).—Tetelea beharbada zuretzat, bainan ez enetzat... Libertatea zer den nahi duzia jakin?... Libertatea da familian eta adixkidekin deskantsatzea zure erranen dituen barrandari nehor ez delako segurtamenarekin Libertatea da zuzenki maite duzunarekin gurutzatzea, hortakotz baimenarik nehoi galdatu gabe. Libertatea da arratsetan deskantsuan zure menbro akituen luzatzea, gauaz zure preso altxatzerat etorriko direlako beldurrik gabe. Libertatea da nor nahirekin eta nun nahirat zure urratsen ibiltzea, norbait ez ote dabilan zure ondotik beti ikaran egon gabe. Libertatea da, jauna, arratsetan, bere ilunetik presuner trixteak, nigarrez, urrunerat ikusten duen aire garbia, xoriaren hegalkada, izarraren dixtira... Horra zertako, biziak ez baitu deus balio libertaterik gabe, naizen zuri oldartzen eta nauzun kondenatzen.

KONDEA.—Badakik mintzatzen...

TURKO (*kexu*).—Ba, sobera uzten duzu mintzatzerat eta, gero, nausitzen zautzu...

KONDEA.—Hi, Turko, ago ixilik... (*Urrikariz bezala mintzo*). Gai-zo Berterretx... Nola hire burua muntatzen dukan ahahatik! Ha, ez duk Margarita utzi nahi!... Ez duk uzteko lanik!... Berak utzi hu-eta... Ikas-ak Margarita hemen be-rean dela, hiri uko egina duela, eta jada kontesa arropetan dela.

BERTERRETX.—Ez dut holakorik sinesten!

KONDEA.—Jakinez aitorren semen ahotik ez dela jalitzen gezurrik... Bertzela apailatu bahintz, berri hunen jakiteak emaiten daukan penatik beiratuko hintudan.

BERTERRETX.—Ez dut holakorik sinesten.

KONDEA.—Ha ez... Sinetsiko ahal duk bihar jakinen dukalarik Margaritak nola ohoratu izan ditikan, erregina bezala bezti, jauregi huntako festak!

BERTERRETX.—Margaritak utzi banindu, zertako dautazu gal-datuko hari despeira eman nezodan?...

KONDEA.—Berterretx herresta, ikas-hak, bertze aldi batekotz, hire buruzagiekin umil agertzen... Eta orai Turko, ereman-zak gizon hori berritz ere beheiti...

TURKO (*lorietan*).—Eta?... Behar duta pixka bat tratadu?

KONDEA (*Keinuz ezetz egiten dio*).

TURKO (*errabian*).—Ene ofizioa ez da gehiago ohoratua... Pre-sonerak heien zaintzaleak ere baino hobeki ikusiak dira hemen (*jalitzen dira*).

KONDEA (*Otxoari*).—Uste nian zerbait bururatzea, bainan zaila duk gizona, zaila... Ez zaitak iduritzen eskualde hortarik ene xedetarat helduko naukela... Margarita, hori baino errexago izanen duk higatzeko... Zer zauk hiri, to!

OTXOA.—Ho, badakizu nausia, ez naiz ni biziki konprenitua emazte ixtoriotan... Nahiago ditut hamar gizon ibili, emazte bat baino. Bainan, nago nola jaliko ziren urrats neke hautarik!

KONDEA.—Ez adila kexa... Ez duk uztarriari ezin usa ditaken migarik, ez eta ere etxekotzen ez den urtzorik! Errak, sarrixago libratuko dautak otoi Berterretx... Bainan sarrixago, erraitearekin. Nahi nitek Margaritak ikus dezan, bere begiez, hemendik libro jalitzen.

OTXOA.—Ontsa da, nausia... Eginen dut zuk erran bezala...

ATE-ZAINA (*agertuz*).—Jauna, dantzariak hemen dira.

KONDEA.—Ontsa da, Pierra... Sar ditela... Eta errozue ere erreginari eta dendarieri jin ditzen.

ATE-ZAINA.—Zure zerbitzari, jauna (*jalitzen da*).

KONDEA.—Sarriko festari buruz, entsegu bat egiteko gomitatuak ditiat... (*dantzariak sartzen dira, Musikari buru*). Apaila zaitze erreginari ohore egiteko gisan. Bon ontsa da... (*bera emaiten da atean, erregina salututzen du, hartzen besotik eta joaiten ohorezko kadirarat... Dantzariak ere salututzen dute... Bi dendariak, emaiten dira kadiraren gibe-*

lean). Are, orai joka dantzari...! (*Dantzariak, orduko jaun-
tzieta, emaiten dute «menuet» bat edo bertze... Erregina
trixterik dago... Doidoia hartzen du parte esku joiteta...
Burratu eta*): Bon, arras ontsa da... Sarri hol-hola ari-
ko zirezte... Gora zuek... Orai baitira hemen perla fin
batzu; biziki bixkotxak maite dituztenak, sahetseko bar-
ne batean, baditut preparatuak edari eta bixkotxak... Zoaz-
te hetaz baliazterat... Andere erregina eta ni, utz gaitzatzue
biak bakarrik... (*jalitzen dira salbu Otxoa*). Otxoa, hi hail
beheiti... Eta libra zak, erran bezala, bahakik nor!...

KONDEA (*biak gelditzen dira*).—Hek han, eta guk hemen, buruz-
-buru zerbeit on hartuko dugu...

MARGARITA (*nardatu aire*).—Ez, milesker... Ez naiz fitsiren beha-
rretan.

KONDEA.—Ba, edari goxo xorta bat... Behin ere edan ez duzu-
netik, badut...

MARGARITA.—Ezetz, milesker...

KONDEA.—Eta, laketuko zirea... Nola kausitzen zira arropa eder
hautan? (*soberexko hurbiltzen zaio... Margarita baztertzen
zaio, alegia deus ez... hol'hola egin bezate, hiru lau aldiz,
bien arteko eleak ibiltzen dituztelarik*).

MARGARITA.—Bertzeentzat, arras ontsa niz!...

KONDEA.—Eta, dantza horiek, ez zauzkitzua gustatu?

MARGARITA.—Dantzariak badute merezimendu.

KONDEA.—Hauxe da kara egiten duzuna!... Ez du iduri gogoa
biziki festan duzula!

MARGARITA.—Dakizuna pairamenetan izanen deno, ez da ene-
tako festarik.

KONDEA.—Pairamenetan... Hoi zer hitz larria! Ez dago paira-
menetan, eta apur baten buruan, hemendik libro, etxe-
bidea hartuko du.

MARGARITA.—Hartzen badu ere, ni gabe...

KONDEA.—So egizu, Margarita, mintzatuko naiz garbiki... Ez dut zure gogoia deusetan ere bortxatu nahi... Galdatzen dautzut bakarrik, zure eskualdetik, borondate ona erakuts dezazun, eta, hemen laketzerat entsea zaiten.

MARGARITA.—Zure alderat borondate onaren erakustea, eman hitzaren jatea eta kontzientzia saltzea laitate enetzat.

KONDEA.—Galdatzen dautzut hemen izan zaiten, ez presunera bat bezala, bainan ohorezko gomitatu bat bezala.

MARGARITA.—Ez naiz gomitatu bat, bainan preso altxatu bat, izanik ere urrezko kadenez estekatua.

KONDEA.—Margarita, zure alderako ibilpideak larri aire izan badire ene partetik, barkamendu galdatzen dautzut. Sinets nezazu, ez ditu gaxtakeriak ene urratsak gidatu, bainan, zuretzat sendi dudan amodioak. Aspaldi du begizatua zindudala... Maiz, ihiziaren aitzakian, jiten nintzen zure etxearen inguruetarat, zu, eta bakarrik zu, ikustea gatik... Ez zintudan gehiago galtzen ez bihotzetik, ez burutik... Hartzen ahal nukelarik espos laguntzat, asko eta asko aitoren seme alabetarik, denak gogotik bere gisa utzi ditut. Adixkide haundien erran-merran guziera oldartuz, zu eta zu bakarrik laguntzat hartuko zintudalako ametsetan bizi izan naiz orai artino...

MARGARITA.—Ene ametsak ez dira behin ere zuretzat izan, bainan Berterretxentzat.

KONDEA.—Ba, konprenitzen dut, bihotz hauste bat izanen dela zuretzat haren uztea, bainan ez du Berterretxek ere fitsik galduko... Hitzemaiten dautzut lagunduko dudala handizki ontasunez eta ohorez...

MARGARITA.—Ene etorkizunari ez zaio gomeni hemengo bizi moldea... Etxaldeko naiz ni eta ez jauregiko.

KONDEA.—Ba, hortakotz ere preseski zaitut hautatu... Senditzen dut jende apala ene kontra muntatua dela, frangotan deus arrozoin funtsezkorik gabe. Nahi nintuzke ene menekoekin gurutzamenduak goxatu eta azkartu... Zuk ezagutzen baituzu eta zu ere ezagutzen baitzauzte, iduritzen zaut enekin

plantatzen bazine, eskualde huntako jendeentzat, zerbeit hobe atera laitakela... Zure bai edo ezean da hemengo hanitz jendeen inguruak.

MARGARITA.—Ezkontza bihotzak du manatzen eta ez inguruak.

KONDEA.—Arrazoina duzu... Gutarik bakotzak bere baitan sendi du zauri ilun bat, ezin arinduzko huts pizu bat. Haren ezti-gailu bakarra da, zintzoki maite zaituenaren solas eta sokorri lehuna. Aspaldi du ilun samin horrek barnea minberatzen dautala... Hemen nehork ez nu maite. Kanpoz eder egiten badautet ere, barnez saltzen naute... Bakarrik bizi naiz, inguruko zerbitzari guzien gatik... Beti konpainiatua izana gatik, ez da nehor ni baino konpainia gutiago duenik... Hortako nahi nuke lagun bat, ni konpainiatuko nauena, ez ele zuriz, ez lausengu beldurtiez bainan zintzoki, ni maitatuz ez dutanarentzat, bainan naizenarentzat... Baitakit zure jitea zoin zuzena eta garbia den, iduritzen zaut nik behar laguna, zu zinitazkela.

MARGARITA.—Aitortzen dautazun jiteak erraiten daut ez Berterretx saltzeko... Penetan delakotz, oraino hari jarraikiago izaiteko.

KONDEA.—Berterretx ez da luzako penetan... Apur baten buruan, libro, jauregi huntarik jaliko da.

MARGARITA.—Ez dut holakorik sinetsiko ikusi-eta baizik.

KONDEA.—Hurbil zaite leiho huntarat... Otxoak ene keinu bat aski du Berterretx libratzeko... Hasteko, ez zaitela sobera fida Berterretxek zure alderat daukan amodioaren fermutasunari... Ez baita urrun zure amodioari uko egitetik.

MARGARITA (*bizi-bizia*).—Ez dut holakorik sinesten!... Eta hortaratu balinbada, eman diozkatzuen kolpe txarrez egin da...

KONDEA.—Zer kolpe txar?... Sinets nezazu, nehork ez du hunki ere Berterretx... Sartzen bezen fresko jalitzen da... Otxoak keinu egiten dauku (*errepusta ematen dio eskuz*)... Zorigaitzez, ez duzu bizkarrez bertzerik ikusten Berterretx.

MARGARITA (*nigarrez ari da*).—Nahi nuke harekin mintzatu...

KONDEA.—Ez oraino... Bainan, mintzatzen ere ahalko zira harekin... Hortakotz, galdatzen dautzut pixka bat igurikatzea... Jasta-azu lehenik hemengo bizitik... Orduan duzu bakarik, jakinaren gainean, zure hautua egiten ahalko.

MARGARITA.—Berterretzek zer bizitik hemen jastatu duen nahi nuke jakin.

KONDEA.—Erraiten dautzut berritz ere: ontsa artatua izan dela, gisa orotarat... Nihaurrek araberako manuak emanik oraino, bere zaintzale Turkoari.

TURKO (*Bet-betan sartzen da, samur gorrian*).—Jauna, hau soberrakua da ahatik!... Ez da gaizki nitaz trufatzen Berterretx ustela! Ez zen hoin fier, muturrean joka, ostikoka, lurrean intzirika ibili dudalarik.

KONDEA (*samur izigarrian*).—Nahi duka ixilik egon, haizen bezalako basa, hi!... Zer dituk molde horiek?... Hola sartzen hiza hemen aterik jo gabe ere!

TURKO.—Ba, Berterretx, behin, ene eskuez urka nezan, zuharrrek erran derautazun...

KONDEA.—Zer?... Kanporat!... Hail kanporat hemendik, haizen bezalako sorjesa!... Kanporat! (*oihuz*). Eta sarri eginen ditiagu konduak!

(*Margarita, ikaraz zuritua dago... Kondea hurbiltzen zaio, eta faltsuki*)... Ez zazula kasurik egin horren erraneri... Gizon hori erdi eroa baita (*Hi hi hi! irri faltsu batekin*). Zer jalitzeko orai berritz!

MARGARITA (*irri mehar, hotz, errabiazko bat dariola*).—Hi hi hi... Ba, ba, zer jalitzeko!

(*Biek irri dariote, bakotxak bere moldean*).

OIHALA

HIRUGARREN GERTALDIA

JOKA-LEKUA: *Ezpeldoi etxe-aintzina. Bizpahiru eskalera maila baditu Ezpeldoiko atea. Arbola batzu badira etxe aintzinean... Arbola bati estekatua da Berterretx. Bere ondoan ditu: Kondea, Otxoa eta Turko.*

Oiala idekitzean, oro ilun agertzen dira, gau arrabots zonbaitekin... Emeki, argi batek erakusten ditu gizonak... Gertaldi huntan, argi ibiltzeak artoski eginak izan ditela.

KONDEA (*errabian Berterretxi*).—Aitor-zak! ... Hi etorri haiz Margaritaren ebasterat... Nun gorde duk?

BERTERRETX.—Berritz ere dautzut: nik ez dakidala fitsik.

KONDEA.—Ez zakela uka... Azpiz elgar edituak zinezten... Gauerditan hi hintzan, etxeko bi zaldiekin, jauregiaren murrupean.

BERTERRETX.—Nik ez dakit fitsik.

KONDEA.—Zer nahi huen?... Nitaz irriz ase?... Jauregiko festaren erditik, erregina joan dukala espantuka ariz?... Uste huena, festaren gatik ez dakigula erne egoiten?... Aitor-zak nun gordea dukan Margarita!

BERTERRETX.—Margaritaren etxea, Ezpeldoia, huna nun duzun... Galda-ozute Ezpeldoikoeri nun ditaken... Berterretxea aski miatu ahal duzu, ohartzeko han ez zela Margaritarik...

KONDEA.—Ba, hire etxean ez diagu kausitu Margarita... Eta, orai, ez badiagu hemen kausitzen, hanbat gaxto hiretzat... Hire azken gogoetak egiten ahal dituk!

BERTERRETX.—Ez duzu ni hiltzeko lanik izanen... Hiltzen ari bainaiz jada... Senditzen dut, oxtian ukan ukaldietarik, barnez odol husten ari naizela...

KONDEA.—Jakín-zak oxtiko zafraldiak fitsik ez ditukala, oraino ukanen ditukanen aldean, sekulan Margarita ez badiagu

arrapatzen. Azken, bainan arras azken aldikotz galdatzen deat?: Nun gorde dukan Margarita?

BERTERRETIX (*apur bat ixilik egon ondoan*).—Odol husten ari naiz... Apeza galdatzen dut...

KONDEA.—Benedizione beharretan bahaiz, ukanen dituk benedizioneak... Ausarki eta merke oraino, Turkok emanik. (*Ezpeldoiko atea joz*) Ezpeldoi, jeikia zirea?

EZPELDOI (*leiotik*).—Zer da? Nor zarezte hor, holako arrabotsetan, gau betean?

KONDEA.—Ni naiz hemen, Bortueder kondea, ene gizonekin.

EZPELDOI.—Ha, barkatu jauna! ... Heldu naiz idekitzerat.

KONDEA.—Errazu, Ezpeldoi, zonbat orenak dira?

EZPELDOI.—Orai, goiz argiari buruz ari!

KONDEA.—Margarita, gau huntan, hemen agertu dea?

EZPELDOI.—Margarita?... Ez, ez da hunarat nehor etorri.

KONDEA.—Ba, Berterretx koxkor horrek, bere ustez, gaitzeko lan espantagarria egin du, gauerdi inguruan, oro festan ginelarik, Margaritaren ebasterat zaldiekin jin baita. Berterretxea dena arroatu dugu... Ez da han Margaritarik... Hemen ote zenetz ikusterat jinak gira...

EZPELDOI.—Etxe guzia miatzen ahal duzu hemen ere... Ez dugu guk Margaritarik gorde.

KONDEA.—Badut zu baitan konfientzia... Badakit ez zarela ni enganatzen ariko... Halere, ixilik selauruan edo hor nunbait gauaz sartua izan baititake, nahi duzia gibel horietan, beha kolpe bat eman, bi gizon hauen laguntzarekin?...

EZPELDOI.—Zure zerbitzuko, jauna, gogotik!

(*Ezpeldoi, Turko, Otxoa, jalitzen dira*).

KONDEA (*harat eta hunarat dabila*).—Pazko goizeko argiak dixtiratuko duen baino lehen, erregina nahi diat jauregirat

itzulia... Argia urratzean Margarita ez baduk ene jauregian, hireak egin dik...

BERTERRETX.—Jauna, barnetik odolez husten ari naiz... Hiltzerat dohan bati, apeza ez ahal duzu errefusatuko!...

KONDEA.—Ha! Ez duk kontzientzia bakean...! Margarita nun den errak, eta bakea izanen duk hire baitan, apezarik gabe...

BERTERRETX (*apur baten buruan*).—Jauna, menbro burutarik hotza senditzen dut, gorputzeratzen ari zautala... Ez dautzut ene izenean zerbitzu hori galdatzen, bainan Jainkoaren izenean...

KONDEA.—Ha, ha! Ifernuaz beldur haiz?... Hanbat gaxto harat joaiten bahaiz... Hi bezalakoak ez dik bertzerik merexi...

BERTERRETX.—Banukelarik zertaz izan minbera zure kontra, ez dautzut ele gaxtorik erranen... Jainkoak barkaturen ahal dautzu... Nik barkatzen dautzut...

KONDEA.—Zer duk orai hire burua apez-tzat hartzen, hola eni atsoluzioea emaiteko?

BERTERRETX.—Jesus jauna, zu bezala nago, egur bati estekaturik!... Zure heriotzeak munduko gizon guziera bezala, eneak inguru huntako gizoneri librantza ekar dezotela... Urrikal zaite nitaz... Nik orori barkatzen diotet (*burua apaltzen du... Ezagun du beheiti ari dela*).

OTXOA (*agertuz bere lagunekin*).—Jauna, etxe guzia kurritu du... Ez da hemen Margaritarik...

KONDEA.—Ontsa duk... Zuek. Otxoa eta Turko, aski duzue enekin jitea... Behar diagu Berterretxeko borda miatu... Hango belarrean, ez ote den nehor... Zuri, Ezpeldoi, emaiten ahal dautzuta kargu bat?...

EZPELDOI.—Ene heinekoa balinbada, gogotik onhartuko dut...

KONDEA.—Nahi nuke, gu itzuli artio, presuner hau zain dezazun... Eta zain dezazun zintzoki... Badakizu jauregian sol-

dado zinelarik guardia nola egiten zinuen, hal'hala egin-
-azu hunentzat ere... Nehor ere ez dadiela hunen ganat
hurbil... Eta mesfida zaite hunen jukutriez. Hasten ba-
zautzu, hiltzerat dohala erranka, edo apeza behar duela,
ez zazula den gutirik sinets... Badu hol'hola aski engana-
turik ! Agian ez zaitu zu ere zakuan sartuko...

EZPELDOI.—Jauna, egin ahalak eginen ditut zure manuaren ontsa
betetzeko.

KONDEA.—Konfientzia badut zu baitan... Uzten zaitugu beraz.
Zuek biak, jin zaitze enekin zalditarat! (*urruntzen dira;*
aditzen dira zaldi kalupak eta gau azantz zonbait).

EZPELDOI (*harat eta hunat dabila apur bat... Zaldiak senditzen*
dira urruntzen... Gau arrabots batzu... Bere emazteari
oihuz): Dominika... Ho! Dominika!

DOMINIKA (*agertuz atetik*).—Zer nahi duzu?

EZPELDOI.—Ekazu hunarat ene soldado lantza...

BERTERRETX.—Ez duzu lantzaren beharrik ni zaintzeko, ez naiz
eskapatuko... Herioak berak ixtantekotz zainduko bainau.

DOMINIKA.—Ori zure lantza... Ho, hauxe da kargua hartu du-
zuna! (*apur bat ixilik*).

BERTERRETX.—Menbroak hormatuak ditut... Hozten ari naiz...
Eneak egin du...

DOMINIKA.—Korda hori tinkiegi du... Largatzen bazinio pixka
bat!

EZPELDOI.—Emaztea, otoi, ez zaitela huntaz okupa... Hunen
soldado naiz, eta ez hunen sendari.

BERTERRETX.—Ekazue otoi edaterat!

DOMINIKA.—Ekartzen segidan...

EZPELDOI.—Ez holakorik, Dominika... Utz-azu hunen arta ene-
gain (*apur bat ixilik*).

BERTERRETX.—Apez bat nahi nuke.

- DOMINIKA.—Ho, bainan gizon hau hiltzen ari da! ... Banoha apezketarat.
- EZPELDOI (*fermuki*).—Dominika, zoazi barnerat... Eta, ez zaitela handik mugi...
- DOMINIKA (*erdi obedituz*).—Oas, ez dakit ba nik! ... Sekulan egia badio, horren heriotzea kontzientzian izanen dugu...
- BERTERRETX.—Milesker halere zure borondate onarentzat.
- EZPELDOI.—Hunen kargua kontzientzian?... Bere faltak ditu oro... Nun duk Margarita?
- DOMINIKA.—Ho ba, nun da gure Margarita?... Zertako ez erran nun duzun?... Berdin orok badakite zuk duzula ihes arazi jauregitik!
- BERTERRETX.—Ez dut nik Margarita jauregitik jali, eta nun ditaken, ez dakit!
- EZPELDOI.—Nori sinets-araziko duk holakorik?... Berdin galdua izanki eta xoroa behar dik hola gogor egiteko.
- BERTERRETX.—Baitezpada gezurra erran behar banu ere salbatzeko, ez nakike zer gezur munta...
- EZPELDOI.—Gertatzen direnak hire faltaz dituk... Hoinbertze aldiz guhaurrek abisatu hauku! ... Zertako hola tematu haiz Margarita beharrez?
- BERTERRETX.—Alderdi zuzena dut sustengatu...
- EZPELDOI.—Zer uste huen? Kondea bentzutuko huela! ... Indarrari umildu behar zaiok eta ez oldartu.
- BERTERRETX.—Ba, indarrari umildu nitzaio... Bainan zuk eta nik, ez dugu indar bera zerbitzatzen... Zu armen, eta ni, arimen zerbitzari.
- EZPELDOI.—Horra hire ele eder guziek zertaratu hutent!
- BERTERRETX.—Ez... Ixurtzen ari naizen odola, ez da debaldetan ixuria izanen... Odol horrek, anitz jendeen arimetan sentimenduak arrosatuko eta sustatuko ditu. Horrek busti erroetarik denboraz oraino, arbola goreak jaliko baidira.

(Dominika etxerat sartzen da... Ezpeldoi harat eta hunarat dabila... Gau arrabots batzu entzuten dira... Berterretx batzutan mintzo da, arteka ixilik dago edo intzirika).

Ha, ozten ari naiz!... Edaterat, otoi, edaterat!... Gurutze gaineko jauna, urrikal nakizu... Zu bezala orotaz abandonatua... Hau ilunbea!... Hoin gazterik joan behar!... Ene ama lurekoa, ene aita zena, zuen semeak leial egon nahi izan du zuek hari erakatsieri... leial bururaino... Zeruko ama, zure semeaz orroituz, nitaz ere arta har-azu... Margarita, ene lagun beharra, zuri hitzemanaren ohoratzeko, naiz hiltzen... Ni orai libro naiz... Ene arimaz ez dira sekulan jabetu... Gorputzaz ba, bainan hura ere orai kentzen diotet... Margarita, zaude zu ere beti libro... (ahapetik) Jesus... Jesus... (hiltzen da. Oraino apur bat hol'hola, denak ixilik dagotzi... Entzuten dira zaldi arrabotsak... Zaldirik jautsirik agertzen dira hiru urrundu gizonak).

KONDEA.—Hor zirea, Ezpeldoi?... Ez dugu Margaritarik arrapatu Berterretxeko bordan!... Nago ez ote den zuen bordan. Harat ere itzuli bat eginen dugu... Kaskoan hartua dut erregina behar dutala ene festalieren erdirat agertarazi argia baino lehen. Arras gutitan uzten dut nik, bururatu gabe, kaskoan dudana... Ez dute Berterretx eta horren adixikdek nitaz irri eginen... Erakutsiko diotet arras oren guti aski ditudala horien ukaldieri ihardokitzeko. (Berterretxi buruz) Eta?... Zertan da zirtzil hau? Ari izan dea, hortik jalitzeko jukutria muntatzen?

EZPELDOI.—Apur bat huntan ez da mugitzen.

KONDEA.—Errak to!... (Hurbiltzen zaio... burua inharrosten dio). Bainan zer da?... Hila, zirtzil hau?... Yes!... Ba alaina ba!... Hila dugu!... Yes!... Zer diozu, Ezpeldoi, zerbeit kolpe tzar eman?

EZPELDOI.—Ez jauna, nik ez dut hunki ere!

KONDEA.—Bainan, ezin konprenitua da... Hunek ez zuen hiltzeko arrazoinik... Ez diozuia, zuk, egiazki, deus ukaldirik eman?

EZPELDOI (*samur*).—Ez jauna... Ez nezazula ni akusa... Nik, heriotze huntan, ez dut deus ikustekorik!

KONDEA.—Ez dakit ba... Zu zinen hunen zain... Zure gain zen hunen harat-hunata...

EZPELDOI.—Dударик gabe, aski haundiak hartuak zituelakotz, hunarat aintzin...

KONDEA.—Otxoa eta Turko, gorputza libra-azue bere esteketarik... Laster, elizarako jendeak izanen dira hemendik. Holakorik ez dezatela ikus.

OTXOA.—Nun behar dugu ezarri gorputza?

KONDEA.—Zuk, Ezpeldoi, prestatuko daukuzuia ezkaratza mutur bat, gorputz horren pausatzeko?... Jinen gira lehen-bailehen horren bilarat.

EZPELDOI.—Ba, gure ezkaratza hor da, zuen gomendio...

KONDEA.—Ezar-azue ezkaratzean! (*obeditzen dute eta ate barneko alderat gorputza sartzen*).

DOMINIKA (*agertuz*).—Hoo, zer da?... Hila?...

OTXOA.—Ba, hala da... Zuen ezkaratzean pausatzen dugu...

DOMINIKA (*erdi nigarrez*).—Gaizoa!... Beraz, egiaz ari zen!... Hau zer izigarrikeria!

OTXOA.—Aski diozu estalgi bat gainetik emaita, gu berritz jin artio, horren ikusteak ez zitzaiz asalda.

KONDEA.—Dominika, eta zuek denak, zatozte ene ingururat. Badautzu zerbait erraiteko (*Hurbiltzen dira*). Heriotze hunen berria laster hedatuko baita, holakotan gertatzen den bezala, anitz ele mota ibiliko dira hortaz... Ez gaiten zikinduak izan, lekukoek bat egin dezagun eta xehetasun berak eman ditzagun, galdatzen dautzuet... Aski dugu erraitea zaldi ostiko batez hil izan dela... Baziztea?

DENEK.—Ba, ba, ontsa da...

KONTEA.—Eta, berriari abiadura ona emaitako, hi, Otxoa, hail segidan zeinu jotzalearen aurkitzerat, eta argi ezkilaren

ondotik, galda-zok hil-zeinuak jo ditzan, usaia den bezala...
Konda-zok, gure gisan, zer gertatu den.

OTXOA.—Ontsa da... Banoa segidan... (*hala egiten du*).

KONDEA.—Gero haugi gure ganat, Ezpeldoiko bordarat... Han izanen nuk Turkorekin.

EZPELDOI.—Laster jinen zireztea gorputz hunen kentzerat?

KONDEA.—Ez zaitela kexa... Bego hori gure gain... Bon, hi, Turko, haugi enekin... Laster berritz hemen izanen gira. (*Urruntzen dira biak... Zaldi lasterrak entzuten dira urruntzen*).

EZPELDOI.—Mutil horrek, bizirik baino gehiago ere hil-eta nardatu behar gaitu denak.

DOMINIKA.—Oas, eta Margarita, nun ote dabila? Kondea ez ote zaio jazarriko?

EZPELDOI.—Ez zaitela Margaritaz kexa!... Harek baino odol gaxto gehiago baitugu egiteko guhurrek! Entzun duzia konde zital hori?... Baitezpada nik eta nik hila nuela Berterretx nahi zuen entzun... Berak harria aurtik eta haren ukaldia bertzeen bizkar!...

DOMINIKA.—Arbola hunen ingurua dena odoleztatua da...

EZPELDOI.—Ba, odol hori hobe dut gordetzea furtxa batekin. (*Badoa furtxaketarat*).

DOMINIKA (*ate ondoan gorputzari hurbil*).—Apeza galdatzen zuen... Hiltzerat ari zenari, apeza bera errefusatu diogu...

EZPELDOI.—Ez dut gaxtakeriaz egin... Ez nakien hortan zela... Jukutriak ari zela, uste nuen... Denak kondearen faltak dira...

DOMINIKA.—Hau hila hemen... Bizirik onhartzen ez ginuena, hil-eta lehen aldikotz, guhurrek dugu Ezpeldoian sartu... Beldur naiz ez ote den hor gure Jainkoaren eskua.

EZPELDOI.—Ez dugu guk hil.

DOMINIKA.—Uste duzia jendek sinetsi nahiko dutela zaldiaren ostikoaz hil delako ixtorioa?... Beldur naiz, berria bertzela hedatuko dela... Xahu da gure omen ona...

EZPELDOI.—Aski dugu erraitea, guk, fitsik ez dugula ikusi... Guri gorputza ekarri daukutela beiratzeko eta gainerateko fitsik ez dakigula...

DOMINIKA.—Eta ama, abisatuko ote dute semea gorputz duela?... Eta nork ote?...

(Argi ezkilek joiten dute, eta heien ondotik, hil zeinuek).

EZPELDOI.—Hori, kondearen egitekoa da... Argi ezkila!... Sar gaiten eta atea hets dezagun...

(Apur batez, ezkilak entzuten dira, nehor ez dela ageri... Zango puntetan, ahal bezen ixilik, agertzen dira: Margarita eta Marisants... Apur bat ixilik egoiten dira).

MARGARITA (*apaletik*).—Gure etxean argia piztua dute... Ho, no-renak ote dira hil ezkila latz horiek?... Zerbaitek erraiten daut malura izigarri baten pean garela! Ho, ez dakit iduripen xoro batez joa nizen, bainan odol beroaren usain hila senditzen dut... Ez ahal da hemen krimarik gertatu!... Zuk nolaz dakizu Berterretx hemen ditakela?

MARISANTS.—Kondeak, semea, gauerdi ondoan, bere gizon armatuekin ereman dautalarik, tira-ala jo dut Lakarrirat, anaiaren etxerat. Harek kontseilaturik, izan naiz Mauleko jauregian... Han ikasi dut segeretuan, zu nun zinen gordea, ondo huntan... Semea ere hemen zitakela!

MARGARITA.—Ba, adixkideak arrapatu ditut jauregiko zerbitzarietan... Hek lagundurik gauaz naiz eskapatu festa bete-betea...

MARISANTS.—Zure etxean ote dakite zerbaite?... Zer egin?

MARGARITA.—Jada argia piztua! Zerbaite gertatzen bide da! Joiten baziniote atea?

MARISANTS.—Ba, hoberenik!... Zu ez zaitela agert... (*atea jo-tzen du*).

- EZPELDOI (*leihotik*).—Nor da hor?
- MARISANTS.—Ni naiz!
- EZPELDOI.—Nor ni?
- MARISANTS.—Berterretzeko Marisants.
- EZPELDOI (*idor*).—Zertan zabilta hemen, tenore huntan?
- MARISANTS.—Mauleko jauregitik heldu naiz... Ene semearen ondotik nabil... Maulen, zueri galdatzeko haren berri, ihardetsi dauret.
- EZPELDOI.—Zuk zure semea galdatzen dautazu... Nik ene aldetik galde bat eginen dautzut: Ean nun duzuen hemengo alaba!
- MARISANTS.—Zuen alabaz, dakidalarik, ez duzue grifnatzerik... Ez baita irriskuan.
- EZPELDOI.—Eta zure semeak, zer irrisku du, berak bere buruari emanaz kanpo?
- MARISANTS.—Ene semea, gau huntan kondeak, etxetik hartu-eta eremana daut.
- EZPELDOI.—Horra zer gertatzen den goragokoekin auzitan sartzen direneri!
- MARISANTS.—Indarraren alderdia ez da beti zuzenaren alderdia... Ene semearen ibilpidea ederrago zaut, kondearena baino.
- EZPELDOI.—Ez zaitela beraz pleini zure semearen maluraz. Berak xekatu duenaz geroz!
- MARISANTS.—Ene semearen maluraz?... Zer errango duzu?... Zuk badakizu hortaz zerbait!
- EZPELDOI.—Nik zer nahi duzu jakin dezadan, zuhaurren erranez kanpo?
- MARISANTS.—Mauletik Ezpeldoirat igorri nute, gau huntako xehetasunetarat.

EZPELDOI.—Halere, Berterretxekoak ene atearen jotzerat jiten, eta Ezpeldoiko alaba Berterretxekotzak on.

MARISANTS.—Ez nau hunarat ekarri zutan izan dezaketan konfientziak, bainan beharrak eta bihotzeko xangrinak.

EZPELDOI.—Ez zira kopetarik gabe... Alaba ebatsi ondoan, haren etxekoeri, gauak-gauari, okaxione miatzerat etortzeko.

MARISANTS.—Ha, Ezpeldoi latza... Ezagun da aitako amodioak ez duela behin ere goxatu zure bihotza... Barne gogorra egiazko aitaizuna, ez bakarrik familiarentzat, bainan ororentzat. Zure bihotza ez da idekitzen, diruari bertzerik, eta kondearen beldurrari... Uste nuen gizon bat bazela hemen, eta kabala bat dut aurkitu... Haur saltzaile, krima tapatzaile, konde milikari, otsoak ez dira zu baino higuinago... Urruntzen naiz, eta ez dauzkat berritz zangoak pausaturik zure ate-aintzin madarikatuan!

EZPELDOI.—Ez dut bertzerik galdatzen (*irri mehar tzar batekin, leihoa hesten du... Marisants Margaritari hurbiltzen zaio. Hil zeinuak aditzen dira*).

MARGARITA.—Ho, hil zeinu latz horiek ez direla ixilduko! Erran zahar batek dio zeinu horren bozak «Hori enea, hori enea» diotela kondatzen, hilaren etxekoeri... Ez ahal da guretzat kantu hori! Ho, Berterretx!... Ez, ez ahal da holakorik! Ikaretan nago... Toki huni, sekulan ez bezalako begitarte eta usain bat kausitzen diot, herioak hemengo landare eta gainerateko biziz dohatuak bere hatsaz okertu balitu bezala... Ha, ez da ni baino malurusagorik... Noiz bada nunbaitik jaliko da urrikarizko boza bat, bakea eta deskantsua kantatuko dautanik?

MARISANTS.—Margarita, zurea bezen urraturik dago ene bihotza... Ez zinukea, zure eskualdetik, nik erreusitu ez dudan entsegu bera egin nahi? Zerbaitek salatzen daut... Hor dela, hor, ate horren gibelean, guk daldaretan miatzen dugun segetuaren gakoa... Otoi, ate horri hurbil zaitte, ni hurbiltzen nitzaion bezala...

MARGARITA.—Aitaizunaren beldur naiz!

MARISANTS.—Eta ama ez duzia hor?

MARGARITA.—Ama ba, ene ama da, aitaizuna ez delarik gure aldean. Bainan aitaizuna agertu orduko, izimendu batek bihotza tapatzen dio eta, enetzat harri bilakatzen da... Ni eskutik ezkondu zen, bainan zorigaitzez, eskutik esku-perat erori nintzen.

MARISANTS.—Hola ez gintazke ba hemen egon... Behar dugu norapeit mugitu!

MARGARITA.—Arrazoina duzu... Eginen dudan urratsa ezin eta gehiago penagarri zaut, bainan hetsidurak bortxatzen baitu adimendua laket ez zaizkonetarat, halere deliberatzen naiz ate horri hurbiltzerat...

MARISANTS.—Baditake amak emanen dautzun errepusta... Idu-ritu zaut ni utzi eta, aita ganberatik jali dela... Jainkoak lagun zaitzala!

MARGARITA (*Ateari hurbiltzen da duda-mudaka eta atea jotzen du*).

DOMINIKA (*Leihotik*).—Nor da hor?

MARGARITA (*ahapetik*).—Ni naiz, ama.

DOMINIKA.—Zu?... Zu, haurra... Ho, ikaratzen nuzu... Nundik agertzen zira?

MARGARITA.—Nahi dautazia otoi atea ideki!... Barnean mintzatu-ko gira!

DOMINIKA.—Ho, haurra, ez... Hobe duzu ez sartzea...

MARGARITA (*nigarrez*).—Ama, zuk?... Zuk ere etxea, ene etxea hesten dautazuia?

DOMINIKA.—Haurra, ez naiz gaxtakeriaz ari... Ez dezakezu konpreni... Zaude... Heldu naiz nihaur aterat (*hala egiten du*).

MARGARITA.—Ama, ditaken malurusenik naiz. Jauregitik ihes egin dut, bainan kondeak, ustez eta harek jalia ninduen, Berterretx preso altxatu du... Eta orai, Berterretxen ondo-

tik nabila... Segur naiz, zuek badakizuela zerbait hartaz!
Otoi, egia erradazu: nun da Berterretx?

DOMINIKA (*nigarrez*).—Ho, haurra... Ene haur maitea!

MARGARITA.—Zer zaio?... Zerbait malura gertatu?... Zer da?...
Hila bederen?...

EZPELDOI (*leihotik*).—Aski sintsakeri! ... Dominika sar zaite hor-
tik. (*Margaritari*). Erran no, zer habila?... Ihaurre nahasia
hizala eta bertzeak nahasi beharrez? Zertarat heldu hiz hu-
narat?

MARGARITA.—Ez naiz zure gatik heldu, eta ez ere zuri buruz.
Bainan, amari buruz!

EZPELDOI.—Ama ez dun hire beharretan. Hor nain ni... Zer
haiz?... Ohantzerik gabe eta nunbait kokatu nahia?

MARGARITA.—Ez naiz zure ohantzearen gutizian!... Eta, hala
banintz, dretxoa ahal nuke, ni salduz, zuretu duzun ohan-
tzean kokatzeko!

EZPELDOI.—Aski barne ederretarat saldu hitugu... Aski dun ha-
rat itzultzea... Han dun hire egoitza.

MARGARITA.—Ez da ene bizia zure ontasun... Ene biziaren jabe,
ni naiz.

EZPELDOI.—Hi hire biziaren jabe eta ni Ezpeldoiren... Plazer
badun, Ezpeldoiko lurak lehenbailehen hustuko ditun.

MARGARITA.—Ez naiz hunarat egoiteko jina, bainan dakizunaren
gatik.

EZPELDOI.—Zer hu?... Oraino ere Berterretxek tentatzen? Ha-
ren gorputzak itzala egiten zuelarik ez hu gerizatu... Eta,
zer uste dun?... Orain, itzala galdu ondoan ahalak azkartu
zaizkola?

MARGARITA (*arrunt asaldatua*).—Zer da? Berterretx hila?... Min-
tza zaite.

EZPELDOI.—Hil zeinuak ari ditun... Kasu eman ontsa zer dioten
(*leioha hesten dio... Anartean, Dominika sartu da*).

MARGARITA (*nigarrez hipaka, joaiten da Marisants-en ganat*).—
Ez dut gehiago esperantzarik... Berterretxen begiak beti-
kotz hetsiak dira... Hori dariote ezkilaren kantu latzga-
rriek... Urrunt gaiten leku krimatsu pozoindatu hunta-
rik!... Gure biziari eman dezogun hatsa, hemengo aire
ustelduaz hobeagorik.

MARISANTS.—Ba, urrunt gaiten... Berdin hemengoak egintxe di-
tugu (*abiatzen dira*) Xxt! xxt! Xo... Zaldi arrabotsak.
Gorde gaiten (*gordetzen dira. Norbait jausten da zalditik*).

KONDEA (*agertuz — atea joiten du Ezpeldoin*).

EZPELDOI (*leihotik*).—Zu zirea, jauna?...

KONDEA.—Ba... Ez dugu fitsik atzeman...

EZPELDOI.—Bakarrik zirea?

KONDEA.—Ba... Bertzeak, ondotik jinen dira orga batekin, he-
mengo garraioaren egiteko... Hunarat agertu dea nehor?...

EZPELDOI.—Ba... Doi doia du hemen zirela: Margarita eta Ber-
terretx anderea.

KONDEA (*harritua*).—Hek hemen? Nundik eta nora?...

EZPELDOI.—Berterretxen ondotik zabiltzan...

KONDEA.—Eta?... Erakutsi diozutea Berterretx?

EZPELDOI.—Ez... Haren berririk ez nakiela eta, atea ideki gabe,
igorri ditut hemendik... Bainan, barkatu!... kanpoan uz-
ten zaitut sar-arazi gabe... Heldu naiz idekitzerat... (*atea*
idekitzean, agertzen dira hil gorputzaren bi zangoak, estal-
ki batez erdi tapatuak. Hil zeinuek usuago joiten dute eta
ixiltzen dira). Konprenitzen duzun bezala, hilaren gorputza
hemen eta, ez nakoten aterik ideki.

MARG. ETA MARIS. (*marrumaz agertzen dira*).—O, ene semea! ...
O Berterretx (*dariotela*) — (*atea idekia dago, Ezpeldoi bar-*

nean gordetzen da — Kondea, ixilik, zutik dago kanpoan, etxe-murruaren kontra — Margarita emaiten da, belauniko, nigarrez etxe barnean populuari buruz, burua eroria Berterretxan zangoen gainerat. Marisant xutik egon ondoan apur bat kanpoko aldetik, nigarrez hipaka errabia izigarri batekin mintzo zaio kondeari).

MARISANTS.—Konde madarikatua... Horra hire obra... Hurbil-adi! ... Satifa-adi! ... Hain maite ditukan nigarrak eta odolak badituk hemen! Hurbil-adi, ba! ... Ihaus-adi odolean eta nigarrean, urdea ixtilan bezala... Zikin putzua, hi! ... Hi bezalakoeak, ttu litekek merezi bisaiaren gainerat...

KONDEA.—Ixilik, gero! ... Edo badut, hemen, zu ixil-araztekoa (bere ezpatari lotzen da).

MARISANTS (gero eta bortitzago).—Jali-zak hire ezpata! ... Ixurzak ene odola ere! Berdin, gizon armatuen kontra baino usaia gehiago duk gerlaren egiteko armarik gabe diren emazte gaixoen kontra! (kondea, duda-muda pixka bat ibilirik, urruntzen zaio eta jalitzen). Ha, urruntzen hiza! ... Zer hiza? Ene beldur?... Hail beraz... Hail, hire kidekoeri, egungo hire obra aipagarrien kondatzerat! Ase-aitzik hire espantuez... Hire biziko liburuan, egitate famatsu bat gehiago baduk orai ezartzeko... Bizirik usteldua, hi! ... (apur bat ixilik dago, hilari so... Pazko brandak entzuten dira... Xutik, erdi semeari eta erdi populuari buruz mintzo da, fermuki eta kartsuki).

Berterretx, ene seme Berterretx... Bihotza hautsia bainan adimendua fermu, hire sakrifizioa onhartzen diat eta goresten. Ez duk ukatu hire odola, ez eta hire gogo zuzena. Hemengo jendea sobera zangopean zaukatek sobera manatari, heien milikari, aitaizun eta baliatzaleek.

Ontsia zautak, hire izpiritu garbiaz garaitu baitituk inguruko itsuskeriak eta orori eman baiteraukuk gida eta esperantza.

Entzun-aitzik elizako zeinuak... Duela apur bat erioztzea zioteian, eta orai berritz, Pazko branda alegerak bizia eta piztea ditek kantatzen.

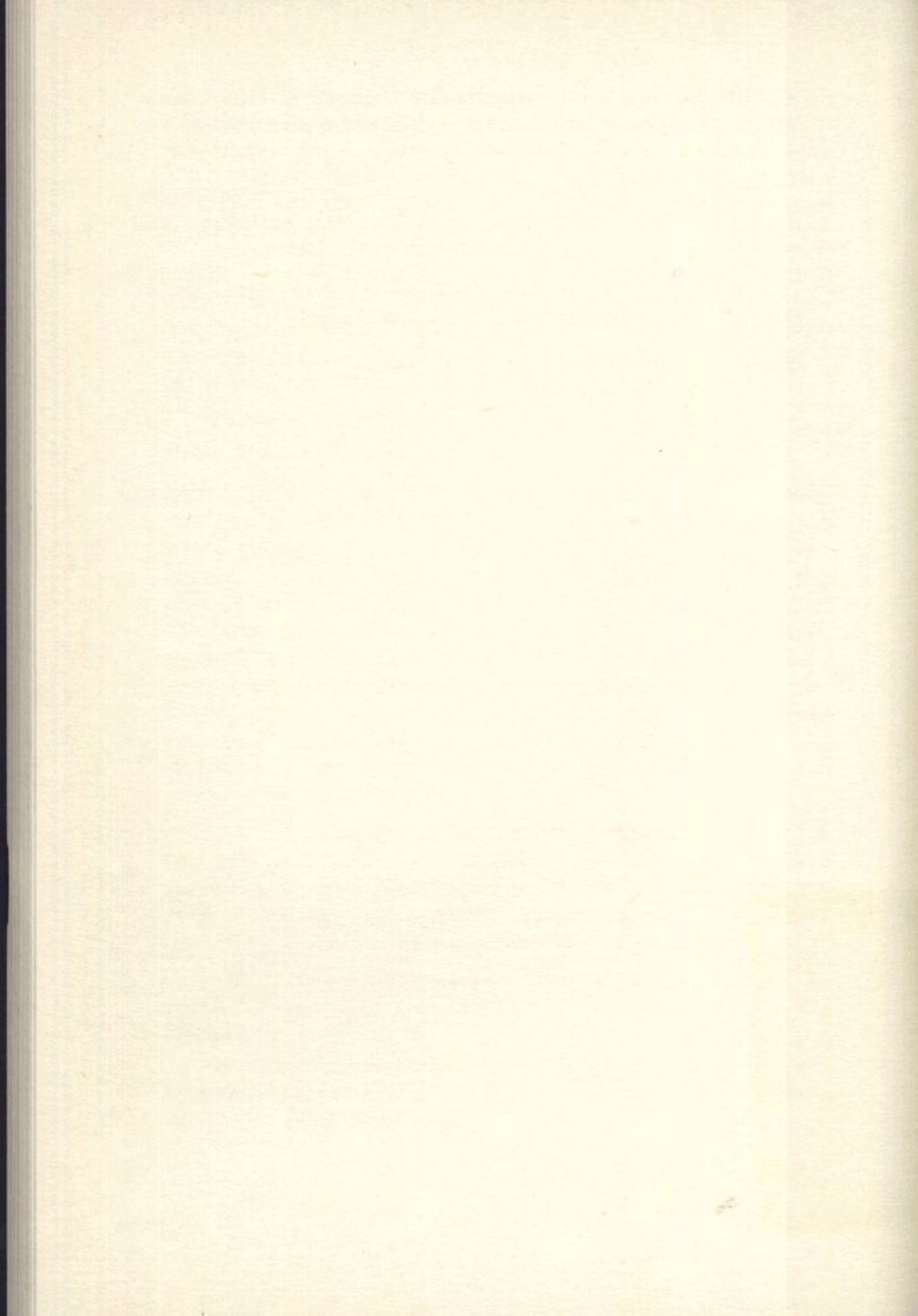
Ezkila horiek, hire zorteaz dituk mintzo... Hila hintzala salatu ondoan, orai berritz, behin ere baino biziago eta ahaltsuago haizela ditek kondatzen.

Nehork ez duelarik aipatuko Bortueder, higuintzeko bertzerik, hire oroitmenak, beti eta beti, sustatuko eta xutiaraziko ditik bertze Berterretx gazte batzu.

Berterretx, ene semea, kotsola eta loria adi... Ez, ez duk hire bizia bururatua... Orai duk hasten!

(Brandak gero-ta bortizkiago ari direla).

OIHALA

**PUBLICACIONES
DE LA
REAL SOCIEDAD VASCONGADA
DE AMIGOS DEL PAIS**

(Delegada del Consejo Superior de Investigaciones
Científicas en Guipúzcoa)

REVISTAS

**BOLETIN (de la Real Sociedad Bascongada
de los Amigos del País)**

España

Suscripción anual	1.500 ptas.
Número suelto	800 »
Número atrasado	1.000 »

Extranjero

Suscripción anual	1.800 »
Número suelto	1.000 »
Número atrasado	1.200 »

EGAN (suplemento de literatura vasca)

España

Suscripción anual	500 ptas.
Número suelto	300 »

Extranjero

Suscripción anual	600 »
Número suelto	400 »

**MUNIBE (del Grupo de Ciencias Naturales
«Aranzadi»)**

Precio por fascículo:

Socios y Colaboradores

Años 1949-1962	150 ptas.
Años 1962 y siguientes ...	200 »

Público en general

Años 1949-1962	250 »
Años 1962 y siguientes ...	300 »

Redacción: Seminario de Filología Vasca «Julio de
Urquijo», Palacio de la Diputación Foral de Guipúzcoa

SAN SEBASTIAN

